

# 11 Rapportering och registrering

## 11.1 Inledning

Grupp B/IB:s s.k. åsiktsregister har inte påträffats. Under SÄKO:s arbete har dock en stor mängd handlingar som kan knytas till Elmér lokaliserats, i princip från hela Elmérs karriär vid försvarsstaben, som kan sägas innefatta åren från början av 1950-talet till slutet på 1970-talet. De rapporter som återfunnits är följande:

MUST:s arkiv: 1. Rapporter som stämplats som ingående handling vid Fst/In under perioden 1957–1961. Som upphov till rapporterna anges antingen "Elmér", Detalj VI, Fst/In Bearb eller Grupp B.

2. Rapporter som stämplats som inkommande handling vid Fst/Säk 1961–1979. Handlingarna kommer från Källa KU 14 vilket är den beteckning som Grupp B gavs av Fst/Säk från 1961.

3. Rapporter som inkommit till Fst/In från Grupp B/KU 14 under åren 1961–1963 samt 1968–1969 och som mikrofilmats. Av intresse är här att större delen av de i filmerna förekommande handlingarna gallrades vid Fst/Säk i samband med IB-avslöjandet.

Rps/Säk:s arkiv 1. Rapporter som åren 1959–1979 inkommit från Grupp B/IB direkt till Säpo under beteckningen "Erik", vilket var Elmérs källbeteckning vid Säpo.

2. Rapporter som under åren 1963–1969 inkom från Ingvar Paues och Rolf Nyström till Säpo. Rapporterna går under benämningen "Mac".

3. Rapporter som emanerar från IB/Gunnar Ekbergs infiltrationsverksamhet i Göteborg 1968–1972. Rapporterna har lämnats från IB direkt till Säpo och förvaras där under källbeteckningen "Ada".

Som framgått var alltså Grupp B:s rapportering till kontraspionagedetaljen under de första åren 1957–1961 mycket inkonsekvent och det är svårt att finna förklaringar till detta. Man kan möjligen anta att framför allt personalkontrolldetaljen fick ta emot ett mer komplett material, kanske i samma utsträckning som Säpo fick under samma period. Klart är att omkring hälften av rapporterna rör svenska medborgare och förhållanden.

## 11.2 Fältarbete och rekrytering av kontaktmän

Uppgifter om Grupp B:s inhämtning av uppgifter ute på fältet har lämnats till kommissionen av främst Ingvar Paues, en person anställd vid IB i början av 1960-talet, här kallad "Martinsson", samt några av kontaktmännen ute i landet. Det är viktigt att komma ihåg att inhämtningen vanligen gjorts av personer på tre nivåer; den första utgörs av de vid Grupp B anställda, den andra av deras kontaktmän ute i landet, den tredje av de personer som dessa i sin tur fick uppgifter från, bl.a. de s.k. arbetsplatsombuden.

I arbetet reste Paues från hösten 1959 ofta tillsammans med Karl-Erik Pettersson men efter några år började Paues allt oftare resa ensam. Man tog kontakt med en person i ett län som gav tips om vidare kontaktpersoner vilka sedan i sin tur hämtade in uppgifter från egna källor. Antingen for Paues ut till kontaktmännen eller också kom dessa till Stockholm. De rapporterade allmänt om läget på arbetsplatserna och det var inte minst viktigt att få information om de fackliga valen. Därutöver följde man det politiska spelet inom vänstergrupperna, bl.a. kampen mellan stalinister och andra. Man rapporterade i någon utsträckning också om nazister. Paues gjorde sedan återbesök, hos en del oftare än andra. Han minns och namnger ett antal kontaktmän på olika platser i landet; Haparanda, Pajala, Korpilombolo, Övertorneå, Kukkola, Karesuando, Sangi, Båtskärsnäs, Luleå, Älvsbyn, Kiruna, Malmberget, Örebro, Malmö och Stockholm (av Grupp B:s rapportering, som senare kommer att belysas framgår att Paues också hade kontakter i bl.a. Gävleborg, Värmland, Västmanland, Jönköping samt Kalmar län). Det gemensamma för kontaktmännen var att de

skulle ha en position i samhället med kontakter, vara omdömesgilla och "till 100% pålitliga". Samtliga personer som Paues hade kontakt med var socialdemokrater "eftersom det var de som kände till kommunistverksamheten och kom nära den". De som var anställda vid Grupp B – och efter 1965 IB – uppgav alltid för sina kontaktmän att de kom från försvarsstaben, men kontaktmännen fick i sina vidare förbindelser inte avslöja för vems räkning de ville ha uppgifterna. Det bekymrade inte Paues om de sade att de frågade för SAP:s räkning. En del av kontaktmännen skötte sig själva medan andra hade många medarbetare. Han uppskattar att de 100–200 han personligen hade kontakt med, i sin tur hade omkring 700–900 rapportörer. Paues träffade alltid kontaktmännen "en och en". Det förekom att Grupp B/IB och Säpo hade samma kontaktmän och särskilt tulltjänstemän var intressanta eftersom "de var duktiga och kände folk och dessutom visste vilka personer som passerade gränsen". Det hände till och med att de båda säkerhetstjänsterna vid ett tillfälle hade dubbelbokat en källa, men trots detta stötte sällan Grupp B /IB och Säpo direkt på varandra ute på fältet.<sup>1</sup>

En av Paues kontaktmän, som också framträtt offentligt på senare år, är förre socialdemokratiska riksdagsmannen Roland Sundgren. Denne berättar att han i slutet av 1950-talet, då han bodde i Borås, kontaktades av Paues, som han visste hade varit ombudsman för SAP. Paues berättade att han hade en uppgift för den militära säkerhetstjänsten och ville ha Sundgrens hjälp med viss information. Det gällde att hålla uppsikt över ett litet företag som man misstänkte utgjorde ett kamouflage för spioneri. Paues uppmanade Sundgren att inte föra noteringar och förbjöd honom att berätta om sitt uppdrag för någon. Rapporteringen skulle ske muntligt i samband med att de träffades under diskreta former, t.ex. på ett hotellrum. Något år senare, troligen 1960, uppsöktes Sundgren åter av Paues och följande år av denne och Karl-Erik Pettersson men Sundgren hade inget att rapportera. I december 1961 flyttade Sundgren till Västerås där han blev SAP:s ombudsman för Västmanlands län. I Västerås kontaktades han under åren 1962–1964 vid fem tillfällen av Paues och vid det första av dessa var även Pettersson med. Sundgren fick då veta att en svensk kommunist, som enligt Grupp B-männen genomgått utbildning i Moskva, hade flyttat från Luleå till Västerås och börjat arbeta vid ASEA. De frågade om Sundgren kunde få tag på någon i personens

---

<sup>1</sup> Förhör med Ingvar Paues den 26 januari 2000. SÄKO.

omgivning som visste vad denne sysslade med. Sundgren kontaktade då ett par arbetsplatsombud på ASEA och bad dem hålla ögonen på kommunisten med motiveringen att han trodde denne vara en "riktig yrkesrevolutionär". Sundgren uppgav för sina kontaktmän att han fått uppgiften från partisekreteraren. Han nämnde inget om att det var försvaret som ville ha uppgifterna.<sup>2</sup>

Inledningsvis nämnde "Martinssons" uppgift var, då han 1961 anställdes vid Grupp B (eller Collector som "Martinsson" konsekvent säger), att tillsammans med Ingvar Paues bygga upp ett kontaktnät på arbetsplatserna för att förhindra kommunistisk infiltration av fackföreningarna. Man fruktade att om kommunisterna skulle lyckas ta över dessa, kunde de utföra en kupp mot riket vilket på sikt kunde leda till ekonomiskt kaos i landet. Den befintliga arbetsplatsorganisationen som SAP redan byggt upp skulle genom Collector kompletteras, dels genom ett utökande av antalet ombud, dels genom att skaffa kontaktmän på nya orter. Dessa utvaldes enligt "Martinsson" med omsorg. Paues och "Martinsson" kontaktade exempelvis arbetarkommunens ordförande på en viss ort, om denne bedömdes som pålitlig. De redogjorde för sitt uppdrag och bad om namn på pålitliga personer på arbetsplatserna, i regel sådana som var fackligt engagerade inom LO. Med dessa tog man sedan kontakt och frågade om de var beredda att engagera sig. Mestadels var det socialdemokrater men även högermän förekom. En person som hjälpte till att finna kontaktmän var för övrigt en högerriksdagsman från Linköping, som var god vän med Karl-Erik Pettersson. "Martinsson" uppger att det sammanlagda antalet kontaktmän kan ha varit "ett par tusen". De hade till uppgift att på sina arbetsplatser följa upp vilka som var aktiva respektive icke aktiva kommunister – "perifert övervakades även enstaka kommunister". Det som var av intresse var exempelvis vilka som satt i fackstyrelsen, om mullvadsverksamhet förekom, om någon genomgått utbildning i Sovjetunionen eller Östtyskland samt vilken typ av propaganda som bredrevs. "Martinsson" besökte tillsammans med Paues varje kontaktman "en gång per kvartal, en del oftare". De åkte "nästan ständigt omkring i bil mellan olika arbetsplatser över hela landet", t.ex. i Kiruna, Malmö och Göteborg och de hann med "en eller ett par arbetsplatser per dag". Denna uppskattning indikerar att "Martinsson" knappast kan ha direktkontakt med "ett par tusen" kontaktmän, utan det avser sannolikt endast de som befann sig på den

---

<sup>2</sup> Samtal med Roland Sundgren den 22 mars 2000. SÄKO.

”andra nivån” och som enligt Paues uppgick till omkring 100–200 personer. Både Paues och ”Martinsson” poängterar att någon ersättning aldrig utbetalades – ibland bjöd Grupp B på lunch eller middag och till jul ”uppmuntrades kontaktmännen med en bokgåva”.<sup>3</sup>

Mårten Johansson hade fram till 1960 haft fackliga och politiska uppdrag för socialdemokraterna i Arvidsjaur. Följande år anställdes han av SAP som distriktsombudsman i Norrbotten med placering i Luleå. Medan han ännu var kvar i Arvidsjaur uppsöktes han av Birger Elmér och Karl-Erik Pettersson som ville veta hur Johansson tänkte lägga upp arbetet i Kiruna. Han minns inte hur de presenterade sin huvudman, men antar att sade att de kom från ”militären”. Pettersson besökte sedan Johansson vid några tillfällen då de diskuterade hur den senare kommit igång med arbetet och hur han avsåg att organisera de fackliga valen. Pettersson ville också veta hur partiverksamheten fungerade med tonvikt på kampen mot kommunisterna. Han visade dock inget särskilt intresse för förhållandena vid strategiskt viktiga anläggningar som broar, hamnar, krigsviktiga företag eller militära etablissemang. Efter hand blev det klart för Johansson att Pettersson arbetade för den militära säkerhetstjänsten. Johansson och Pettersson utbytte inte uppgifter om enskilda – Johansson hade inte tillgång till sådana – annat än möjligen samtalsvis. Inte heller visade Pettersson något intresse för de listor som Johansson förde över vilka personer som skulle respektive inte skulle kontaktas av SAP inför fackföreningsval m.m. Mårten Johansson upplevde att Pettersson efterträddes av Ingvar Paues. Eftersom Paues tidigare (1955–1958) varit ombudsman i Norrbotten kände de båda varandra. Paues hade ett brett kontaktnät i länet och han besökte Johansson vid några tillfällen i Luleå. Paues var intresserad av samma förhållanden som Pettersson, d.v.s. partiverksamheten över huvudtaget. Johansson uppfattade Paues som partiman, trots att han visste att denne arbetade för den militära säkerhetstjänsten. Vid några tillfällen deltog Paues ”gode vän” Nils Gösta Damberg i dessa sammanträffanden men då diskuterades inte den militära verksamheten.<sup>4</sup>

---

<sup>3</sup> Uppteckning nr 238. SÄKO.

<sup>4</sup> Samtal med Mårten Johansson den 3 oktober 2000. SÄKO.

### 11.3 Kontaktytorna

Det har ibland sagts att IB nådde in i alla sektorer i samhället. Birger Elmér själv har hävdats att han sett till att få kontakter där han behövt ha dem. Med utgångspunkt från rapporteringen förstår man en del om kontaktnätet. Som bekant har detta till stor del utgjorts av de socialdemokratiska arbetsplatsombuden ute i landet. Av andra rapporter framgår att Grupp B/IB också haft kontakter, direkt eller indirekt, med ledande kommunister. Ett exempel på detta utgörs av en rapport från november 1965, skriven av Elmér själv, där det anges att källan "direkt från f d kommunistiske partiordföranden, Hilding Hagberg", erfarit att denne arbetade på en bok om säkerhetspolisens registrering.<sup>5</sup> Vem som är "källan" är svårt att avgöra. Det kan ha varit någon person som av en ren tillfällighet kom i kontakt med Hagberg och som sedan lämnade uppgifterna vidare till Elmér. Det tycks i detta fall inte handla om någon mer reguljär kontakt i kretsen runt Hagberg. Elmér har i en tidningsintervju sagt följande:

Vi hade uppgiftslämnare i alla partier. Även i vpk. Det finns nationellt pålitliga personer där också.<sup>6</sup>

Ingemar Engman har i förhör inför SÄKO hävdats att en av de säkerhetspoliserna som i mitten av 1960-talet började arbeta vid IB, hade två källor med insyn i SKP.<sup>7</sup> Då det gäller kontakter inom massmedia är bilden något oklar. Som framgått i tidigare kapitel torde Elmér haft vissa källor inom Dagens Nyheter och Expressen eftersom han i mitten av 1960-talet sammanställde ganska initierade rapporter om radikaliseringsen där (se kapitlet *IB:s verksamhet och organisation 1965–1969*). Vid ett tillfälle har Elmér sagt att IB hade "tillgång till de stora tidningarnas arkiv och till olika myndigheters register":

Vi hade passerkort så vi kom in där vi ville. Det fanns nationellt pålitliga människor på tidningar som gav oss presskort så vi kunde uppträda som journalister. Yrkesmässigt är det bästa. Journalister jobbar ju med underrättelseverksamhet.<sup>8</sup>

<sup>5</sup> Kartoteksfrågan, rapport från IB daterad den 10 november 1965. Förvaras i P 397, löpnummer 11. SÄPO.

<sup>6</sup> Tidskriften Z nr 4/1988: *Hemlige Birger: Så värvade jag agenter inom vänstern* av Robert Aschberg.

<sup>7</sup> Förhör med Ingemar Engman den 14 juni 2000. SÄKO.

<sup>8</sup> Tidskriften Z nr 4/1988: *Hemlige Birger: Så värvade jag agenter inom vänstern* av Robert Aschberg.

År 1988 sade han till tidskriften Z att ett sätt att slippa anställa utredningspersonal var att i stället utnyttja "alla tänkbara" myndigheter:

Jag gick till chefen för ett statligt verk till exempel och bad honom låta en anställd utreda något. Det fanns ju verkliga experter på olika områden. Och på det sättet visste inte ens experterna själva att de arbetade åt oss.<sup>9</sup>

Från mitten av 1960-talet finns ett dokument upprättat inom IB som möjligen kastar en del ljus över byråns källunderlag. Vissa delar av handlingen har tidigare publicerats i boken *Kommunistjägarna* (1990) och den har senare i sin helhet legat ute på Ekots hemsida. Rubriken är *Kontakt- och resurspool*, sammanställd av Bertil Wenblad och här tas således IB:s kontaktytor upp. Det handlar då inte om namn på enskilda rapportörer, utan om vilka myndigheter, organisationer, företag samt yrkeskategorier som stod till IB:s förfogande eller som möjligen kunde tänkas vara nyttiga vid tillfälle. Wenblad skriver om KR-poolen:

Poolregistret utgör en sammanställning i alfabetisk ordning över IB kontakt- och resursområden. Sammanställningen har upprättats för att i förekommande fall kunna underlätta val av inhämtningsvägar för sektionscheferna liksom möjligheterna att finna vägar att tillgodose uppkomna behov av resurser och tjänster.<sup>10</sup>

Om vi särskilt studerar IB/03:s kontaktytor ser vi att här finns förbindelser med ABF, Arbetsförmedlingen, AMS (på central nivå), Berga Örlogsskolor, Danmark, "Departement, Finland, "Fiskare", Front- och täckorganisationer (regional och lokal nivå), Fångvaktare, Försäkringsföretag, Försäkringskassan, Gotlandsbolaget, Hamnar (lokal nivå), Intresseorganisationer (central, regional och lokal nivå), Luftfartsstyrelsen, Margarinverkstäderna, "Minoritetsgrupper", Norge, Nynäs Petroleum, "Partier" (central, regional och lokal nivå), Politiska partier (samtliga nivåer), Posten, SAS-verkstäder, Stockholms Handelskammare samt Tullare.

---

<sup>9</sup> Ibid.

<sup>10</sup> Handlingen har också tillställts kommissionen av den person som sedan en längre tid förfogat över den, förre debattredaktören på Dagens Nyheter, Göran Beckerus.

## 11.4 Rapporteringen 1959–1965

### 11.4.1 Rapporteringen 1959–1962

Det är oklart om Grupp B verkligen hade någon mer omfattande inhämtning före rapporteringen till Statspolisen som inleds kring årsskiftet 1959/1960. För perioden juli 1961 till omkring sommaren 1965 finns i SÄPO:s arkiv rikligt med rapporter från Grupp B.

Mest intensiv har övervakningen och registreringen självfallet varit i Norrbotten. Där kartlades under hela perioden 1960–1963 omkring 2 500 kommunister.

Rörande Erik-serien som helhet kan sägas att den totalt omfattar 52 löpnummer. Förutom det första, som alltså utgör en sorts introduktion, omfattar nr 2–11 en länsvis kartläggning av kommunister och kommunist sympatisörer. Nr 12–19 innehåller uppgifter "berörande SKP som organisation och som internationell kommunistisk verksamhet". Därefter följer ett tiotal löpnummer som behandlar bl.a. utländska flyktingar i Sverige samt situationen i olika länder, bl.a. Finland. Därefter följer en lång serie (löpnummer 29–47) som innehåller "uppgifter om diverse förhållanden, som icke kan inordnas under förestående". Även här kan man dock finna ett stort antal rapporter som berör svenska förhållanden, bl.a. några rapporter om svensk nynazism. Erik-serien avslutas sedan med några löpnummer som åter behandlar utländska förhållanden. Det är således främst löpnumren 2–19 samt 29–47 som är av intresse här.

Rapporteringen under de första åren har redan berörts i tidigare avsnitt. Under 1960 framställde Grupp B minst 14 rapporter rörande ca 240 kommunister. Handlingarna gick, enligt noteringar på Grupp B:s missiv till chefen för inrikesavdelningen samt ett till chefen för detalj II, d.v.s. personalkontrolldetaljen. År 1961 inkom från grupp B ett tjugotal handlingar rörande svenska kommunister till kontraspionagedetaljen. Samtliga dessa är överlämnade i mitten av juli och det rör bl.a. Cirkus Trolle Rhodin, kommunister i Vaggeryd, Uppsala, Göteborg, Stockholm, Örebro, Skåne samt några orter i Norrbotten.<sup>11</sup> Från och med december 1961 börjar dock handlingar om svenska förhållanden inkomma till FST/In i stor omfattning. Av forskningarna i SÄPO:s arkiv kan följande rekonstrueras rörande verksamheten fr.o.m. 1961.

<sup>11</sup> Dessa handlingar har alla bränts – det skedde i oktober 1971 och skälet är oklart. Nästan alla finns dock bevarade i SÄPO:s arkiv. Rapporten om Cirkus Trolle Rhodin handlar om vissa personer av utländsk härkomst som deltog i cirkusen. Den förvaras i 5:73/264 löpnummer 20. SÄPO.



I januari 1961 skrev Pettersson rapporter om Älvsborgs län, gjorde en "3:e översikt över Örebro län", en "6:e översikt över Göteborgs stad" med tonvikt på Volvo, Eriksbergssvarvet samt några andra företag (36 personer). På missiven anges också vart rapporterna gick; ett exemplar till avdelningschefen Grudemark, ett till chefen för personalkontrolldetaljen, Georg Berendt, samt ett till Grupp B:s arkiv. Statspolisen nämns inte på delgivningslistan. Paues reste vid samma tidpunkt till Värmland för en "2:a översikt" över länet. Så fortsätter det. Under januari betar man sig också igenom Kumla, Karlskoga, Kristinehamn, delar av Gävleborgs län, SJ samt Hyresgästföreningen i Stockholm, Gruvindustriarbetareförbundets avd 17 i Falun där det i rapporten anges att avdelningen "är kollektivansluten och några reservationer förekommer ej". I januari fortsatte också kartläggningen i Norrbotten med en "4:e översikt" samt rapporter som täckte enskilda orter som Båtskärsnäs och Gällivare. Ännu en Norrbottensrapport tar upp några personer som "nyligen" utbildats vid "partiskolan Bad Doberan i Rostock", medlemmar i Kirunas DU-klubb samt "prenumeranter av Norrskensflamman i Kaunisvaara by" i Pajala.

I februari, mars och april 1961 kartlades fler delar av Gävleborg (77 personer), Västmanland, Stockholm, Göteborg, Malmö, Östergötland samt Södermanland. I april 1961 upprättas den första rapporten som ingår i Säpos serie om SKP som organisation. Det är alltså den delen av Erikrapporteringen som återfinns i löpnumren 12–19. Det är en sammandrag av "Knut Olssons interna rapport" vid den s.k. Moskvakonferensen i januari 1961 (Olsson var en av de framträdande inom SKP). Det är oklart hur Grupp B lyckades komma över denna rapport. Rörande SKP-serien är sedan rapporteringen om partiet tämligen sporadisk under perioden fram till slutet av 1963 – endast ett 25-tal rapporter har inkommit till Säpo under denna period. Av dessa utgörs flertalet av handlingar som kommer från utlandet, flera i en serie med rubriken "Världskommunismen" och som vanligtvis inte föranleder vidare åtgärder inom Säpo. De rapporter som mer direkt berör svenska medborgare är "Europamarschen för avrustning, Stockholm", en kommitté som bildades av personer tillhörande olika delar av den svenska freds rörelsen och SKP. Rapporten är dock mer eller mindre i sin helhet fullständigt felaktig vilket närmare framgår av den rapport om övervakningen av freds rörelsen som Magnus Hjort gjort för SÄKO:s räkning.

I SKP-serien finns också från 1962 rapporter om svenskar som rest från Trelleborg till Rostock, svenska deltagare i en kurs på

Rügen samt svenskar som utbildats i Bad Doberan. Rapporter som berör helsvenska förhållanden är således sällsynta men här finns några som bl.a. rör Demokratisk Ungdoms studiekonferens i Stockholm i november 1963.

Rörande kartläggningen av länen följer under senvåren 1961 ett kort uppehåll i rapporteringen till säkerhetspolisen. I juni är man dock åter igång varefter man under sommaren granskar delar av Västernorrlands län, Värmland, Jönköping, Göteborg, Stockholm, Uppsala, Malmö samt Dalarna. Kartläggningen i Norrbotten fortsätter också under sommaren med en omfattande rapport som upptar aktiva kommunister vid Järnverket i Luleå, "organiserade kommunister vid SJ Verkstad" i Notviken, styrelsen i den kommunistiska arbetarkommunen i Båtskärsnäs samt "Kommunister inom Visträsk valdistrikt". Av de senare, som totalt omfattar 35 personer, uppges sju vara "mindre aktiva". Ytterligare rapporter tar upp kommunister och kommunist sympatisörer i Kiruna, Gällivare, Muodosalombolo, Svartå, Älvsbyns landskommun, sju "Pristagare i kommunistisk medlemskampanj", Porjus, Råneå, Haparanda, Karungi, Arjeplog, Jokkmokk, Seskarö, Östra Båtskärsnäs samt Nederkalix. Totalt omfattar kartläggningen i Norrbotten under perioden juli – september 1961, ca 850 personer. Större delen av rapporterna sommaren 1961 har lämnats också till kontraspionagedetaljen vid Fst/In där huvuddelen av dem brändes tio år senare.

På hösten 1961 fortsatte man med Eskilstuna, olika orter i Värmland, Örebro län, Skåne och Stockholm där man undersökte bl.a. Elektro Helios samt Imoindustri och gjorde 22 registreringar. I november och undersöktes Göteborg (bl.a. Eriksbergsväret igen), Stockholm ("Hamnarbetarfackföreningen") samt Östergötlands län varifrån man kunde rapportera om ett 40-tal norrköpingsbor som stod i begrepp att resa till Moskva. Rörande Västmanlands län finns en rapport om en "Metallkurs i Bad Doberan" samt redogörelser för situationen i Köping, Fagersta, Skinnskatteberg och Västerås. Kartläggningen av Värmlands län fortsatte, innefattande Karlstad, Eda kommun, Arvika, Charlottenberg och Hagfors. Några enstaka rapporter finns från Strömsund i Jämtlands län samt Gävle där tar upp sex kommunister inom Byggnadsavdelning 6.

I december 1961 bearbetade Grupp B bl.a. Grovarbetarefackföreningens avd 36 i Stockholm, där man fann 48 kommunister, delar av Värmlands län, Uppsala län, Skaraborgs län, Älvsborgs län samt Gävleborgs län. En genomgång gjordes också av Kopparbergs län med orter som Falun, Ludvika, Saxdalen, Håksberg, Borlänge,

Domnarvet, Avesta, Smedjebacken samt Grängesbacken. I länet fann man totalt 38 personer för registrering.

Från perioden november – december 1961 finns också två rapporter från Jönköpings län, vilka kan särskilt nämnas här eftersom de 1988 fanns avbildade i förre Säpochefen P G Vinges memoarbok. Det rör en handling angående två personer i Jönköping samt en om kommunister i Tranås, Huskvarna och Jönköping. Den senare var endast delvis avbildad i boken. Då den publicerades fick Vinge frågan om han tagit med sig IB-handlingar från sin tid vid säkerhetspolisen vilket han då förnekade. Han förklarade att någon hade sänt dem till honom efter att han avgick 1970.

Rörande Norrbotten fortsatte genomgången där under slutet av 1961 med kartläggningar av kommunismen i Piteå, Arjeplog, Arvidsjaur, Nikkila, Kalix, Luleå, Båtskärsnäs, Pajala, Kiruna, Gällivare, Luleå, Älvsbyn och Kaunisvaara. Efter nyåret 1962 tillkom som nytt län Blekinge, där man fann sammanlagt 21 kommunister och kommunistympatisörer i Asarum, Mörrum, Svängsta, Karlshamn och Gustavstorp. I övrigt fortsatte man med Södermanland, Göteborgs stad, Västernorrlands län, Örebro, Stockholm (bl.a. Byggnadsarbetareförbundets avd 36–60 personer), Skåne ("kommunister inom livsmedels avd 5, bagarna, samt lokförarna vid Järnvägs avd 303 – totalt sex personer). Under januari 1962 gick man i Norrland igenom Keräsjoiki, Gällivare, Luleå, Malmberget, Pajala, Pissiniemi och Råneå. I Pajala och Pissiniemi kartlade man kommunister inom ABF-rörelsen.

Februari 1962 var en mycket intensiv period för Grupp B med rapporter närmast varje dag och ofta flera som upprättats samma dag (från den 9 februari finns exempelvis sex rapporter): Man kan av detta dra slutsatsen att Paues, Petterson m.fl., efter resor och kontakter med källorna lämnade över underlagen "buntvis" till sekreterarna inom Grupp B som skrev ut rapporterna. Från perioden kan nämnas också Östergötlands län där man kartlade kommunister i Norrköping, Linköping, Motala, Ljungsbro, Bergs slussar och Finspång – totalt 77 personer varav en, enligt Säpos noteringar var "en förväxling". Skåne, Stockholm, Göteborg och Örebro är andra orter som var föremål för Grupp B:s intresse under februari. Under våren dyker för första gången Halland upp i rapporteringen där endast en kommunist i Oskarström noterats. SÄKO har samtalat med en person som vid ett tillfälle, möjligen vid denna tid, söktes upp av Paues och Pettersson. I övrigt kartlades fram till juni 1962 kommunismen i Västmanland, Gävleborg, Jämtland, Stockholm, Södermanland, Älvsborg, Göteborgs- och

Bohus län, Västernorrland, Uppsala, Värmland samt Uppsala län. Rörande Norrbotten under perioden februari till juni 1962 gick man igenom bl.a. Norrbottens kommunistiska arbetarekommun i Kiruna, Båtskärsnäs, Kalix, Seskarö, Älvsbyn, Piteå, Arjeplog, Arvidsjaur, Porjus, Gällivare, Pajala, Haparanda, Övertorneå samt Korpilombolo.

#### 11.4.2 Att systematisera uppgifterna. Kommunkorten

I juli 1962 fick Grupp B förstärkning av majoren Bertil Wenblad, som kom från Fst/In där han bl.a. varit chef för kontraspionage-deteljen (Fst/Säk Det I). Redan i januari hade försvarsstabschefen Carl Eric Almgren givit chefen för Fst/Sekt II klartecken att flytta över Wenblad till Elmers grupp.<sup>12</sup> Wenblad har berättat:

Jag blev alltså 1962 efter den här Finlandshistorien, då man hoppade decimeterhögt och blev skiträdd alltså, så jag var stabsutbildad militär alltså och dom hade alltså inte någon stabskunnig som kunde göra intelligence utav det här på den här tiden från 1957 när Birger Elmer började bygga upp den. Det var så viktigt efter Finland att ÖB bestämde att en stabskunnig militär borde komma dit och jag kom dit som souschef...

Wenblad uppger i en minnesuppteckning följande om hur situationen var på inrikessidan då han kom till Grupp B (eller Fst/B som han genomgående kallar den):

När jag kom hade man klarlagt hur styrelsen i fackavdelningar och klubbar var sammansatta samt vilka ombuden var på arbetsplatserna. Den förberedande sammanställningen var påbörjad men släpade efter .... Vid Fst/B gjordes en preliminär bearbetning som omfattade värdering och sammanställning av de inhämtade underrättelserna.

Sammanställningen gick enligt Wenblad ut på att föra ihop olika underrättelser "på tids- och sakmässig basis samt för geografiska områden". Som stöd för sammanställningarna upprättades sedan en "kommunistisk kartplott". En av Wenblad arbetsuppgifter var att syssla med sådana sammanställningar och vad som kunde utläsas ur dem:

Ur detta sammanställda och värderade underlag kunde utläsas röstetal för kommunisterna enligt valstatistiken, styrelseandelar i kommunala och fackliga organ, namn på de extremister, som bedömdes ha rest

---

<sup>12</sup> Carl Eric Almgrens arkiv. Dags-PM den 8 januari 1962. KrA.

utomlands och eventuellt kunde var tränade i subversiv teknik på särskilda kurser.

Wenblad anger att syftet med dessa sammanställningar var att "mobiliseringsansvariga fick en bakgrundsbild av förutsättningarna för ett subversivt hot från extremister att inverka störande på mobiliseringsberedskapen".

En uppgift som Bertil Wenblad relativt omgående tog itu med då han kom till Grupp B var att systematisera de rapporterings- och registreringsmetoder som använts sedan starten. Som nämnts tidigare var säkerligen orsaken till detta grundad på att man inom Fst/In påbörjat en mer systematisk bearbetning av uppgifter om säkerhetshotande verksamhet. Wenblad satte igång att utveckla de s.k. kommunkorten. I förra säpochefen Per-Gunnar Vinges memorarer finns återgiven en *Pm angående uppgörande av kommunkort* konstruerad utifrån erfarenheter av användande av kommunkort i Norrbottens län – som anger att korten skulle nollställas fr.o.m. den 1 oktober 1962. Man kan alltså dra slutsatsen att man inom Grupp B upprättat kommunkort också tidigare, åtminstone beträffande Norrland. Underlaget till kommunkorten hämtades ur "personkort, som är upplagda lknvis (lkn = landskommun, LOL) med valdistrikten i bokstavsordning". Av PM:n framgår också att man dittills fört valstatistik på särskilda kort, upplagda länsvis och sorterade på varje landskommun eller städer som utgjorde ett valdistrikt. Slutligen visar PM:n att de informationer i kort och rapporter som man då, på hösten 1962, förfogade över omfattade en tidsrymd av "ca 4 år" vilket visar att Wenblad räknar starten för Grupp B:s verksamhet ungefär då Karl-Erik Pettersson började hos Elmér i oktober 1958.<sup>13</sup> Uppgifterna i korten byggde på ett antal "rubrikmallar" som enligt en annan källa innefattade sju huvudrubriker och närmare 40 underrubriker.<sup>14</sup> I Wenblads pm numreras de olika rubrikerna från 01–73. En viktig men något diffus notering görs i promemorian då Wenblad skriver att det under rubrikmall 70 kan vara nödvändigt med viss upprepning av namn som nämnts under tidigare rubriker, "i den mån dessa bedömes vara potentiella (sic) säkerhetsrisker ur militär synpunkt". Bakgrunden till detta uppges sedan vara att endast rubrikmallarna 01–03 samt 70–73 skulle överlämnas till försvarsstabens säkerhetsavdelning. Någon information om vad som skulle hända med kort under rubrik-

<sup>13</sup> Vinge (1988) s 59.

<sup>14</sup> Persson (1990) s 302-304.

mallarna 10–69 finns inte (rubriker för 03–09 saknas).<sup>15</sup> Man kan dock konstatera att bakom rubrikerna 10–33 tas endast SKP:s öppna verksamhet upp. Från och med rubrik 40 – som behandlar partiets propaganda och cellorganisation – behandlas det som beskrivs som "(v)erksamhet undandragen insyn". Avsikten med kommunkorten var enligt Wenblad att sammanställa alla tillgängliga underrättelser rörande förhållanden inom en landskommun, stad eller köping på ett och samma dokument i vilket också skulle ingå "kartplott och personanteckningar över kända aktivister".<sup>16</sup>

Carl Persson har till SÄKO överlämnat handlingar som kastar ljus över Wenblads tankar med kommunkorten. Här finns något som Wenblad kallar "Stomme för kommunkort", odaterad men hemligstämpeln är daterad den 21 november 1962. De ovan nämnda rubrikmallarna ser ut enligt följande:

Under siffran 0 skulle man föra in uppgifter om kommunistpartiets antal och fördelning. Som underrubriker finns här 01, "Röstunderlaget" samt 02, "Geografisk fördelning av aktivister enligt karta". Någon rubrik under beteckningen 03 är inte inlagd. Korten med rubrikmallarna 70–73 behandlar kommunistpartiets "militära apparat" och underrubrikerna här är 70, "inhämtande av underrättelser", 71, "Minska försvarsviljan", 72, "Minska försvarskraften" samt 73, "Understöd till en motståndares invasion". Det är således uppgifter under dessa rubriker som enligt Wenblad skulle sändas vidare till Fst/Säk. I sin helhet såg listan ut så här:

KP antal och fördelning

- 01. Röstunderlaget
- 02. Geografisk fördelning av aktivister enligt karta
- 03. -
- 04. -

Under huvudrubriken 1 – "KP-organisationer" – finns följande rubrikmallar:

- 10. KAK
- 11. DU
- 12. SKVF
- 13. Öppen information
- 14. Övrigt (bl.a. splittringstendenser)

Huvudrubrikerna 2 och 3 – "KP verksamhet som bedrivs öppet" – innefattar följande underrubriker:

---

<sup>15</sup> Vinge (1988) s 59.

<sup>16</sup> *Försöksvis grundbearbetning av kommunismen i BD län* av Bertil Wenblad den 15 januari 1963. MUST.

## Politiska apparaten

20. Representation i fullmäktige
21. Bostadsföreningar
22. Ungdomsorganisationer
23. Idrottsorganisationer
24. Frivilliga utbildningsorganisationer
25. Fritidsorganisationer
26. Front- och vänskapsorganisationer
27. Övrigt (pensionärsorg, Folkets Hus, Konsum)

## Fackliga apparaten

30. Förekommande fackliga organisationer
31. KP andel och representation i dessa
32. Fackombudsmän
33. Fackföreningsteknik

Under huvudrubrikerna 4–5 "KP verksamhet som är undandragen in-syn" återfinns:

## Den politiska apparaten

40. Propaganda och agitation
41. Rekrytering
42. Utbildning
43. Infiltrering
44. Sidokontakter med andra partier och internationell kommunism

## Den fackliga apparaten

50. Propaganda och agitation
51. Nyckelbefattningar ur kontaktsynpunkt
52. Rekrytering och anställning (placering) inom företag
53. Utbildning i fackliga frågor

Under rubrik 6 – "Den ekonomiska apparaten" – skall följande uppgifter noteras:

## Inkomster

60. Insamlingar och avgifter (delvis öppen redovisning)
61. Affärsverksamhet
62. Subsidier

## Utgifter

65. Propaganda
66. Personal
67. Subventioner (resor till öststater mm)

Huvudrubrik 7 upptar aspekter av den (förmodade) militära apparaten inom SKP

70. Inhämtnade av underrättelser
71. Minska försvarsviljan
72. Minska försvarskraften
73. Understöd till en motståndares invasion

Avsikten med kommunkorten var bl.a. att de skulle utgöra underlag för översikter och sammanställningar; de skulle användas för att kartlägga "vita fläckar" för inriktning av fältorganisationen; utgöra underlag för den militära säkerhetstjänsten.<sup>17</sup>

Ett på prov upprättat kommunkort är bevarat och finns bland de handlingar som förre rikspolischefen Carl Persson tillställt kommissionen. Detta kort behandlar situationen i Luleå stad och Nederluleå landskommun. Det rör sig inte om ett "kort" i vanlig mening, utan om ett antal A4-sidor, i det här fallet nio stycken. Delar av handlingen har tidigare redovisats i Perssons memoarer. En sammanställning av valstatistik (rubrik 01) ingår för perioden 1956–1960 (samtliga valdistrikt representerade). Av denna kan utläsas att kommunisterna 1956 fick 2036 röster i Luleå stad samt 403 röster i övriga länet (totalt 2439). År 1958 var den totala siffran 2438 och 1960 2458. Av detta drar pm-författaren (möjl Wenblad) slutsatsen att kommunismen i Luleå är ganska stark med kraftiga variationer mellan vissa valdistrikt. Man menar att de högre värdena kan tillskrivas bosättningsorterna för NJV och SJ verkstäder i Notviken. Antalet kända aktivister i Luleå (rubrik 02) uppges vara ca 300 (eller 13 % av antalet KP-röstande). I Nederluleå landskommun uppgår de till 10 personer.<sup>18</sup> Anders Thunborg, som i början av 1960-talet gjorde sin värnplikt vid Grupp B, har inför SÄKO uppgivit att hans uppgift då avsåg att "utifrån öppna källor analysera valstatistik från början av 1950-talet och fram till 1960 års val för vissa orter i Sverige med avseende på ett eventuellt samband mellan starka kommunistiska fackföreningar och partiorganisationer å den ena sidan och valresultaten å den andra". Enligt Thunborg gav dock studien ingen vägledning "eftersom SKP nästan rasat samman under pensionsvalen i mitten av 1950-talet". I stället kom underlaget till användning då Wenblad började utnyttja det som underlag för kommunkorten.<sup>19</sup> Anledningen till att man inom militären på detta sätt nyttjade valstatistik i bearbetningen var enligt Wenblad för att kunna studera "militära säkerhetsoperativa problem såsom:"

Riskbedömning av störningsmöjligheter av olika slag, t ex mot kommunikationer, teleförbindelser, kraftförsörjning och mobilisering;

(Av) förutsättningar för direkt medverkan åt invaderande vid olika invasionsalternativ

---

<sup>17</sup> Vinge (1988) s 59.

<sup>18</sup> *Stomme för kommunkort*. Carl Perssons handlingar.

<sup>19</sup> Förhör med Anders Thunborg den 5 juni 2000. SÄKO.



(Av) förutsättningar att inom olika delar av länet basera fria kriget på civilbefolkningens stöd.<sup>20</sup>

Därefter följer en redogörelse för personer i partiets öppna verksamhet, alltså folk som sitter i ledningen för partiet och dess underorganisationer, i redaktionen för Norrskensflamman, vilka som sitter i riksdagen, stadsfullmäktige, kyrkofullmäktige, Hyresgästföreningen, ABF m.fl.<sup>21</sup> Det militära värdet av uppgifterna angavs av Wenblad i en senare skrivelse "ligga inom området Allmän orientering, främst för personal inom den militära säkerhetstjänsten".<sup>22</sup> Under punkten *Verksamhet undandragen insyn* redogörs för partiets propaganda- och cellorganisation. Här anges vilka personer som anses organisera cellverksamhet inom olika verksamheter. Under punkt 70 (inhämtande av underrättelser om militära förhållanden) bedömer man att SKP riktar sin underrättelsetjänst mot det under 1950-talet utbyggda fasta luleåförsvaret. Därefter namnges drygt tjugo personer som "bedömes bära särskilt uppmärksammas såsom eventuella insamlare av militära underrättelser". På vilka grunder detta kan antagas anges dock inte.

Då Wenblad var klar med upprättande av Norrbotten-kortet, sammanställde han en PM kallad "Försöksvis grundbearbetning av kommunismen i BD län".<sup>23</sup> Här slår Wenblad inledningsvis fast att "(h)ittillsvarande militära arbete med insamlade underrättelser om kommunism har i huvudsak varit begränsat till anteckningar om personer, som bedömts vara potentiella säkerhetsrisker". Sådana personanteckningar var "nödvändiga för militära personalkontroll- och spaningsärenden". Detta var dock inte tillräckligt:

För studium av militär operativ säkerhetstjänst, för frågor, som sammanhänger med det militära säkerhetsskyddets skyddsnivå och för inriktning av den militära säkerhetsunderrättelsetjänsten i central, regional och lokal instans krävs grundbearbetning av det insamlade materialet.

Enligt Wenblad hade det länge varit "C Fst/In och Sekt II strävan att kunna avdela erforderlig arbetskraft härför". Wenblad ville därför visa hur en sådan grundbearbetning kunde se ut och valde sälunda kommunismen i Norrbotten som pilotfall. Han använde

---

<sup>20</sup> *Försöksvis grundbearbetning av kommunismen i BD län* av Bertil Wenblad den 15 januari 1963. MUST.

<sup>21</sup> *Stomme för kommunkort*. Carl Perssons handlingar.

<sup>22</sup> *Försöksvis grundbearbetning av kommunismen i BD län* av Bertil Wenblad den 15 januari 1963. MUST.

<sup>23</sup> *Ibid.*

sig endast av de vid Grupp B insamlade uppgifterna som var "betydande" men "delvis ofullständigt och delvis av äldre datum". Detta material åskådliggjordes sedan grafiskt i form av kartplotter. Med alla siffror och symboler utsatta på kartorna tycks Wenblad sedan något misstroget ha betraktat resultatet. Rörande "KP organisationselement" tyckte han sig konstatera att Norrskensflamans platsredaktörer huvudsakligen sysslade med cellverksamhet, ledning av interna studiecirkelar och laderutbildning och det fanns också "indikationer på att de särskilt vinnligger sig om att tränga in i alla militära spörsmål". Under rubriken "KP:s politiska apparat" menade han att det var känt att partiet i länet arbetade målmedvetet för att nå in i alla samhällsorgan. Kartplotten kunde i det fallet ur militär synpunkt "utgöra ett av basunderlagen för bedömning av säkerhetsskyddsfrågor och för militär samverkan med kommunala myndigheter" men "(n)ågra direkt påvisbara tendenser kan icke utläsas". Den enda trenden han tyckte sig kunna se var att partiet satsade på ungdomen vilket återspeglades i skolstyrelser, barnavårdsnämnder, ungdomsorganisationer samt idrotten. Tabläerna över "KP:s fackliga apparat" var "icke fullständiga och delvis grundade på äldre underrättelser, som kan vara inaktuella". Av betydelse för militären var enligt Wenblad "KP:s starka förekomst inom SJ-anställdas fackliga avdelningar och KP:s dominans i Tornedalens byggfackavdelningar". Tabläerna visade också "hur de fackliga `interna´ underrättelse- och cellkontakterna kan sammanlänkas genom vissa kontaktpositioner". Här menade Wenblad att ett "ganska tätt nät" klart framträdde och han förutsatte "att detta nät även användes för KP:s `interna´ militära säkerhetstjänst". Därutöver gav tabläerna "antydningar om dirigerade fackliga omflyttningar" t.ex. från Pajala till Kiruna. Han konstaterade att "med målmedvetet förutseende" dirigerades drivande fackföreningspersonal exempelvis till Vuollerims kraftanläggning, till Norrbottens Järnverk i Luleå. Rörande slutligen "KP:s `interna´ militära apparat" tog tablan upp "kända potentiella säkerhetsrisker" som kunde tänkas ingå i en sådan. Några klara tendenser visade den dock ej. Wenblad lämnade också förslag på hur man skulle gå vidare med denna bearbetning inom också andra län. Han angav att av dessa borde X (Gävleborg), M (Malmö), L (Kristianstad) och T (Örebro) fortsättningsvis prioriteras.<sup>24</sup>

Vad hände med Wenblads idéer? Ingvar Paues vill minnas att endast Norrbottens län kom att täckas av de kommunkort som

<sup>24</sup> PM:n gick i kopia till bl.a. dåvarande chefen för sektion 2, Bo Westin, vilket framgår av Fst/Säk:s diarium för 1963.

Wenblad upprättade. Det diskuterades dock om flera län skulle kartläggas.<sup>25</sup> Uppgifter om kommunkorten har också lämnats till SÄKO av olika personer. En av dessa, som anställdes 1964, berättar att hans uppgift var "att utifrån uppgifter som han fick av Elmér eller Wenblad på kommunkartor med olidfärgade prickar göra demografiska sammanställningar över personer som misstänktes för säkerhetshotande verksamhet". Han använde olika tecken för exempelvis personer som var utbildade utomlands och sådana som endast prenumererade på Norrskensflamman. Han vill minnas att det huvudsakligen var fråga om i utlandet utbildade kommunister som blev föremål för bearbetningen och han hävdar att "(a)lla landets kommuner `plottades´ på detta vis". Wenblad tog hand om de färdigritade kartorna men personen vet inte vad som därefter skedde med dessa.<sup>26</sup> En annan person, som arbetade inom Grupp B 1962 till 1965, har för SÄKO berättat om Wenblads projekt med kommunkorten:

Wenblad lade upp ett raffinerat system med kommunkort över alla befattningshavare och kommuninvånare med kommunist sympatier. Kortet täckte i princip hela landet, men vissa delar var tätare kartlagda, t.ex. Norrbotten, Västerbotten, Malmö, Göteborg, Stockholm och Blekinge samt vissa industriorter som t.ex. Bofors. Särskild uppmärksamhet ägnades orter med försvarskänsliga industrier, men "det övriga åkte nog med det också".<sup>27</sup>

Birger Elmér sade till FUN 1998 att "de omfattande kommunkort som Bertil Wenblad tagit fram överfördes till den bearbetande sidan", d.v.s. till Fst/Säk.<sup>28</sup> Av det diarium som fördes vid Fst/Säk (tid Fst/In) framgår att ett antal kommunkort överlämnades, sannolikt i kopia, under 1965 till Fst/Säk. I januari 1965 fick bearbetningsdetaljen vid detaljgruppen för säkerhetsunderrättelser (Fst/Säk 1) ta emot två pärmar varav den ena innehöll kommunkort för länen AA – M medan den andra innehöll länen N – BD. Möjligen var pärmarna inte kompletta eftersom man under året fick ta emot kommunkort för bl.a. Gävleborgs, Örebro och Stockholms län. Kommunkorten för Gävleborgs län hade lämnats också till chefen för Säk 1, vid den aktuella tidpunkten John Petersson. Det råder alltså inget tvivel om att man vid Grupp B faktiskt framställde

<sup>25</sup> Förhör med Ingvar Paus den 21 juni 2000. SÄKO.

<sup>26</sup> Samtal nr 354. SÄKO.

<sup>27</sup> Förhör med [Forsslund] den [datum utelämnat]. SÄKO.

<sup>28</sup> Utfrågning av Birger Elmér den 16 mars 1998. *Redovisning av vissa uppgifter om den militära underrättelse- och säkerhetstjänsten. Försvarets Underrättelsenämnds rapport till regeringen den 26 november 1998.* Dnr FO 98/2531/EC/RC. Fö.

en hel del kommunkort. Några spår av dem finns dock inte i arkiven. Rörande kommunkorten för Skaraborgs län – som inkom till Fst/Säk i februari 1966 – finns en notering om att de förstördes den 5 juni 1973, d.v.s. en månad efter att IB:s existens och verksamhet avslöjats i FiB/Kulturfront.<sup>29</sup>

Bearbetningsdetaljen inom Fst/Säk leddes under perioden 1961 fram till våren 1965 av Hodder Stjernswärd. Han efterträddes den 1 april av Bengt Wallroth som innehade chefskapet till och med 1967. Bearbetningsdetaljen framstår som en av de viktigaste mottagarna av rapporter rörande Grupp B:s inrikesverksamhet vilket också framgår av den inriktning som detaljen hade. I en PM 1962 skrev man:

Av politiska ytterlighetsriktningar har kommunismen och nynazismen bearbetats, med kraftsamling på den första. En godtagbar grunduppfattning om kommunistpartiets organisation och arbetssätt har erhållits. Organisations- och personaltabläer liksom en sammanställning är under utarbetande. Flexoregister på svenska kommunister utbildade utomlands finnes. Basmaterialen beträffande för kommunisterna arbetande front- och täckorganisationer föreligger klart. Viss kommunistpress följs upp. ---<sup>30</sup>

I november 1962 sammanställde bearbetningsdetaljen en tämligen omfattande PM angående SKP med redogörelse för partiets historik, organisation, väljarstöd och verksamhet.<sup>31</sup> Också här finns skäl att anta att Grupp B bistod med uppgifter. Och under 1965 fick man alltså direkt från Grupp B ett antal länsvis ordnade kommunkort. Man kan, med utgångspunkt från ett visst personärendet, följa hur man vid bearbetningsdetaljen förfor med dessa kommunkort. Som framgår av Fst/Säk:s diarium mottog man alltså i januari 1965 en pärm innehållande kommunkorten för bl.a. Norrbotten. I oktober samma år fick chefen för bearbetningsdetaljen, Bengt Wallroth, en rapport från Bertil Wenblad rörande en kommunist i Kiruna. Wenblad skrev att det vid "IB/03" visserligen inte var känt om personen var inblandad i illegal verksamhet men det var känt att han hade förbindelse med en företrädare för det i Stockholm belägna ryska företaget Matreco.<sup>32</sup> Någon månad senare inkom från Grupp B/IB ännu en rapport om mannen som nu uppgavs ha "fått befordran på sin arbetsplats LKAB, Kiruna och

<sup>29</sup> Kommunkorten finns noterade som inkomna Grupp B-handlingar i Fst/Säk:s diarium för 1965. Serie Ö IV volym 237. MUST.

<sup>30</sup> PM ang. verksamheten vid bearbetningsdetaljen 1.5-30.9.1962, Ö IV, vol. 9, MUST:s arkiv

<sup>31</sup> KU 19/102, 18.10.1962, Ö IV, vol. 9, MUST:s arkiv

<sup>32</sup> Brev från Wenblad till Wallroth den 6 oktober 1965. Serie Ö IV 1965 volym 72. MUST.

utsetts till skyddsförman”.<sup>33</sup> På missivet till denna rapport finns följande notering:

Boris! För ev ändring av kommunkort/ Wth<sup>34</sup>

Med "Boris" avses Boris Falk, den person som inom bearbetningsdetaljen var närmast ansvarig för att mera systematiskt följa upp opinionspåverkan inom krigsmakten. Falk tycks alltså också ha sysslat med att uppdatera kommunkorten och det är möjligt att en annan notering på missivet – "Barb KK" – hänvisar till detaljens kommunkort. Ett kort rörande den aktuella personen har också uppdaterats med ovanstående upplysning. Kortet finns inte längre kvar men blev föremål för mikrofilmning och har sparats inom försvarsstaben allt sedan dess. Det rör sig dock i det fallet inte om något kommunkort utan är ett personregister som fördes inom Fst/Säk 1 under många år.

### 11.4.3 Den fortsatta rapporteringen

Rapporteringen rörande Norrland upphörde helt i mars 1963. Det finns i Erik-serien ytterligare två rapporter från 1965 resp. 1966 men den intensiva kartläggning som pågick kan med säkerhet sägas sluta på våren 1963. Det finns ingen säker förklaring till varför så skedde, möjligen ansåg man att kartläggningen kunde betraktas som avslutad. I övriga delar av landet fortsatte man ett tag till. Märkligt är dock att här upphör rapporteringen i praktiskt taget ett år innan den fortsätter i februari 1964. Också i detta fall kan man naturligtvis laborera med möjligheten att landets kommunister och kommunist sympatisörer nu var ordentligt kartlagda. Därutöver kan man möjligen undra om Karl-Erik Petterssons avveckling från Grupp B under 1963 hade med saken att göra. Avslöjandet av Stig Wennerströms spioneri kan också ha varit en bidragande faktor som visade att säkerhetsriskens profil inte nödvändigtvis var kommunistisk. Utöver detta var både Paues och Nyström tillsammans med Bertil Wenblad under större delen av april upptagna med att sammanställa anslagsaskanden för Grupp B. Det är dock ett faktum att Paues och Nyström nu började ha återkommande sammanträffanden med en av säkerhetspolisens främsta kommunist-

<sup>33</sup> Serie Ö IV diarium 1965 volym 237. MUST. Rapporten har inkommit till Fst/Säk från IB den 12 november 1965 och har Fst/Säks beteckning KU 14/371. KU 14 var Fst/Säk:s beteckning på IB.

<sup>34</sup> IB-rapport nr 65/483 daterad den 2 november 1965. Serie Ö IV 1965, volym 72. MUST.

kännare, Nils Hammerby. Det är också möjligt att Georg Thulin, som slutade vid statspolisen vid denna tidpunkt och som ju personligen upprätthöll kontakten med Birger Elmér, inte omedelbart fick någon ersättare. Den troligaste förklaringen är dock att det vid den här tidpunkten återigen förekom konflikter mellan säkerhetspolisen och försvarsstaben rörande gränsdragningen för säkerhetsarbetet. Den rotel som inom säkerhetspolisen ägnade sig åt övervakning av de svenska kommunisterna hade under Thulins tid som chef för säkerhetstjänsten haft "ganska goda kontakter med de fackliga och politiska organisationer(na)". Då Thulin avgick 1963 "fick man ej hålla på med dessa kontakter vilka skulle skötas över staben".<sup>35</sup> Karl-Erik Pettersson tog själv, vilket tidigare visats, omkring 1960 kontakt med tjänstemän vid en av säkerhetspolisens lokala sektioner vilket ledde till viss förvåning inom säkerhetspolisen. Det mesta pekar på att förbindelsen mellan Nyström, Paues och Hammerby var ett sätt att renodla dessa kontakter och att säkerhetspolisen på detta sätt vårdade en kanal in i arbetarrörelsen. De rapporter och uppgifter som Paues och Nyström överlämnade till Hammerby, förvarades vid säkerhetspolisen i en källakt benämnd "Mac" varför Grupp B:s kommunistrapportering till säkerhetspolisen nu hade två vägar – "Erik" och "Mac". Den som enligt Fränstedt hade kontakten med Elmér efter Thulin, P G Vinge, tyckte inte om detta och andra vittnesmål pekar på en tidig konflikt dem emellan och att "personkemin" inte stämde vilket ledde till att Olof Fränstedt, kort efter att han började vid Säpo 1965, fick ta hand om kontakterna med det då nybildade IB. Andra befattningshavare vid säkerhetspolisen med dokumenterade kontakter med Grupp B/IB var Fränstedts företrädare som byråchef, Otto Danielsson, samt polisintendenten Gösta Danielsson.

Vid årsskiftet 1963/1964 fick Grupp B åter i uppdrag att studera frågor som rörde möjligheten av en illegal sektor av det svenska kommunistpartiet. Bakgrunden var att Fst/In i november fått uppgifter från en "tillförlitlig" och "initierad" källa om att "(v)arje kommunistiskt parti har en illegal sektor" men att organisationsarbetet inte låg inom partiet eller landet ifråga utan dirigerades direkt från Moskva. Huvuddelen av "illegalisterna" var utsedda av Moskva men inte vidtalade i förväg om detta utan de skulle först i händelse av krig träda i funktion. Däremot uppgavs att "vissa personer i partiledningen, i partiet i övrigt eller helt utanför partiet"

---

<sup>35</sup> Organisationsutredningens samtal med rotel BI, HK 125/67. SÄPO.

redan i fredstid hade kontaktats och att de kunde "träda i funktion därest något skulle hända som berättigar den illegala sektorn att påbörja sitt arbete". Källan kunde vidare berätta att den illegala sektorns personal främst rekryterades bland de medlemmar av kommunistpartiet som "erhållit långvarig skolning i Sovjet eller ev i något av satellitländerna. Chefen för Fst/In:s kontrapionagedetalj, majoren Lars Sjöström, ansåg att uppgifterna var "ur krigsmaktens synpunkt av stor betydelse". Han påpekade att man genom en bearbetning av "potentiella illegalisters dislokation och placering inom samhället (även krigsmakten)" kunde erhålla underlag för bedömning av säkerhetsläget vid krig eller krigsfara. Han avslutade:

Utgångspunkten för en sådan bearbetning utgöres av så fullständiga uppgifter som möjligt över personer som genomgått längre utbildning i Sovjet i första hand och i övriga satellitländer i andra hand.<sup>36</sup>

Rapporten ledde till att man inom Fst/In nu initierade ett inhämtnings- och bearbetningsprojekt kallat "Sab" för vilket avdelningschefen Filip Grudemark drog upp riktlinjerna i början av december 1963. Projektet, "prioriterat till högsta klass", hade som mål att

(k)artlägga lednings-, organisation- och personmässigt samt geografiskt den eller de organisationsdelar som vid krig har att verka för

- a) sabotage
- b) propaganda- och ryktesspridning
- c) underrättelseverksamhet
- d) övrig subversiv verksamhet

Arbetet fördelades så att kontrapionagedetaljens bearbetningsenhet (Fst/In I Bearb) med ledning av in- och utländska uppgifter skulle fastställa "en trolig arbetshypotes i vad gäller den generella strukturen m.m." medan kontrapionagedetaljen skulle sammanställa andra uppgifter som kunde "infogas i den verkliga bilden". Personalkontrolldetaljen (Fst/In II) fick till uppgift att sammanställa uppgifter över svenska eller utländska medborgare om vilka är känt att de erhållit längre utbildning i östblocksland (lägre prioritet men dock försumbara kan anses vara f d spaninenkämpar)". Uppgiften för Grupp B blev i sammanhanget att "som inhämtande organ" ansvara för "komplettering eller nyupptäckt av i östblocksland långtidsutbildade". Efter att In I, In II och Grupp B sedan

<sup>36</sup> PM upprättad inom Fst/In den 29 november 1963; *Kommunistpartiernas illegala sektor*. PM:n översändes under december 1963 till statspolisen 3:e rotel där bl.a. PG Vinge tog del av dem. Handlingen förvaras i akten *Illegal kommunistisk verksamhet och åtgärder däremot*, JWK 15:61. SÄPO.

sammanställt en personlista skulle denna översändas till statspolisen med en begäran om komplettering. Resultatet skulle där- efter redovisas ”dels i form av en kartplott, dels i form av person- register på datakort”. Inom ett år förväntades slutresultatet före- liggande. Det finns emellertid inga uppgifter om vad som hände med projektet.<sup>37</sup> Däremot kan man nog säga att det blev Grupp B/IB som mer eller mindre fick avliva idén om ett illegalt SKP. I en rapport daterad i december 1966 skriver man:

Om illegal verksamhet

SKP:s politik vill idag ge intryck av att vara demokratisk och nationell. Att SKP under sådana förhållanden skulle ta risken att inom sin organisation också bedriva illegal verksamhet är föga troligt. Några tecken på en sådan verksamhet inom partiet har inte heller kunnat konstateras. Förutsättningarna för att i en krissituation använda kom- munisterna i Norrbotten för en organiserad illegal verksamhet torde också vara mycket små. Men liksom alltid i sådana här sammanhang finns det en grupp opålitliga fanatiker, som alltid bör hållas under uppsikt. Chansen att bland dessa finna en organiserad verksamhet av detta slag torde dock vara mycket liten, eftersom den mest fanatiska sällan är den mest lämpade för denna form av aktivitet.

Påståendet att det redan nu skulle finnas en färdig organisation byggd på kommunister för att tas i bruk vid en krissituation har inte kunnat påvisas.<sup>38</sup>

De Grupp B-handlingar som inkom till Säpo från februari 1964 är så få att man egentligen inte kan hävda att rapporteringen åter- upptogs då. Men i november 1964 kommer plötsligt ett stort antal handlingar in till Säpo. De har alla överlämnats vid ett och samma tillfälle, den 26 november. På missivet till handlingarna anges ”Extremiströrelser och organisationer för täckverksamhet på riks- planet och i Stor-Stockholm”, samtliga författade av antingen Rolf Nyström eller Ingemar Engman. Här ingår bl.a. följande rapporter:

- De kommunistiska propagandafunktionerna
- SKP:s internationella beroende
- SKP:s programkommission tillsatt vid partistyrelsens möte under Allhelgonahelgen 1964

<sup>37</sup> Rapport från Filip Grudemark den 3 december 1963 ang inhämtnings- och bearbetnings- projektet ”Sab” (illegal sektor inom SKP). Serie Ö IV KU 81–100 1964, volym 57. MUST.

<sup>38</sup> Nuläget inom Norrbottens kommunistiska partidistrikt, daterad den 2 december 1966. Rapporten inkom till Fst/Säk i januari 1967 och kommenterades där på följande sätt: ”Intressant! Fråga KU14 om C/Säk 2 kan få ta del av avsnitten Försvarsviljan och illegal verksamhet. I Övrigt bör C Sekt 2 delges. LS”. KU 14 var IB:s källkod hos Fst/Säk. ”LS” står för Lars Sjöström. Handlingen återfinns i serie Ö IV, volym 277. MUST.



- SKP – Rikspolitisk aktivitet jan – jun 1964. Den kommunistiska riksdagsgruppen
- SKP-kongresserna 1961 och 1964; Internationella gäster
- Sv. Clartéförbundets Centralsekretariat, valt den 13–14 november 1962. Redaktionen för tidskriften Clarté nr 3 1964. Det finns skäl att stanna upp vid denna rapport ett slag. Den är skriven på våren 1964 av Ingemar Engman och upptar kortfattad personalia om några av de ledande inom Clarté, bl.a. Sköld Peter Matthis, Bendix Lantz, Bo Hammar samt ytterligare ett tiotal personer. Av de sammanlagt 12 personerna uppges åtta vara kommunister medan två är medlemmar av SAP. Två personer, Svengöran Dahl och Bo Hammar, anges vara medlemmar i SAP men beskrivs ändå som "Sannolikt kommunist". Som nämnts tidigare rapporterade Rolf Nyström och Ingvar Paues vid denna tid till Nils Hammerby vid sidan av den ordinarie Erik-kontakten. Det är svårt att dra några konkreta skiljelinjer mellan dessa två rapportserier. I fallet med rapporten om Clarté sätts dock gränsen ur spel. Clartérapporten inkom till Säpo i den stora bunten om ett 25-tal handlingar som överlämnades i november 1964. Men redan i februari 1964 hade Hammerby från Paues och Nyström fått särskilda personuppteckningar rörande Dahl och Hammar och vilka kontaktytor dessa hade. Beträffande Dahl finns en förteckning på ett 60-tal personer med vilka han upprätthåller förbindelser genom verksamhet i ett tiotal olika organisationer som KMA, Clarté, Kommittén mot nynazism och rasfördomar, SFSF, SSU Progressiv, Socialdemokratiska Studentklubben, SAP samt Demokratisk Ungdom. Det noteras sedan vilka av dessa som är kommunister eller "Sannolika kommunister" samt vilka som är socialdemokrater. Särskilda streck visar också vilka som har personliga relationer med eller samarbetar med Dahl. Under rubriken "SAP", som upptar 25 personer, finns ett 15-tal personer som sägs ha personliga förbindelser eller samarbete med Dahl. En liknande uppställning har gjorts beträffande Bo Hammar.

Av detta kan man dra slutsatsen att Grupp B lade ned stort arbete på att kartlägga just Dahl och Hammar eftersom de befann sig i ett gränsland mellan SAP och miljöer som man uppfattade som kommuniststyrda. Det är känt genom andra källor att rädslan vid denna tid var stor för en ny partibildning mitt emellan SAP och SKP. Av Hammars memoarer framgår att rädslan för en sådan var lika stor inom båda partierna. Det finns inget i SAP:s arkiv som tyder på att man där fick del av uppgifterna men hela projektet med

kartläggningen av Hammar och Dahl tycks vara mer partipolitiskt än säkerhetsmässigt motiverat. Det måste ha funnits betydligt intressantare personer att lägga ned resurserna på.

I övrigt finns i bunten noggranna kartläggningar av fredsrörelsen som helhet samt kommunismen i Stockholm. Det visar att Grupp B för tillfället, efter en tids uppehåll, nu är "back in business" vad beträffar kartläggning av kommunismen.

Rapporterna i SKP-serien (löpnummer 12–19) hade vid Säpo inkommit klumpvis under perioden från hösten 1963 och framåt. Beträffande perioden fram till 1965 utgörs rapporteringen huvudsakligen av översikter om kommunismen i ett internationellt perspektiv där handlingarna kommer från utlandet. Några dokument kan dock närmare studeras, exempelvis en rapport skriven av Axel Hedén i december 1964 som behandlar "Svenska kommittén för Arbetarkonferensen för Östersjöländerna, Norge och Danmark". Organisationen hade skrivit brev till fackföreningar och verkstadsklubbar med redogörelse för arbetarkonferensen som hölls i Rostock. En ny skulle hållas på sommaren 1965 och man bad nu om hjälp med ekonomiska bidrag m.m. Rapporten tar upp namn på ett 25-tal personer som ingår i kommittén.

Det svenska materialet i Grupp B:s/Säpos "Diverseserie" innehåller bl.a. en rapport om nysvenska rörelsen. Rolf Nyström hade på något sätt kommit över en kallelse till ett höstsammanträde 1963 och han skrev även en rapport om vad som utspelades i samband med detta. I materialet finns också en rapport om KMA:s fackeltåg i Stockholm i november 1963. Här finns också ett antal rapporter från en källa som Bertil Wenblad hade och som rapporterade inifrån bl.a. vänskapsförbundet Sverige – DDR. De här aktuella rapporterna handlar dock om den Svenska Fredskommittén, Svensk-Kinesiska Föreningen m.m.

En rapport i "Diverse-serien" tar upp fil.dr Sven Rydenfelt som JO-anmält Säpos registerföring av "vissa extremistgrupper". En av Grupp B:s kontaktmän i Lund gjorde "en diskret undersökning" av Rydenfelt. Uppenbarligen har man hyst oro för att dennes anmälan skulle motiverats av (vänster)politiska hänsyn. Källan kan emellertid ge lugnande besked på den punkten eftersom aktiviteten sannolikt är en följd av Rydenfelts "gamla avhandling om kommunismen". Det finns heller inte skäl att tro att han skulle vara "vänsterinriktad utan tvärtom talar allt för en rakt motsatt uppfattning". Rydenfelt skulle senare på året, tillsammans med journalisten Janerik Larsson, publicera en bok med titeln "Säkerhetspolisens

hemliga register” som skulle bidra till att skärpa den redan då pågående debatten om Säpo.

### 11.5 Rapporteringen under perioden 1965–1980

IB/03:s rapportering gick huvudsakligen under denna period till dels Fst/Säk, dels säkerhetspolisen. I den mån några rapporter gick till regeringen eller SAP har detta inte satt några spår i arkiven. Som nämnts tidigare hade man efter 1963 i stort sett helt upphört att leverera långa namnlistor över kommunister. Rapportfrekvensen rörande misstänkta svenska säkerhetsrisker under perioden från 1965 och framåt är därför betydligt mindre.

Fst/Säk använde under den aktuella perioden källbeteckningen KU 14 på IB. Samliga från IB överlämnade rapporter finns listade i Fst/Säk:s diarium men själva handlingarna är till mycket stor del gallrade. IB överlämnade samtidigt ett betydligt större antal rapporter till Fst/Und vilket ger en liten indikation på hur inriktningen inrikes/utrikes var skiktad. Bland dessa rapporter finns en del som emanerar från IB/03 vilket till stor del beror på att Ingvar Paues också hade Norge och Finland som arbetsområden. En annan av IB/03:s anställda, Rolf Nyström inhämtade uppgifter om bl.a. balter. Frågan är här om det faktum att IB/03:s rapportering om svenskar minskar under andra hälften av 1960-talet till stor del kan förklaras med att man ägnar delar av resurserna på dessa utländska förhållanden.

Huvuddelen av IB:s inrikesrapportering till säkerhetspolisen finns i Erik-serien. Den kontakt som Ingvar Paues och Rolf Nyström hade med Nils Hammerby vid säkerhetspolisen fortsatte fram till slutet av 1960-talet men även här är rapporteringen sporadisk. Rapporteringen finns i SÄPO:s arkiv samlad i meddelarakten Mac.Ytterligare en rapportserie som uppvisar klara beröringspunkter med IB:s inrikesverksamhet rör rapporter som lämnats från SAP:s partikansli till en av säkerhetspolisens lokala sektioner under perioden 1969–1972. Serien har samlats i SÄPO:s arkiv i en meddelarakt med beteckningen AC. Beträffande IB:s verksamhet i Göteborg som bygger på Gunnar Ekbergs rapportering under perioden 1968–1972 har denna huvudsakligen samlats i Ada-serien.

## 11.6 IB:s operationsavdelning

### 11.6.1 Allmänt

Från 1965 anslöts det gamla T-kontorets personal till IB. Avdelningen hade, i skuggan av den helt dominerande underrättelseverksamheten, sedan början av 1960-talet byggt upp en mindre inrikes inhämtningsapparat. Denne var, såvitt kunnat utrönas, utslutande koncentrerad till Lund, Thede Palms hemort. I Skåne verkade också, som kontorets lokale chef, Bo Anstrin, som från 1965 fick ansvar för IB:s operationsavdelning. Det var genom operationsavdelningens personal som T-kontorets gamla inrikes kontakter fortsatte rapportera, antingen direkt till Anstrin eller via en företrädare för IB:s lokalkontor i Malmö, "Rolf Månsson".

Några av dessa meddelare blev mycket omskrivna i samband med IB-avslöjandet 1973. Denna del av operationsavdelningens verksamhet ska därför belysas här. Under perioden 1954–1957 arbetade "Rolf Månsson" inom Statspolisens tredje rotel i Malmö. Han sysslade då huvudsakligen med övervakning av svenska kommunister. Därefter arbetade "Månsson" bl.a. som handläggare vid polisens utlänningsavdelning. År 1965 tog Bo Anstrin kontakt med "Månsson" med en förfrågan om denne ville upprätthålla kontakten med redan etablerade svenska källor. Ytterligare en person fanns vid kontoret men denne sysslade endast med ren underrättelseverksamhet i form av marina frågor. Efter att Anstrin flyttat till Stockholm för att börja vid IB, blev mannen chef för Malmökontoret. Inför en del personer kan möjligen "Månsson" ha framstätt som chefen eftersom han var mer "framfusig" än sin överordnade. De källor som "Månsson" fick överta hade arbetats fram av Axel Hedén vid gamla Grupp B. Hedén hade efter sammanläggningen 1965 viss kontakt med "Månsson". Hedén slutade dock ganska snart. "Månsson" var endast en informationsbärare och tog aldrig några egna initiativ. En källa fanns i Blekinge och hade till uppgift att rapportera om det flyttade in många utlänningar till det området där han bodde eftersom det låg en militär försvarsanläggning i trakten. Andra skulle följa det politiska livet inom olika områden. De skulle ta reda på om det fanns några kommunister i närheten. De hade ursprungligen fått sina uppdrag av Axel Hedén. Källorna visade sig dock vara ganska ointressanta och efter något år upphörde "Månssons" kontakter med dem<sup>39</sup>

<sup>39</sup> Uppteckning nr 327 (förhör). SÄKO. [Månsson] uppger att IB:s organisation var hårt sektionerad och att han saknade kunskaper om vad som hände i Stockholm. Det dröjde

### 11.6.2 Kandidaten<sup>40</sup>

Den första av "malmökällorna" hade ursprungligen kommit i kontakt med Bo Anstrin. I *IB och hotet mot vår säkerhet* (1973) skriver Peter Bratt stödd på uppgifter från en f.d. IB-anställd, om denna IB-källa som rapporterade från Lunds studentvärld:

I Lund fanns en student som kallades "Kandidaten" som skickade digra rapporter, ibland upp till 60 A4-sidor om vänsterns aktiviteter i Sydsverige, det gällde främst Clartés arbete.<sup>41</sup>

"Kandidaten", började av allt att döma rapportera till T-kontoret i slutet av 1961 eller i början av 1962. Av brev i T-kontorets arkiv till Filip Grudemark i januari 1962 framgår att Grudemark tidigare kontaktat "kandidaten". Ett brev från "kandidaten" till Grudemark senare under året understryker kontakten och dess innebörd. Det framgår att "kandidaten" tidigare haft kontakt med Grudemark rörande utländska studenter verksamma i Sverige. "Kandidaten" redogör i brevet också för hur han blivit kontaktad "av en Anstrin" som sagt sig arbeta vid T-kontoret och detta förhållande ville "kandidaten" nu kontrollera med Grudemark. Denne intygade strax därpå att mannen verkligen var den han utgav sig för att vara.<sup>42</sup> Anstrin har i förhör inför SÄKO bekräftat att han i början av 1960-talet sökte en person som kunde "utföra uppdrag i Österuropa. Genom en säkerhetspolis kom han i kontakt med en lärare på Lunds universitet som rekommenderade "kandidaten". Denne ansågs vara lojal och han företog enligt Anstrin regelbundet resor österut. Han var vidare socialdemokrat, vilket Anstrin ansåg vara "rätt" ur underrättelsesynpunkt. Han hävdar vidare att "kandidaten", i syfte att stärka sin "vänsteridentitet" på Anstrins uppmaning gick med i några vänsterorganisationer. "Kandidaten" skulle därför varit den ende, vid sidan av Gunnar Ekberg, som på detta sätt infiltrerades i politiska organisationer. Väl där blev "kandidaten" enligt Anstrin "chockad" över extremismen i vänstergrupperna och han rapporterade spontant till Anstrin om personer som Jan Guillou, Jörn Svensson, Per Garthon, Göran Rosenberg,

---

också en längre tid innan han fick reda på att högste chefen hette Birger Elmér. Enda gången [Månsson] samarbetade med SÄPO var då han ställde upp och tog fotografier vid en demonstration i Folkets Hus i Lund.

<sup>40</sup> En stor del av materialet om "Kandidaten" har tagits fram av Magnus Hjort som ett led i dennes undersökning om "Det röda Lund".

<sup>41</sup> Bratt (1973) s 151.

<sup>42</sup> Brev från [namn utelämnat] till Filip Grudemark den [datum utelämnat] 1962. Av hänsyn till källskyddet kan arkivhänvisning inte göras.

Lars-Ola Borglid och Nordal Åkerman. Rapporterna vidarebefordrade Anstrin till säkerhetspolisen. "Kandidaten" fick ersättning för sitt arbete i den mån han hade utgifter för T-kontorets och senare IB:s räkning.<sup>43</sup>

De första rapporterna handlar om personal på de slaviska institutionerna i Sverige – både svenskar och utlänningar. I brev daterat den 4 september 1962 nämns att källnamnet "kandidaten" nu är upprättat samt att denne ska ha deltagit i Helsingforsfestivalen. I ett brev från Anstrin till Thede Palm i slutet av 1963 uppges också att två personer inom konservativa kretsar i Lund ska ha kontaktat "Kandidaten" med anledning av dennes goda kunskap om sovjetiska förhållanden. I en rapport från T-kontoret till säkerhetspolisen daterad den 16 mars 1964 lämnas en mängd uppgifter om personer verksamma inom Clarté, Lunds Antikärnvapenkommitté m.fl. organisationer på vänsterkanten i Lund. Vidare framgår att uppgiftslämnaren tillsammans med "medhjälpare till honom" gjort "åtskilliga försök" att skugga en person som brukat besöka föredrag arrangerade av den konservativa studentföreningen i Lund.<sup>44</sup> Det är alltså möjligt att "kandidaten" vid denna tid ingick i ett mindre underrättelsenätverk i Lund, möjligen mycket löst hållet.

I mars 1966 upprättades en rapport där kontakter mellan studenter inom Clarté planerade en resa till Kina under hösten. Enligt rapporten åtnjöt en av de drivande bakom projektet "fullt förtroende hos Sköld Peter Matthis i Stockholm", vilken i sin tur åtnjöt "den kinesiska ambassadens fulla förtroende". Rapportören kunde också berätta att Clarté nyligen startat en studiecirkel i Lund.<sup>45</sup> Någon tid senare deltog "kandidaten" själv i en resa från vilken han sedan nedtecknade en rapport till IB. Av handlingar i SÄPO:s arkiv framgår att rapporten angående resan kom till säkerhetspolisen genom dess sektion i Malmö och den "förtrolige upplysaren [R.M.]". Att meddelaren [R.M.] är identisk med [Rolf Månsson], som tidigare jobbat på säkerhetspolisen i Malmö, är knappast en vågad gissning. Detta tyder på att kandidaten sannolikt inte bara hade kontakt med Anstrin som har uppgetts, utan även stod i förbindelse med "Månsson". Det förefaller närmast rimligt att anta att Anstrin 1965, då han blev chef för operationsavdelningen och därmed spenderade större delen av sin tid i Stockholm

---

<sup>43</sup> Förhör med Bo Anstrin den 20 september 2001. SÄKO.

<sup>44</sup> Uppgifterna hämtade ur Magnus Hjorts studie *Den farliga fredsrörelsen*, kapitlet *Det röda Lund*. SÄKO.

<sup>45</sup> *Rapport från M län; Beträffande vissa studentkontakter med kinesiska ambassaden*, daterad den 29 mars 1966. 5:73/264 löpnummer 15. SÄPO.

överlät samtliga sina kontakter på "Månsson".<sup>46</sup> I förhör med SÄKO har också [Månsson] uppgivit att han 1965 kontaktades av Anstrin som bad om ta över kontakten med "redan etablerade svenska källor". Däremot nekade [Månsson] till att ha haft kontakt med "kandidaten" vilken han hävdade var uteslutande Anstrins källa.<sup>47</sup>

Rapporten från den ovan nämnda resan kom till säkerhetspolisen från ytterligare ett, i det här fallet mer normalt håll. Från Malmö sändes den under källkoden 59 in till IB i Stockholm, varifrån den levererades till säkerhetspolisen som en vanlig Erik-rapport.<sup>48</sup> Enligt en källkodsnyckel för IB, daterad 1965, står 59 för Malmökontoret.<sup>49</sup> Kandidatens rapporter i övrigt rör följande organisationer i Lund: Clarté, Zenit, Lunds Vietnamkommitté, Lunds Socialdemokratiska Studentklubb, Svensk-Kinesiska Föreningen, Lunds Studentkår, ABF samt Lunds Radikala Demokrater (LURD).

Under de följande åren skulle till IB och därifrån vidare till säkerhetspolisen inflyta en mängd rapporter om olika vänsteraktiviteter i Lund. Av rapporterna att döma blev IB:s infiltratör(er) medlem(mar) i, förutom Clarté, även Lunds Vietnamkommitté, Lunds Socialdemokratiska Studentklubb, Svensk-Kinesiska förbundet samt Föreningen Sverige-TDR. I rapporterna varvades uppgifter om olika organisationers inre liv med tämligen närgångna, för att inte säga elaka eller möjligen antisemitiska personkarakteristiker. I samband med en resa 1966 med en av vänsterorganisationerna rapporterade IB:s man och beskrev en av de namngivna deltagarna som en "bohemnatur, som kan karakteriseras degenarerad överklassstyp". Två andra begåvades med epiteterna "sannolikt av judisk börd" respektive "möjligen av judisk börd". En rapport som av säkerhetspolisen gavs påskriften "innehållet känsligt" gäller ett möte med föredrag av utrikesminister Torsten Nilsson arrangerat av den socialdemokratiska studentklubben och Lunds FCO den 7 december 1966. IB:s infiltratör(er) var på plats och förvånades över utrikesministerns "ganska skarpa uttalanden mot USA". Att IB på detta sätt skrev rapport angående ett framstående statsråds uttalanden om Vietnamkriget uppfattades tydligen som mycket känsligt inom säkerhetspolisen som inte önskade några registreringar från eller hänvisningar till denna handling. Längst ned på

<sup>46</sup> Uppgifterna hämtade ur Magnus Hjorts studie *Den farliga fredsörelsen*, kapitlet *Det röda Lund*. SÄKO

<sup>47</sup> Upppteckning nr 327 (förhör). SÄKO.

<sup>48</sup> Ibid. SÄKO.

<sup>49</sup> Kodnyckeln förvaras i serie Ö IV, volym 165. MUST.

rapporten skrev chefen för säkerhetsavdelningen, P G Vinge, att den bör "behandlas med varsamhet". IB:s rapportör(er) lämnade rapporter om vänsterorganisationerna i Lund mellan 1965 och 1970. Det faktum att den till Skåne anknutna IB/59-rapporteringen upphör vid denna tidpunkt hänger möjligen samman med den överenskommelse som ska ha ingåtts 1969 om att IB inte längre skulle arbeta med inrikes säkerhetshot. Beträffande "kandidaten" fick denne andra arbetsuppgifter.<sup>50</sup>

En annan av Malmökontorets källor har i samtal med kommissionen berättat att han omkring 1962, då han bodde i Blekinge, kontaktades av Karl-Erik Pettersson som fått hans namn från en ledande socialdemokratisk ombudsman i Karlskrona, Gunnar Brånstad. Efter något år slutade Pettersson och ny kontaktman blev i stället Axel Hedén. Vid sammanslagningen 1965 flyttades, som nämnts, en del källor över från Hedén till [Rolf Månsson]. Blekingerapportören var en av dessa.<sup>51</sup> Källornas rapportering, som är ganska sparsam, finns sparad i "Erik"-serien samt i KU 14-materialet på MUST.

### 11.6.3 "Motivet" – Gunnar Ekberg

Den mest kände rapportören som operationsavdelningen förfogade över var som nämnts Gunnar Ekberg vars namn och verksamhet offentliggjordes i samband med IB-avslöjandet 1973. Ekberg, som bl.a. sysslade med amatördykning, utbildades inom försvaret till dykare och det var p.g.a. detta som han i början av 1967 knöts till IB. Det gick troligen till så att han under sin tid som värnpliktig kustjägare fick en förfrågan från något håll om han var intresserad av att delta i dykningarna efter en sjunken sovjetisk radiospaningsbåt som hade kamouflerats till fiskebåt. I dykningarna deltog också IB-personal och något år senare kontaktade Ekberg dessa med en särskild förfrågan. Ekberg har i flera olika sammanhang berättat om detta och de uppgifter som utgör det säkraste stödet återfinns i Ekbergs samtal med chefsåklagaren Robert i maj 1973 samt i ett förhör med Säpo senare på året.

Ekberg har tidigare uppgivit att det var under sommaren 1968 som han av en händelse kom i kontakt med personer som tillhörde

<sup>50</sup> Uppgifterna hämtade ur Magnus Hjorts studie *Den farliga fredsrörelsen*, kapitlet *Det röda Lund*. SÄKO. Betr utrikesminister Torsten Nilssons framträdande i Lund den 7/12 1966. 5:73/264 Löpnr 35, SÄPO.

<sup>51</sup> Uppteckning nr 351. SÄKO.



FNL-rörelsen eller De Förenade FNL-grupperna (DFFG) som är den term Ekberg själv använder. I en IB-rapport daterad den 18 april 1968 finns en redogörelse för hur detta gick till. Ekberg hade i mitten av mars befunnit sig på ett konditori i Göteborg då en "för honom okänd yngling" kom fram och började diskutera Vietnam. Det framkom att ynglingen tillhörde en FNL-grupp i staden och att han nu sökte påverka Ekberg att gå med i gruppen. Ekberg "ställde sig ej avvisande utan bad att få återkomma". Mannen gav honom namn och adress.<sup>52</sup> Denna rapport inkom till Säpo i början av maj och några dagar senare noterade chefen för Säpos Byrå B, Olof Frånstedt, i en kvalificerat hemlig skrivelse att "Ekberg är IB-man".<sup>53</sup> Ekberg har i annat sammanhang hävdat att han gick med i "en liten lokalavdelning i Göteborg, och det var en mycket lös anknytning, den var närmast byggd på personlig kontakt i början". Ekberg berättar att om man en gång varit knuten till IB "så ökar ens observans på alla områden" vilket i det här sammanhanget betyder att när Ekberg träffade FNL-aktivister "så dyker tanken genast upp, 'kan det finnas något av intresse' av det här på något sätt, det var alltså en förfrågan från min sida". Ekberg tog då kontakt med "Rolf Månsson" på IB:s Malmö-kontor och Ekberg uppger att IB:s intresse utgick "utifrån en särskild målsättning och det var om vi kunde finna ut kontakter med utländsk underrättelse-tjänst, genom att verka i vissa andra grupper bortom DFFG".<sup>54</sup> Detta låter ju en aning kryptiskt men enligt Ekbergs beskrivning såg man inom IB DFFG "som något slags avstamp för att nå in i KFML och andra liknande grupper". Därifrån skulle man kunna kartlägga eventuella kontakter med främmande underrättelse-tjänster.

Det finns skäl att ifrågasätta om avsikten från början verkligen var så preciserad, särskilt med tanke på att det var rena tillfälligheter som låg till grund för att infiltrationen alls blev av. Man kan på goda grunder anta, att om inte möjligheten dykt upp och Ekberg frågat "Månsson", hade knappast de följande operationerna i IB:s regi kommit till stånd. Frånstedt skrev några år senare i en "PM angående IB/RPS källa i västra Sverige" att han någon gång på försommaren 1968 tillfrågades av Bo Anstrin om Rps hade något intresse av att få del i rapporteringen från en källa "som av IB

<sup>52</sup> *Betr kontaktman inom FNL-gruppen i Göteborg*, daterad den 18 april 1968. 5:73/264 löpnummer 16. SÄPO.

<sup>53</sup> HK 37/68, Säpo. Ärendet var kvalificerat hemligt vid den aktuella tiden men är numera nedklassat till "hemligt".

<sup>54</sup> Chefsåklagare Carl Axel Roberts förhör med Gunnar Ekberg den 15 maj 1973. Förvaras i 3:7402 löpnummer 4A. SÄPO.

infiltrerats i i marxist-leninistiska organisationer i Göteborgsområdet". Villkoret för att Säpo skulle få del i rapporteringen var att man stod för en del av omkostnaderna, vilka inledningsvis för Säpos del uppgick till 300 kr per månad. Frånstedt diskuterade erbjudandet med PG Vinge med hänsyn till att man "kunde förutse utveckling av revolutionära rörelser som vid den tiden var nära sammankopplade med arabiska kamporganisationer". Utöver detta fanns också en ordningspolisiär aspekt som beaktades. Säpo fick, enligt Frånstedts PM, under en månad på prov ta del av rapporter från Ekberg, varefter man slutligen bestämde sig för att acceptera erbjudandet.<sup>55</sup> Ekbergs rapportering finns så gott som i sin helhet bevarad i Säpos arkiv i en meddelarserie som bär källbeteckningen "Ada".<sup>56</sup> En del rapporter, särskilt från den första tiden, finns också sparade i Säpos IB-serie, den s.k. "Källa Erik". Genom dessa finns i dag mycket goda möjligheter att rekonstruera Ekbergs verksamhet.

Ekbergs kontaktman vid IB var som nämnts "Rolf Månsson" som sedan 1965 verkade vid IB:s lokala sektion i Malmö. Alla rapporter som Ekberg skrev gick till "Månsson" som ofta gjorde sammanfattningar men nästan alltid kompletterade dessa med Ekbergs egna noteringar, stenciler, fotografier m.m. Inledningsvis skrev Ekberg något han kallade "Kontaktrapporter, FNL Göteborg", av vilka den första är daterad den 8 april 1968 och utgörs av en rapport från ett medlemsmöte i Göteborgs lokala FNL-grupp. I en annan rapport rörande FNL beskriver Ekberg hur han första gången blev insläppt i FNL-kontorets lokaler på Skolgatan 19 nära Järntorget i Göteborg:

Lokalen består av 3 rum fulla av stencileringsapparater, affischer, flygblad, böcker, tidningar, brev, manuskript m.m. Kan vara en guldgruva för en ensam person. Det är dock ganska riskfyllt med inbrott då medlemmar kommer och går nära nog dygnet runt.<sup>57</sup>

<sup>55</sup> *PM angående IB/RPS källa i västra Sverige av Olof Frånstedt* den 11 april 1972. Serie F III, Bc P 1973-1975, volym 10. SÄPO. Det finns i Ada-aktens andra löpnummer en PM från juni 1968 där två säkerhetspoliser vid SÄPO:s svenskrotel uttalar sig om värdet av Ekbergs rapportering. Den ene noterar att han "tagit del av materialet och funnit det värdefullt intressant. Önskar även i fortsättningen få del av det som kommer den här vägen" (S. Hallin den 27.6.1968). Den andra personen menade att "(m)aterialet här är enligt min uppfattning värdefullt ... Här finns säkerligen åtskilligt, som vi inte kan få kännedom om på våra vanliga vägar. Jag föreställer mig också att vi kan ha en viss möjlighet att ställa någon fråga".

<sup>56</sup> Något källkuvert till "Ada" finns inte kvar hos SÄPO. Bortsett från det faktum att det genom aktens handlingar är uppenbart att det handlar om Ekbergs rapportering, kan här åberopas skrivelsen av Olof Frånstedt med rubriken *PM ang IB/RPS källa i västra Sverige*. Av denna framgår att man fått "(d)rygt 200 av källan skrivna rapporter; källbenämning vid RPS är `Ada`" (PM:n, daterad den 11.4.1972 förvaras i Serie F III, Bc P 1973-1975, volym 10. SÄPO).

<sup>57</sup> *Rapport angående kontakt med: Arbetsgruppen i Göteborg för stöd åt Sydvietnams Nationella Befrielsefront*, daterad den 4 maj 1968, osign. 5:73/307, löpnr 2. SÄPO.

Det framgår alltså från början att inbrott faktiskt är ett alternativ även om det inte rekommenderas. Man kan fundera om inbrott hade varit ett mer seriöst alternativ om inte medlemmarna kommit och gått dygnet runt. Av den tidiga rapporteringen kan man också utläsa att Ekberg inte gjorde något för att tona ned våldstendenser, tvärtom. Efter ett möte satt han tillsammans med ett antal FNL-aktivister och diskuterade:

Mer revolutionsromantik! Man tyckte det var synd att medlemmarna visste så litet om vapen och dess bruk! Detta med tanke på vad som komma skall om 3–4 år. Jag tog tillfället i flykten och bredde på så gott jag kunde med sprängtjänst och andra militära kunskaper som jag aldrig trodde skulle komma till användning! På vägen hem skrev vi anti-imperialistiska slagord på ett plank!!!<sup>58</sup>

En mer ingående rapport om läget inom Göteborgs FNL-grupp skrevs av Ekberg/"Månsson" den 20 maj 1968. Där redogjordes bl.a. för tre ledande "falanger"; "rödgardisterna" eller "kineserna", "hippies-gruppen" samt "normala FNL-anhängare". Av dessa grupper menar man i rapporten att det är "rödgardisterna" som är farligast, då de hyllar Maos teorier och "är beredda att följa dessa med yttersta mål, en revolution" och som proklamerar användande av metoder "som svensken i gemen ej kan acceptera" exempelvis olagliga demonstrationer. Hippiesgruppen tycks snarast utgöra ett ordningspolisiärt problem medan de "normala FNL-anhängarna" utgör den grupp som "flitigt och målmedvetet arbetar inom FNL-rörelsen" och anser att man bör "skynda långsamt" även om slutmålet även här är revolution och "underkastelse av Maos läror".<sup>59</sup> Denna rapport indikerar att Ekbergs verksamhet inledningsvis var klart inriktad på inrikesförhållanden. Exakt vad man är på jakt efter framgår dittills inte men i slutet av sommaren hade Ekberg förstått att han måste söka sig vidare. I ett brev till "Månsson" skriver nämligen Ekberg i slutet av augusti att "(d)et blir alltmer klart att de verkliga 'godbitarna' finns i de rent politiska organisationerna". Han hade vid det laget naturligtvis kommit i kontakt med personer inom KFML då ju dessa bedrev aktivt fraktionsarbete inom FNL-rörelsen i Göteborg. Från och med början av september infogades också "KFML" i rubriken på Ekbergs rapporter. Under hösten skriver sedan Ekberg, ibland flera gånger i veckan, rapporter till "Månsson" om diverse förhållanden inom FNL och KFML. Vid Säpos sektion i Göteborg hade man sedan april 1968 avlyssning av

<sup>58</sup> Kontaktrapport FNL Göteborg nr 2, daterad 8/4 1968, osign. 5:73/307, löpnr 2. SÄPO.

<sup>59</sup> *FNL-gruppen i Göteborg*, daterad den 20 maj 1968. 5:73/264, löpnr 16. SÄPO.

det lokala FNL-kontoret. Vid ett tillfälle i november 1968 registrerade man ett samtal från FNL-kontoret till chefen för IB:s operationsavdelning, Bo Anstrin. Kontakten föranledde göteborgssektionens chef, Pehr Synnerman, att skriva till Olof Frånstedt med en redogörelse. Frånstedt var dock, till skillnad från Synnerman, sedan maj 1968 väl förtrogen med vem som var Ekbergs egentlige uppdragsgivare och svarade att det här rörde sig om en "legal kontakt".<sup>60</sup>

Sommaren och hösten 1968 ägnade Ekberg huvudsakligen åt deltagande i möten och diskussioner med olika lokala företrädare för KFML och FNL-grupperna i Göteborg, men han sysslade också med framställning samt utdelning av flygblad och tidningar. Han hade dock en bit kvar till de inre cirklarna vilket framgår av några rapporter.<sup>61</sup> Efter i stort sett varje möte upprättade han en rapport som sändes till IB. Något som bl.a. är föremål för hans intresse är stödverksamhet för olika amerikanska desertörer. Ett steg mot medlemskap i KFML tog han i mitten av oktober 1968 då han "under 4 timmar sålde Gnistan utanför ett Systembolag".<sup>62</sup> I december 1968 valdes Ekberg in som medlem i KFML.<sup>63</sup> Trots detta fick han inte närvara vid den tre dagar långa och mycket hemliga kongress som KFML höll i Göteborg i början av januari 1969 – ca 55 personer från hela landet deltog. Ekberg fick endast hålla tillgodo med protokoll samt de uppgifter som kom fram vid senare möten rörande vad som avhandlats vid kongressen.<sup>64</sup>

Att Ekberg skulle ha infiltrerats i FNL-rörelsen i syfte att från början nå kretsar inom palestinska terrororganisationer eller internationell terrorism måste konstateras vara en efterhandskonstruktion, troligen för att kunna rättfärdiga infiltrationen i FNL-rörelsen. Den första rapporten som över huvud taget berör palestinier är från november 1968 då Ekberg meddelar att han fått reda på att någon form av demonstration kommer att hållas av "sympatisörer med den Palestinska befrielseörelsen". Inför denna skulle demonstranterna få hjälp med tillståndsansökningar av FNL-gruppen i Göteborg. Ekberg noterade att "4-5-representanter av

<sup>60</sup> HK 37/68. Säpo.

<sup>61</sup> Se exempelvis *Kontaktrapport FNL Göteborg - nr 18*, upprättad någon gång i augusti 1968 där Ekberg skriver om ett Röd Front-möte som ska hållas i KFML:s lokaler - "tyvärr äger jag inte tillträde". 5:73/307, löpnr 2. SÄPO.

<sup>62</sup> *Rapport angående FNL och KFML i Göteborg nr 30*, 5:73/307, löpnr 3. SÄPO. Tidningsförsäljningen skedde den 12 oktober 1968.

<sup>63</sup> *Rapport angående vänstergrupperna i Göteborg nr 42*. Det var vid ett medlemsmöte den 13 december 1969 som Ekberg blev KFML-medlem enligt rapporten. Han valdes in efter "anmälan" av Roger Gross och Claes-Erik Danelius. 5:73/307, löpnr 1. SÄPO.

<sup>64</sup> *Rapport angående vänstergrupperna i Göteborg nr 47*. 5:73/307, löpnr 3. SÄPO.

förmodligen arabisk börd (studenter?) lämnade mötet när jag kom. Det talas om den 20 december. Vad som kommer att hända vet jag ej men någonting är "på gång".<sup>65</sup> Under december fick Ekberg ytterligare uppgifter om solidaritetsverksamhet för Palestina.<sup>66</sup> Strax efter nyåret 1969 inleddes i Göteborg diskussioner om bildande av en lokal Palestinagrupp. Ekberg tycks från början ha varit med i dessa samtal vilket han redogjorde för i en rapport. Han beskriver där ett möte med ett 25-tal personer av vilka merparten var utländska medborgare. I anslutning till rapporten kommenterade Ekberg:

Palestinakommittén kommer att få en smärtsam födelse. Tror nog att jag skall göra allt för att den skall få vind i seglen så den så snart som möjligt går ut och gör så grova propagandanummer som möjligt (helst flaggbränning). På så sätt kommer den säkert att bli impopulär hos den breda allmänheten som jag inte tror har glömt antisemitismen för 25 år sedan. Det skall bli intressant att se vad som kommer att hända under Israeliska veckan.<sup>67</sup>

Som synes har Ekberg för avsikt att försöka få palestinakommittén att framstå så negativt som möjligt vilket står någorlunda i överensstämmelse med de anklagelser som riktats mot IB i detta avseende. Ekbergs kartläggning av palestinarörelsen ska inte närmare behandlas här. I stället hänvisas till Ulf Bjerelds expertrapport för SÄKO:s räkning, *Övervakning av den svenska Palestinarörelsen*. Det ska endast konstateras att Ekberg via den lokala palestinarörelsen i Göteborg snart kom i kontakt med ledande företrädare för denna i Stockholm, bl.a. Staffan Beckman, Jan Guillou, Marina Stagh och Göran Rosenberg om vilka han kom att skriva ett flertal rapporter.

Det har i debatten om IB alltsedan avslöjandet 1973 talats om att IB genom Ekberg gjorde inbrott i olika lokaler i syfte att komma åt material. Från bl.a. IB:s sida har man alltid förnekat detta och istället hävdade att Ekberg i sin förtroendeställning hade tillgång till lokalerna och material. Trots att detta utretts vid flera tillfällen har frågorna dröjt kvar. Några av IB:s/Ekbergs operationer i Göteborg

<sup>65</sup> *Rapport angående vänstergrupperna i Göteborg nr 31*. Det mötet som nämns hölls i FNL-lokalen den 22 november 1968 enligt rapporten. 5:73/307, löpnr 3. SÄPO.

<sup>66</sup> Se Bjerelds expertrapport för SÄKO, *Övervakningen av den svenska palestinarörelsen*, s 34, där det i en rapport till säkerhetspolisen daterad i december 1968 (och som sannolikt härstammar från Ekberg) står: "Enligt ett meddelande uppsatt på en anslagstavla inom FNL-lokalen, Skolgatan 19, Göteborg, finns en grupp som kallar sig 'Solidaritet för Palestina' och kontaktman för gruppen är [Bergström], tfn xx xx xx, Göteborg. Något härutöver är icke känt om gruppen, dess målsättning eller verksamhet".

<sup>67</sup> *Rapport angående vänstergrupperna i Göteborg nr 46*. 5:73/307, löpnr 3. SÄPO. Mötet hölls den 18 januari 1969.

blev kända genom FiB/Kulturfronts avslöjanden 1973 och kommissionen har studerat dessa samt också kunnat få fram uppgifter om ytterligare liknande operationer. Då Birger Elmér på hösten 1973 hördes av Forsvarsutskottet fick han frågor om Gunnar Ekbergs verksamhet i Göteborg. Elmér svarade:

Vi infiltrerar inga org. inom Sverige. Före 1969 ibland. Ekberg gick på eget initiativ in i vissa föreningar. Erbjud info från dem, vilket IB i ett par lägen accepterat. FNL inget att infiltrera. Kfml(r) polisens sak. Därifrån och från SKP kommer enskilda pers. och ger info "för rikets säkerhet". Några tabbar.<sup>68</sup>

Under den kronologiska redogörelse som här påbörjats om verksamheten i Göteborg kommer texten att interfolieras med beskrivningar av dessa och andra operationer.

### *FNL-kontoret i Göteborg 1969*

Den första kända operationen genomfördes någon gång i månads-skiftet januari/februari 1969 och riktades mot FNL-kontoret på Husargatan 13 i stadsdelen Haga i Göteborg. Aktionens förhistoria tycks vara följande: I en rapport daterad i slutet av november 1968 skriver Ekberg till någon, med all säkerhet "Månsson", att "(v)i måste gå igenom FNL-kontorets ändrade utseende". I samma rapport skriver Ekberg "(h)är kommer tre rapporter och två filmer som vi kan titta på när du kommer upp".<sup>69</sup> I början av januari 1969 skriver Ekberg att "(j)ag fick nyckeln till FNL-lokalen där det fanns en skrivmaskin. FNL-lokalen är numera ganska ren på lösa papper. Bifogar vad jag kunde hitta." Bland det som bifogas finns en avskrift av en adressbok, innehållande ett hundratal namn, "lånad på FNL-kontoret" i september 1968.<sup>70</sup> Inför SÄKO har Ekberg uppgivit att han, då han under sitt infiltrationsarbete fick låna en nyckel, närmast regelmässigt tog en kopia av densamma genom att använda en plastisk massa. I fallet med FNL-kontoret hävdar han att han använde sin "egen nyckel".<sup>71</sup> Inför operationen hade ett antal IB-medarbetare rest till Göteborg, bl.a. chefen för

<sup>68</sup> FöU 1973:25. Han berättade också att alla rapporter från Göteborgsoperationerna hade överlämnats till Säpo "samt att SDS-historien var en `tabbe´". På vilket sätt aktionen var en "tabbe" framgår inte, men man kan utgå ifrån att Elmér inte närmare än så beskrev den. Framför allt så han inget om att det var en tabbe som han själv inför Robert medgivit ansvar för, som Anstrin tagit initiativ till och som ytterligare fyra IB-anställda, vid sidan av Ekberg, varit direkt inblandade i.

<sup>69</sup> *Rapport angående vänstergrupperna i Göteborg nr 38*. 5:73/307, löpnr 1. SÄPO.

<sup>70</sup> *Rapport angående vänstergrupper i Göteborg nr 43*. Lånet av nyckeln skedde den 10 januari 1969 enligt rapporten. 5:73/307, löpnr 2.

<sup>71</sup> Förhör med Gunnar Ekberg den 3 maj 2000. SÄKO.

operationsavdelningen Bo Anstrin. Denne och Ekberg gick in på kontoret vid 22-tiden på kvällen och fotograferade av ett antal handlingar. Under tiden höll två IB-medarbetare vakt utanför lokalen och skulle via walkie-talkies varna Ekberg och Anstrin om någon närmade sig lokalen.<sup>72</sup> Det material som fotograferades finns i dag bevarat i Ada-akten och utgörs av ett kuvert med fotografier som täcker delar av FNL-kontorets verksamhet från hösten 1968 fram till slutet av januari 1969. I anslutning till fotografierna – korrespondens, protokoll, medlemsförteckningar samt ekonomiska rapporter – finns också en IB-rapport om materialet, troligen upprättad av "Månsson".<sup>73</sup> Elmér uppgav 1973 inför chefsåklagare Carl-Axel Robèrt, att han gav tillstånd till operationen "av den självklara anledningen", att IB fick tillgång till materialet indirekt via Ekberg. Elmér hävdade att "det förelåg indikationer för att det förekom främmande verksamhet inom FNL och dessutom visste IB, att den alltmer tilltagande terrorismen gick in där". "Ur rikets synpunkt var denna operation välmotiverad", menade han.<sup>74</sup> Detta kan dock inte vara sant; hade IB faktiskt vetat att terrorismen "gick in" i FNL-rörelsen, skulle det finnas rapporter om detta. IB har aldrig kunnat rapportera något liknande. Vad denna operation vidare visar, liksom senare liknande aktioner, var att det fanns en klar gräns för hur långt Ekbergs förtroendeställning sträckte sig. Det hade ju annars inte varit särskilt svårt för honom att låna materialet och kopiera det vid tillfälle.

Av ADA-rapporteringen framgår att Ekberg med tiden tog för vana att göra en skiss över olika lokaler som han besökte.<sup>75</sup> Då han i februari 1969 var i Stockholm för att träffa Göran Rosenberg på Clartés expedition gjorde han en beskrivning med noteringar om "ASSA-läs", "skrivbord med: Telefon + 3 registerlådor" o.s.v. Några dagar senare gjorde han liknande anteckningar efter ett besök på FNL:s informationskontor på Drottningsgatan i

<sup>72</sup> Uppgifter om operationen hämtade ur 3:7402, volym 4A. SÄPO.

<sup>73</sup> *Diverse uppgifter om FNL och KFML*, daterad 11 februari 1969. 5:73/307, löpnr 3. SÄPO.

<sup>74</sup> Chefsåklagare Carl Axel Robèrts förhör med Birger Elmér den 22 maj 1973. Förvaras I 3:7402, löpnummer 4A. SÄPO.

<sup>75</sup> Ett exempel, på gränsen till SÄKO:s mandat, utgörs av ett besök Ekberg gjorde hos en aktiv inom den svenska palestinarörelsen. Då Ekberg den 9 september 1969 var hemma hos denne noterade han i ett tillägg till en längre rapport om mötet: "Obs att golvet `knarrar´". Detta företrädesvis i "X:s rum". För hand har han lagt till "OBS LIKSTRÖM" (5:73/307, löpnr 4. SÄPO). Tillfrågad om detta av SÄKO har Ekberg uppgivit att "en uppgift om att ett golv knarrar är självfallet av intresse om man skall göra en operation mot lokalen" (förhör med Gunnar Ekberg den 3 maj 2000. SÄKO). Ekberg bifogade också en skiss över lägenheten.

Stockholm.<sup>76</sup> Något senare besökte han Clartés lokal på Husargatan i Göteborg och upprättade en skiss också över denna.<sup>77</sup> Vid denna tid förde han också fram ett ganska okonventionellt förslag; i en rapport skriver han att KFML:s lokalfråga ännu ej är löst. Ekbergs tips till "Månsson":

Ett bra tillfälle att verkligen få en tumme i ögat på KFML – hyr dem en lokal!<sup>78</sup>

[Månsson] skickade därefter följande meddelande till sin närmaste chef (det är med all sannolikhet Bo Anstrin som avses):

Bo,

Betr sista meningen i rapporten. Är det inte möjligt att i samarbete med SÄPO i Göteborg skaffa fram den önskade lokalen, som "Motivet" ger sken av att ha skaffat fram. Kanske den (*sic*, ska sannolikt vara *kan*) det styrka båda parter positioner.<sup>79</sup>

Det finns dock inga uppgifter som tyder på att man satte planerna i verket.<sup>80</sup> Någon månad senare hade dock KFML via en agenturfirma ordnat lokaler på Andra Långgatan i Göteborg.<sup>81</sup> Det dröjde dock inte mer än några månader innan Ekberg kunde berätta att man åter flyttat, nu till Nordostpassagen.<sup>82</sup> En annan idé som dyker

<sup>76</sup> Rapport endast rubricerad 27/2. 5:73/307. Löpnr 1. SÄPO. Möjligen fick Ekberg viss vägledning av IB inför stockholmsbesöket. I en rapport, odaterad och osignerad men sannolikt riktad till Per [Månsson], skriver han att han i samband med något KFML-möte diskuterat den kommande resan: "Talade i svävande ordalag om att jag ämnade mig till Stockholm. Fick rådet att då passa på att besöka: Informationskontoret, FNL, Bokhandeln Oktober m.fl. ställen bl.a. Kinesiska ambassaden. Vill du kanske ge mig en kommentar till detta. Skall jag vandra runt lite i Stockholm när jag nu ändå är där och vad är i så fall intressant ur vår synpunkt. Siktat på sista veckan i februari då det verkar ganska tyst här i Göteborg" (ADA, löpnr 1. SÄPO).

<sup>77</sup> Skissen är daterad den 11 mars 1969 och återfins i 5:73/307, löpnr 2. SÄPO.

<sup>78</sup> Rapport nr 83. 5:73/307, löpnr 3. SÄPO. Rapporten är sannolikt upprättad i augusti 1969.

<sup>79</sup> Odaterad och osignerad meddelandelapp som ligger i anslutning till Ekbergs rapport i 5:73/307, löpnr 3. SÄPO.

<sup>80</sup> I Rapport nr 102 daterad den 31 oktober 1969 skriver Ekberg att Frank Baude på ett möte informerade om de nya lokalerna som KFML hyrde via av agenturfirman "Järes" (ska vara Järes) som i sin tur hyrde dem av Livsmedelsförbundets avdelning 1. Förbundet hade tydligen inte varit införstått med att KFML var den egentlige hyresgästen och man ville därför nu bli av med dem. Ekbergs redogörelse för dessa uppgifter pekar på att han inte kände till något om IB-inblandning i affären.

<sup>81</sup> Detta är en uppgift som intresserade såväl Ekberg som SAP:s facklige sekreterare Nils Gösta Damberg. Denne upprättade den 22 oktober 1969 nämligen en rapport med noteringar om bl.a. KFML:s lägenhetsbestyr. Damberg kunde konstatera att KFML hyrt lokaler hos JÄRES agenturfirma och att Frank Baude vid tillträdet betalt 14 000 kr. SAP:s arkiv. Andra partier 1968-1969; mappen Kommunisterna /Damberg/ 1969, serie F15 vol 13. ARAB. Överst på handlingen står "Socialdemokraterna NGD/mv 22.10.69.5." På något sätt nådde denna handling vid samma tid SÄPO:s sektion i Umeå (Se 5:73/311. SÄPO). Tidningen Arbetet skrev i en artikel den 5 oktober 1969 om KFML:s lägenhetsbestyr ("Hysch-hysch-partiets hemliga högkvarter hos agenturfirma").

<sup>82</sup> Rapport nr 116, daterad den 18 december 1969. 5:73/307, löpnr 3. SÄPO.



upp vid denna tid är att följa en av de aktiva inom Svensk-Cubanska föreningen i Göteborg, den fackligt aktive Karl Hallgren. Denne tycktes dock så tyngd av sitt fackliga arbete att det inte blev mycket tid över till föreningsarbetet. Ekberg, som då nyss hade fått en täckanställning vid ett flygbolag, föreslog då [Månsson] att man istället skulle närma sig Hallgren från den fackliga sidan eftersom de båda var knutna till Transportarbetareförbundet. Han överlät till [Månsson] att "slå ner på de svaga punkterna i ovanstående [förslag]".<sup>83</sup> Möjligheten för Ekberg att gå in i Svensk-Cubanska föreningen hade dykt upp i april 1969 då Ekberg i ett samtal med Hallgren fört in samtalet på Cuba och vänskapsföreningen. Ekberg hade då fått klart för sig att Hallgren sökte personer som aktivt kunde koncentrera sig på arbetet inom föreningen.<sup>84</sup> Någon tid senare erhöll Ekberg kallelse till Svensk-Cubanska föreningens årsmöte, en kallelse som han i kopia tillställde IB.<sup>85</sup> Han inbjöds till ytterligare ett årsmöte i föreningens regi som avhölls i september. Ekberg refererade mötet i en rapport strax därpå.<sup>86</sup> Han ägnade därefter föreningen ett sporadiskt intresse. Ytterligare en vänskapsförening Ekberg ganska snart kom i kontakt med var Svenk-Kinesiska Föreningen vilket inte var så konstigt eftersom det bland de aktiva fanns flera från KFML-sfären. Ekberg rapporterade i någon utsträckning från möten och lämnade in stenciler på protokoll från årsmöten m.m.<sup>87</sup>

Inte många av Ekbergs rapporter tycks ha rönt intresse inom säkerhetspolisens högre sfärer. Rörande rapporterna om den palestinska verksamheten noterade man vid säkerhetspolisen i juni 1971 att dessa sällan innehöll "någon form av sanning".<sup>88</sup> Ett av undantagen utgörs av en rapport från hösten 1969 som avhandlar ett allmänt medlemsmöte inom KFML. Det rör uppgifter om KFML:s och KKP:s politbyrås hållning i Vietnamfrågan. Vid säkerhetspolisen tog PG Vinge och Olof Fränstedt del av uppgifterna. Den senare har på rapporten noterat att "innehållet rapporteras 'uppåt' av IB". Med "uppåt" avses säkerligen regeringen.<sup>89</sup>

<sup>83</sup> "Utdrag ur handbrev", odaterat och osignerat brev skrivet av Ekberg, med all säkerhet till [Månsson] omkring september 1969. 5:73/307, löpnr 3. SÄPO.

<sup>84</sup> *Rapport angående vänstergupperna i Göteborg nr 70*. 5:73/307, löpnr 3. SÄPO. Samtalet med Hallgren var den 21 april 1969.

<sup>85</sup> Kallelsen återfinns i 5:73/307, löpnr 3. SÄPO.

<sup>86</sup> *Rapport nr 93*. 5:73/307, löpnr 3. SÄPO. Årsmötet hölls den 22 september 1969.

<sup>87</sup> Se exempelvis 5:73/307, löpnummer 4, där stenciler finns från protokoll från årsmötet den 20 februari 1970 samt kopia på verksamhetsberättelse för samma år.

<sup>88</sup> Se Bjereid: *Övervakningen av Palestinarörelsen*, kapitel 7. Ingår i samlingsvolymen *Forskarrapporter* (SOU 2002:95).

<sup>89</sup> *Rapport nr 102*, daterad den 31 oktober 1969. 5:73/307, löpnr 3. SÄPO. Fränstedts notering daterad den 12 november 1969.

*“Operation Sydsvenskan”*

I en rapport daterad i januari 1970 nämner Ekberg att ”SDS medlemsmatrikel är tillgänglig”. SDS – *Studerande för ett demokratiskt samhälle* – hade ett drygt år tidigare varit föremål för IB:s intresse, dock inte med Ekbergs inblandning. IB hade vid denna tid en sektion i Göteborg som leddes av en person som tidigare varit knuten till Fst/Säk i Karlstad, kapten Bror Swartz. En rapport från göteborgssektionen i oktober 1968 gjorde gällande att SDS i sin organisatoriska uppbyggnad uppvisade många likheter med ”det klassiska `kommunistiska cellsystemet´”. Sex bilagor innehåller ett stort antal namn på styrelsemedlemmar representanter i bostadsgrupper, institutionsgrupper samt justeringsmän. Här sägs att ”redan antalet `justeringsmän´ är anmärkningsvärt. Bland dessa återfinns representanter för SDS styrelse samt ledande medlemmar i KFML, FNL, Clarté och VUF”.<sup>90</sup> Då chefsåklagare Carl Axel Robèrt i oktober 1973 offentliggjorde sin utredning rörande IB:s verksamhet, sammanfattade han operationen mot SDS-kontoret på följande sätt. Ekberg hade i förhör uppgivit att SDS:s medlemsförteckning förvarades öppet på kontoret, att han hade tillgång till rummet där handlingarna fanns, att han ”omhändertagit förteckningen under någon timme för fotografering och därefter återställt densamma utan att någon upptäckt att den var borta”.<sup>91</sup> Robèrts beskrivning ger en något missvisande bild av händelseförloppet och vilka som var inblandade. Så här skriver han i sin hemliga utredningspromemoria från juni 1973 (ett namn är anonymiserat):

Fallet avser en händelse, som utspelade sig troligen 1969. Tidpunkten är dock osäker.

I detta fall hämtade Ekberg i SDS lokaler öppet förvarade handlingar, som han i en portfölj tog med sig till ett kafé, där han sammanträffade med ”Ludvigson”. Denne tog hand om portföljen och transporterade denna till hotell Rubinen i Göteborg, där Franzén avfotograferade de aktuella handlingarna. Därefter återlämnade ”Ludvigson” på ett annat kafé handlingarna till Ekberg, som återställde dem till SDS lokaler.

Någon misstanke om brott har ej uttalats i detta fall.<sup>92</sup>

Även om här ges en något mer ingående bild av förloppet sägs inget om vem som gav Ekberg uppdraget eller vem som bar det yttersta

<sup>90</sup> Rapporten, SDS vid Göteborgs Universitet, är daterad vid IB den 15 november 1968 förvaras i 5:73/264 löpnummer 39. SÄPO.

<sup>91</sup> Chefsåklagare Robèrts utredning den 18 oktober 1973 rörande eventuella brott begångna av IB-anställda. Stj 14-73. Stockholms åklagarmyndighet.

<sup>92</sup> Utredningspromemoria ang Informationsbyrån (IB) den 20 juni 1973. Förvaras I 3:7402, löpnummer 4A. SÄPO.

ansvaret för det. Han nämner heller inget om vart uppgifterna tog vägen efter att Ekberg inhämtade dem. Dessa frågor ska besvaras här. I ärendet förhörde Robèrt bl.a. Bo Anstrin:

**Robèrt:** ... Var det en aktivitet som var beslutad av er?

**Anstrin:** Ja, det får man väl säga att det var, där förhöll det sig så, att enligt Gunnar Ekbergs uppgifter så skulle innan (ska trol vara inom, LOL) den här föreningen, här har vi återigen dom här dubbla medlemskaperna, kunna finnas personer som vore intressanta, ur samma synpunkt som jag förut har redogjort för

**Robèrt:** Alltså, skulle kunna leda till utländska kontakter

**Anstrin:** Ja just det. Och huruvida så var fallet vid genomgång av materialet, det kommer jag faktiskt inte i håg, för att här ligger det till på enahanda sätt, det överlämnades också till säkerhetspolisen och jag kan inte bedöma vilken nytta man där hade av dom uppgifterna. Så vitt jag kommer ihåg, så hade det visat sig vid genom(gång) i efterhand av materialet, att det fanns vissa personer möjligen som kunde knytas ihop även där till utländsk, med de utländska (hör sista ordet otydligt) kontakter, om jag så får uttrycka det, men jag kan inte svära på det.

**Robèrt:** Var det även så att i detta fallet, att överlämnandet skedde utan tidigare överenskommelse. Eller fanns det i det här fallet ett avtal att detta skulle göras?

**Anstrin:** Träffas avtal, det är väl väl starkt. Jag tror att det var så, jag har frågat säkerhetspolisen, huruvida något intresse kunde föreligga för handlingar av den här arten. Jag tror också att svaret var ja. Jag tror att det var så faktiskt, för det var på ett senare skede, när man från säkerhetspolisens sida, hade sagt att mycket av det materialet som hade överlämnats via den här källan, var av intresse för säkerhetspolisen.<sup>93</sup>

Birger Elmér tog inför Robèrt på sig ett generellt ansvar för Ekbergs aktioner, vilket således också inbegriper SDS-aktionen. Robèrts förhör med Ekberg, Anstrin, Elmér, "Månsson" samt de tre övriga IB-medarbetare som deltog i operationen, ger en god bild över vad som förevarit i SDS-fallet. För det första kan slås fast att bilden är betydligt mer komplicerad än vad Robèrt angav i sitt offentliga beslut som citerats ovan. Bortsett från Elmérs övergripande ansvar hade Anstrin tagit initiativet till operationen. [Månsson] tycks ha varit högste ansvarig på plats medan Ekberg och ytterligare två IB-anställda utförde det operativa arbetet. Håkan Isacson sammanställde sedan materialet, som vidarebefordrades till säkerhetspolisen. Något inbrott i straffrättslig mening är

<sup>93</sup> Chefsåklagare Robèrts förhör med Bo Anstrin den 17 maj 1973. Förvaras I 3:7402, löpnummer 4A, SÄPO.

det åter inte tal om, vilket också Isacson och Guillou insåg under förhörens gång.<sup>94</sup>

Skillnaderna mellan Robèrts olika framställningar i den öppna respektive hemliga promemorian, ligger främst i att den offentliga delen, precis som i FNL-fallet, inte innehåller några uppgifter om övriga IB-anställdas delaktighet i aktionen. Inte i någon av framställningarna framgår att Anstrin gav order till operationen eller att Elmér tog på sig fullt ansvar för den. Detta framgår emellertid av förhören. Utåt lämnades Ekberg ensam med ansvaret vilket understryks ytterligare av ett uttalande av Stig Synnergren, då han den 19 oktober 1973 offentligt kommenterade Robèrts beslut att inte väcka åtal:

Jag tar även avstånd från den infiltratör från Göteborg som kan ha gjort sig skyldig till egenmäktigt förfarande, men inte åtalats pga preskriptionstiden.<sup>95</sup>

Det material som Ekberg kom över i samband med operationen finns bevarat i Säpos arkiv. Rörelsen anges vara "klart revolutionär" och har "uppvisat en klart försvarsnegativ attityd". Man uppger att det bl.a. var SDS som försökte sabotera en militär inskrivning i Lund. Vidare uppges att Frånstedt samrått med företrädare för försvarsstaben i april 1970 och att man då kommit överens om att översända medlemsförteckningen till säkerhetspolisens göteborgssektion, dock utan missivet.<sup>96</sup>

#### *KFML:s lokaler, Nordostpassagen 11*

På hösten 1970 genomfördes en operation mot KFML:s lokaler på Nordostpassagen 11 i centrala Göteborg. Vid tillfället deltog åtminstone två IB-medarbetare utöver Ekberg, möjligen fler. Bakgrunden till aktionen är oklar. Vid säkerhetspolisens sammanställdes den 22 oktober en rapport där man hänvisade till 26 fotografier som återger olika interna KFML-handlingar. Troligen härrör fotografierna från operationen.<sup>97</sup> Att en operation ägt rum mot KFML:s

<sup>94</sup> Se förhören med Peter Bratt och Jan Guillou den 6 juni 1973 samt förhör med Guillou den 10 augusti 1973. Förvaras I 3:7402, löpnummer 4B. SÄPO.

<sup>95</sup> Stig Synnergren till TT den 19 oktober 1973.

<sup>96</sup> Förteckning över medlemmar i SDS i Göteborg, daterad den 12 mars 1970. Erik, löpnummer 18. SÄPO.

SDS som organisation fördes den 1 januari 1970 upp på SÄPO:s särskilda förteckning HT 16. Den avfördes i april 1973. Den betecknades under den perioden som en "revolutionär organisation".

<sup>97</sup> Rapport nr 57 sept-okt 1970 upprättad den 22 oktober 1970. 5:73/307. Löpnr 5. SÄPO. Handlingarna kan indelas i följande grupper:

1) foton av resolution om KFML:s arbete i DFFG inför valet

lokal i Göteborg framgår också av den PM – sannolikt riktad till Carl Persson som citerar ur den i sina memoarer – som Olof Frånstedt skrev i april 1972 och som handlade om säkerhetspolisens samarbete med IB rörande Ekberg. Frånstedt skriver (observera att detta är mer än ett år före IB avslöjades samt att Frånstedt "känt till åtgärderna"):

Sannolikt i oktober 1970 fotograferade IB diverse interna KFML-protokoll och brev. Åtgärden möjliggjordes genom att källan i sin förtroendeställning hade tillgång till nycklar till expedition och kassaskåp. Liknande fotografering har genomförts vid ytterligare ett par tillfällen. Jag har känt till åtgärderna.<sup>98</sup>

Ekberg har i förhör inför SÄKO hävdade att han vid operationen mot KFML-lokalen tog sig in genom ett fönster som han tidigare hade låtit öppna och att han genomförde operationen på eget initiativ. Vid tillfället fanns personal från IB med för att "säkra" platsen. Han träffade inte alla dessa. Risken för att polis skulle dyka upp var däremot liten, eftersom "firman" enligt Ekberg hade goda förbindelser med polisen.<sup>99</sup> FiB/Kulturfront uppgav 1973 att Ekberg på senvåren 1970 deltog i ett inbrott i KFML:s lokaler i Nordostpassagen i Göteborg. Alla viktiga dokument ska ha avfotograferats och dessutom installerades enligt tidningen också mikrofoner.<sup>100</sup> Det finns inget som direkt tyder på att lokalerna skulle ha buggats, däremot finns i materialet en rapport från mars 1970 som behandlar KFML:s årsmöte i Göteborg den 28 februari och 1 mars samma år. På missivet till rapporten står att man bilägger "utskrift av en bandad rapport från rubr årsmöte och de i rapporten omnämnda bilagorna". Uppenbarligen hade Ekberg här med sig egen bandspelare eftersom det i slutet av rapporten står att författaren "var tvungen att avbryta KFML:s årsmöte för att del-

---

2) foto av odaterad och adresserad skrivelse från Göteborgsavdelningens styrelse samt kritik mot denna skrivelse

3) Synpunkter från Göteborgsavdelningen på Gnistan nr 9

4) fotokopia av "Till dig som arbetar för KFML i valet"

<sup>98</sup> *PM om IB/RPS källa i västra Sverige* av Olof Frånstedt den 11 april 1972. Ingår bland de handlingar som f. rikspolischefen Carl Persson överlämnat till SÄKO. Historikern Klas Åmark drar i en artikel (-) den felaktiga slutsatsen att det var genom denna operation som säkerhetspolisen fick uppgifter om snickaren Torsten Leander. Dessa uppgifter bestod i överskottsinformation från telefonkontroll av personer inom KFML.

<sup>99</sup> Förhör med Gunnar Ekberg den 3 maj 2000. SÄKO. Till KFML:s tidigare lokal i Göteborg, Mellangatan 14, hade Ekberg uppenbarligen inte haft några problem att få låna nyckel; han skriver om detta i två rapporter på våren 1969 (se Rapport angående vänstergrupperna i Göteborg nr 63 samt 67, båda i 5:73/307, löpnr 2).

<sup>100</sup> FiB/Kulturfront nr 10/73.

taga i Palestinakommitténs årsmöte”.<sup>101</sup> Uppgifterna om att KFML:s lokal skulle ha buggats fick FiB/Kulturfront från Håkan Isacson som under sin tid vid IB utgjorde ett led i sammanställningen av Ekbergs rapporter. Det är troligen rapporter som den från mars 1970 som föranlett Isacson att tro att lokalen var avlyssnad.

*Planerad avlyssning av KFML(r):s lokaler.*

Det fanns två personer inom KFML-sfären som, utan att vara medvetna om det, i viss utsträckning gick Ekbergs ärenden. Den ene, här kallad [Bergström] som enligt Ekbergs rapporter var mycket intresserad av att ordna någon form av avlyssning av KFML(r):s lokaler. Ekberg tillsammans med en annan KFML:are, här kallad [Lövendal], uppmuntrade detta, vilket han också rapporterar om. Detta framgår bl.a. av en handling från mars 1971 där det står att ”källan (dvs Ekberg, LOL) föreslog installerande av avlyssningsanordning i KFML(r):s styrelserum ´på förslag av [Bergström]´. [Lövendal] entusiastisk. Agent finns redan”. ”Agenten”, nämns vid namn i flera rapporter och Ekberg uppger att personen var KFML:s spion eller infiltratör i KFML(r). I en rapport från augusti 1971 skriver Ekberg att han och [Lövendal] ”beslöt fortsätta uppmuntra [Bergström] till fortsatt experimenterande med avlyssningsmaterial – men bedömde svårigheter och risker i samband med installerandet av mikrofon med sändare hos KFMLr som för stora i förhållande till väntat resultat”.<sup>102</sup> Det är således oklart vad som hände med dessa planer. På en Ekberg-rapport finns en handskriven notering, gjord inom säkerhetspolisen strax efter IB-avslöjandet, varav framgår att ”(i) augusti 1971 hade [Bergström] påbörjat byggandet av avlyssningsanordning. Källan upphörde kort därefter att lämna rapporter. Det är sålunda ej känt om anordningen installerats”.<sup>103</sup> Ekberg har inför SÄKO uppgivit att [Bergström] var ”en konspirativ person med starkt engagemang för underrättelsetjänst”. I konflikten mellan KFML och KFML(r) säger Ekberg att han ”kan ha uppmuntrat” [Bergström] att avlyssna KFML(r):s lokaler men han tror inte att någon avlyssning kom till stånd.<sup>104</sup>

<sup>101</sup> *KFML:s i Göteborg årsmöte den 28.2. och 1.3.1970*, upprättad den 5 mars 1970. 5:73/264, löpnr 17. SÄPO.

<sup>102</sup> *Rapport 221 24.8. samtal med [Lövendal]*, 5:73/307, löpnr 8. SÄPO.

<sup>103</sup> *Rapport rubricerad Den 17/3.1971*, 5:73/307, löpnr 7. SÄPO.

<sup>104</sup> Förhör med Gunnar Ekberg den 3 maj 2000. SÄKO.

*Gnistans redaktionslokal, Nordostpassagen*

Ännu en aktion, tidigare okänd, ägde rum på hösten 1971. Den riktades mot KFML:s tidning Gnistan i dess dåvarande lokaler på Nordostpassagen i Göteborg. Bakgrunden till operationen – som gick under täcknamnet "Vega" – var att Ekberg i en rapport angav att han den 27 september 1971 fått höra "att Gnistans redaktion ska flyttas till Stockholm".<sup>105</sup> Detta bekräftades någon dag senare för Ekberg av Harald Holst, aktiv inom KFML i Göteborg. I en ny rapport några veckor senare står att "Tidningen Gnistan kommer att flytta sin redaktion från Göteborg till Stockholm i mitten av november månad 1971".<sup>106</sup> Ekberg tog sig in med nyckel. I en rapport daterad ett år tidigare hade Ekberg skrivit:

26.11 telefonsamtal till Per Axelsson för lån av nyckel till Gnistans redaktionslokal, Nordostpassagen 29. Ytterdörrnyckeln har nr 114 BX, på omstående sida EM 7453643. Lokalnyckeln har nr GK 2365254, på omstående sida 33 BK.<sup>107</sup>

Ekberg har av SÄKO tillfrågats om varför han i rapporten noterade nyckelns nummer. Han har då förklarat att avsikten "självfallet" var att denna skulle kopieras och att han tog sig "nog" in med en kopierad nyckel.<sup>108</sup> Anledningen till att IB mobiliserade så många personer för denna operation framgår av en rapport från Ekberg i början av januari 1971 då han efter samtal med en företrädare för Gnistan fått reda på att det arbetas "regelbundet dagtid på Gnistanredaktionen. Det förekommer ofta möten, extraarbete o dyl på kvällarna."<sup>109</sup> Det var således inte så lätt för Ekberg att bara gå in och ta hand om materialet. Ansvarig för operationen vid IB var Anstrins ställföreträdare som chef för IB:s operationsavdelning. Denne bekräftar för SÄKO att det plötsligt blev bråttom att gå in i lokalen eftersom man fått reda på att redaktionen skulle flytta. Han säger också:

Först rekognoscerade man i dagsljus. Vid 22-tiden på kvällen återvände man. Ekberg som hade nyckel tog sig först ensam in i lokalen medan de övriga bevakade området. Det mesta i lokalen var redan packat men man tog med sig några A4-pärmar med postgiROUTbetalningskort från prenumeranter. [Månsson] och [ställföreträdaren] begav sig till en

<sup>105</sup> *Angående vänsteraktiviteter i Göteborg m m.*, daterad den 1 oktober 1971. Erik, löpnummer 18. SÄPO.

<sup>106</sup> *Diverse aktiviteter inom vänstern i Göteborg m.fl. platser*, daterad den 21 oktober 1971. 5:73/264, löpnummer 18. SÄPO.

<sup>107</sup> Rapport nr 177. 5:73/307, löpnummer 6. SÄPO.

<sup>108</sup> Förhör med Gunnar Ekberg den 3 maj 2000. SÄKO.

<sup>109</sup> Rapport nr 181. 5:73/307, löpnummer 6. SÄPO. Ekbergs notering gjord den 15 januari 1971.

lägenhet i Mölndal där de växelvis läste in namnen och vissa meddelanden på band. Därefter återställde de pärmarna. Banden överlämnades senare till Olof Frånstedt på SÄPO.<sup>110</sup>

Förutom ställföreträdaren, Ekberg och [Månsson] deltog ytterligare tre personer från IB. Det har inte gått att lokalisera några handlingar från denna operation.

#### *Danelius bokhandel, Husargatan 41, Göteborg*

En aktion som mycket kortfattat berördes av Peter Bratt i samband med IB-avslöjandet, gjordes mot Danelius bokhandel i Göteborg.<sup>111</sup> Då Robèrt förhörde Gunnar Ekberg i maj 1973 snuddade denne vid en aktion mot Danelius bokhandel då han nämnde att man tagit hand om "utländsk korrespondens tillhörande KFML" från "en bokhandel där man förvarade den typen av material". Robèrt berörde dock ej saken.<sup>112</sup> Operationen genomfördes någon gång på sensommaren 1971 men redan då Ekberg i mars 1969 besökte bokhandeln noterade han namnet på kassaskåpet och vilka som hade nycklar till detta. Någon månad senare 1969 lämnat en skiss över lokalen till IB. Där ingår också beskrivning av ytterdörrens lås, kassaskåpets utseende samt uppgifter om insyn utifrån.<sup>113</sup> Ekberg har i förhör inför SÄKO uppgivit att han

minns att "vi plockade saker" i Danelius bokhandel men är osäker på om det skedde öppet eller dolt eller både-och. Avsikten med att beskriva kassaskåpet var att man vid behov skulle kunna ta sig in i det. För detta hade naturligtvis IB kompetens. I kassaskåpet påträffades uppgifter rörande kinesiska stödpengar.<sup>114</sup>

De handlingar man kom över avfotograferades och överlämnades till säkerhetspolisen där de alltjämt finns kvar.<sup>115</sup> Fotografier av dokumenten i kassaskåpet förvaras i dag i Ada-akten men några uppgifter som entydigt belägger det kinesiska stödet finns dock inte i dessa handlingar.<sup>116</sup>

---

<sup>110</sup> Samtal nr 413. SÄKO.

<sup>111</sup> Bratt (1973) s 152.

<sup>112</sup> Robèrts förhör med Gunnar Ekberg den 15 maj 1973. Uppteckningen förvaras i 3:7402, löpnummer 4A. SÄPO.

<sup>113</sup> Skissen har upprättats den 17 april 1969 och ligger i 5:73/307, löpnummer 2. SÄPO.

<sup>114</sup> Förhör med Gunnar Ekberg den 3 maj 2000. SÄKO. Enligt Bratt (1973) s 152, hade Ekberg tillhandahållits en nyckel till kassaskåpet av IB:s läsexperter.

<sup>115</sup> 5:73/307, löpnummer 9. SÄPO..

<sup>116</sup> Magnus Hjort: *Hotet från vänster* (2002). SÄKO.



*Bandning av möten och samtal med enskilda personer*

För att dokumentera samtal som Ekberg vid olika tillfällen hade med företrädare för de infiltrerade organisationerna, använde sig Ekberg vanligtvis av en mikrofon som han bar i en sorts ring runt halsen. Mikrofonen sände signaler till IB-personal som befann sig i närheten. Denna metod utnyttjades bl.a. i samtal med Staffan Beckman, Göran Rosenberg och Jan Guillou.<sup>117</sup>

*Ekberg – agent provocateur?*

Som nämnts förekommer i Ekbergs egna rapporter uppgifter om att han aktivt försöker förmå andra personer att begå olika handlingar. Då palestina gruppen i Göteborg höll på att bildas skulle han se till att den fick "en smärtsam födelse" och att han skulle också verka för bl.a. flaggbränning. Ekberg skriver själv i en rapport att han vid ett tillfälle på våren 1971 uppmanade en person att genom kontakter försöka förmå tio KFML-medlemmar, verksamma inom Palestinsk Front "att splittra organisationen mellan Göran Rosenberg-gruppen och likvidatorgruppen" som leddes av Staffan Beckman.<sup>118</sup> Enligt en rapport från januari 1971 diskuterade Ekberg "strategiskt dykeri med [Bergström] och bad denne i största allmänhet hålla ögonen öppna efter olika möjligheter att skaffa syrgasapparater och magnetlinor".<sup>119</sup>

Det finns dock inget i Ekbergs rapportering som tyder på att han hade en roll då KFML:s göteborgsavdelning under Frank Baudes ledning på hösten 1970 bröt sig ur KFML.

Det väckte stor uppmärksamhet då försvarsutskottet i en bilaga till sin utredning om IB på hösten 1973 publicerade en "Sammanfattning av informationer som försvarsstabens särskilda byrå erhållit från Gunnar Ekberg och som därefter överlämnats till rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning". Bilagan, som egentligen är en ordagrann avskrift av en PM upprättad inom säkerhetspolisen, tog upp 38 punkter som innefattade uppgifter rapporterade av Ekberg till IB för vidare transport till SÄPO. Avsikten med publiceringen av bilagan har berörts av dåvarande rikspolischefen Carl Persson i dennes memoarer. Persson anger där att anledningen till att man lät publicera "Ekbergs 38 punkter", berodde på att Persson, efter diskussioner med Palme och Sven Anderson, gick med på detta

<sup>117</sup> Ett sammanträffande med Staffan Beckman den 15 mars 1971 finns återgivet i en lång rapport. Man kan därför dra slutsatsen att samtalet bandades. En annan rapport har rubriken "Sammanfattning av inspelat samtal med Daoud Kaloti 17/10 70 (5:73/307, löpnr 6. SÄPO).

<sup>118</sup> Rapport endast rubricerad *Den 20/5 1971. Hemma hos [Bergström]. 5:73/307, löpnummer 8. SÄPO.*

<sup>119</sup> Rapport *Den 19.1.1971. Sammanträffande med [Bergström]. 5:73/307, löpnr 6. SÄPO.*

eftersom det skulle "bidra till att dra bort uppmärksamheten från regeringens inblandning i IB-affären". Därför bad Persson SÄPO publicera de 38 punkterna som bestod av en mängd beskrivna tillfällen då vänsterextremister eller palestinaaktivister skulle förberett eller begått olika brott som sabotage och liknande.<sup>120</sup>

Faktum är att "(d)et var ursprungligen 128 punkter på den lista som polisen lämnade in och som gällde Ekbergs rapporter", enligt försvarsminister Sven Andersson.<sup>121</sup> I en PM daterad den 12 november 1973 hade punkterna reducerats till 62 stycken.<sup>122</sup> Inom utskottet rådde delade meningar om innehållet i de 38 punkterna. Ordföranden Per Pettersson ansåg exempelvis att detta gällde "bara en del av uppgifterna".<sup>123</sup>

En fråga som dröjde kvar i massmedia rörande de 38 punkterna var varför inte polis eller åklagare agerat trots att ett flertal av uppgifterna tydde på klara lagöverträdelser.<sup>124</sup> SÄPO-chefen Hans Holmér kommenterade detta i ett uttalande till TT där han menade att de 38 punkterna utgör "en provkarta på vad vi sysslat med". Med det ville Holmér säga att det inte nödvändigtvis "finns något reellt bakom samtliga punkter". En del av Ekbergs tips om hot hade visat sig var riktiga medan en del andra kunnat avfärdas, fortsatte Holmér. Anledningen till att man inte till åklagare och domstol anmält uppgifterna berodde enligt Holmér på "att vi inte har haft några misstänkta gärningsmän att ta fram". Här ska endast några få exempel ges för att belysa det tveksamma i värdet av Ekbergs rapportering.

Av bilagan framgår att det genom Ekbergs rapportering i några fall framkommit "om hur försök gjorts eller planerats att från myndigheter, även från departement, skalla fram sekretessbelagd information med avsikt att använda informationen i den politiska kampen, utan hänsyn till vad detta kunde betyda för landets säkerhet". Det enda exemplet som sedan anförs är följande:

7. Försök från vissa personer att på olika sätt komma i besittning av sekretessbelagd information från bl.a. departement har på grund av källan kunnat förhindras.

(--)

<sup>120</sup> Persson (1990) s 316. Ekbergs punkter publicerades i bilagorna till försvarsutskottets utredning om IB (1973:25).

<sup>121</sup> Hans Villius och Olle Hägers samtal med Sven Andersson, odat, varen 1974. Olle Hägers privata arkiv.

<sup>122</sup> PM av Olof Fränstedt den 12.11.1973. Ingår i arkivmaterialet till försvarsutskottet utredning om IB (FöU 1973:25). Riksdagens bibliotek.

<sup>123</sup> Aftonbladet den 5 december 1973, "Palme väntas tillsätta tre utredningar", Lars Thalén.

<sup>124</sup> Se exempelvis Aftonbladet den 6 december 1973.

32- Vid KFML-möte uppdrogs åt en ledande medlem som bedömdes ha vissa möjligheter att söka utröna det "sionistiska inflytandet" inom regeringen, personliga relationer etc, regeringens inställning i olika mellanösternfrågor samt en viss ambassadörs personliga förhållanden etc.

I en annan promemoria som tillställdes försvarsutskottet beskrivs ovan nämnda uppgift något mer utförligt och det framgår då att mannen som fick uppdraget på KFML-mötet hette "Bergström". Också hans bror är namngiven liksom den nämnde ambassadören, Gunnar Jarring. Vad försvarsutskottet inte fick reda på var den exakta lydelsen i den rapport som ligger till grund för uppgifterna i ovanstående punkter. Där framgår nämligen att det var Ekberg själv som uppdrog åt "Bergström" att genom brodern ta reda på (citrat ur rapportenföljer):

1. Det sionistiska inflytandet inom regeringen, personliga kontakter m.m.,
2. regeringens inställning (olika fraktioners och personers inflytande) till fredsplanen för Mellanöstern och
3. allt om Gunnar Jarring – personliga kontakter inom regeringen och ambassaden i Moskva.<sup>125</sup>

Det är svårt att föreställa sig att dessa frågor var Ekbergs egen idé, inte minst beträffande intresset för Gunnar Jarring, då ambassadör i Moskva och sedan 1967 FN:s speciella sändebud i Mellan Östern. Om IB centralt ansåg sig behöva dessa uppgifter är det ytterst anmärkningsvärt.

Lika problematisk är en uppgift som i försvarsutskottets bilaga lyder:

8. Upplysningar har erhållits om att långt framskridna planer på elektronisk avlyssning mellan rivaliserande organisationer. Enär detta förekom i samband med källans avveckling hösten 1971 har klarhet inte vunnits om aktionen genomfördes.

Det fanns två personer inom KFML-sfären som, utan att vara medvetna om det, i viss utsträckning gick Ekbergs ärenden. Den ene var tidigare nämnde "Bergström" som enligt Ekbergs rapporter var mycket intresserad av att ordna någon form av avlyssning av KFML(r):s lokaler. Ekberg tillsammans med en annan KFML:are, här kallad "Lövendal", uppmuntrade detta, vilket han också

---

<sup>125</sup> Rapport nr (siffrorna saknas) 7/8. Rapporten är en typisk Ekberg-rapport men förvaras i Erik 5:73/264, löpnummer 42. SÄPO.

rapporterar om. Detta framgår bl.a. av en handling från mars 1971 där det står att "källan (dvs. Ekberg, LOL) föreslog installerande av avlyssningsanordning i KFML(r):s styrelserum 'på förslag av "Bergström'. "Lövendal" entusiastisk. Agent finns redan." "Agenten", nämns vid namn i flera rapporter och Ekberg uppger att personen var KFML:s spion eller infiltrator i KFML(r). I en rapport från augusti 1971 skriver Ekberg att han och "Lövendal" "beslöt fortsätta uppmuntra "Bergström" till fortsatt experimenterande med avlyssningsmaterial – men bedömde svårigheter och risker i samband med installerandet av mikrofon med sändare hos KFML(r) som för stora il förhållande till väntat resultat".<sup>126</sup> Det är således oklart vad som hände med dessa planer. På en Ekberg-rapport finns en handskriven notering, gjord inom säkerhetspolisen strax efter IB-avslöjandet, varav framgår att "(i) augusti 1971 hade "Bergström" påbörjat byggandet av avlyssningsanordning. Källan upphörde kort därefter att lämna rapporter. Det är sålunda ej känt om anordningen installerats".<sup>127</sup> Ekberg har inför SÄKO uppgivit att "Bergström" var "en konspirativ person med starkt engagemang för underrättelsetjänst". I konflikten mellan KFML och KFML(r) säger Ekberg att han "kan ha uppmuntrat" "Bergström" att avlyssna KFML(r):s lokaler men han tror inte att någon avlyssning kom till stånd.<sup>128</sup> Uppgifterna ger sammantaget en helt annan bild än den som lämnades till försvarsutskottet.

Ännu ett exempel ger en felaktig bild av Ekbergs rapportering. Under punkt nr 19 står följande:

Två inom Palestinarörelsen ledande personer meddelade att de betraktade en namngiven svensk såsom "sionistagent". Vederbörande anhölls i Köpenhamn tillsammans med den välkända kvinnliga flygplanskaparen för attentat mot Ben-Gurion. På grund härav erfors att svenska befann sig i livsfara. Genom informationerna kunde erforderliga skyddsåtgärder vidtas.<sup>129</sup>

Denna uppgift fick stort genomslag i massmedia efter att försvarsutskottets betänkande och bilagan publicerats. I olika reportage gjordes gällande att "IB-agenten" Gunnar Ekberg kunnat avvärja ett mordattentat riktat mot svensken, här kallad "Landberg". En som visste att detta var felaktigt var chefsåklagaren Carl Axel Robèrt som förhörde Ekberg i maj 1973. Ekberg hade då uppgivit att han i kontakter med ledande inom PFLP *själv* fått i uppdrag att

<sup>126</sup> Rapport 221 24.8. samtal med [Lövendal]. 5:73/307, löpnr 8. SÄPO.

<sup>127</sup> Rapport rubricerad *Den 17/3.1971*. 5:73/307 löpnr 7. SÄPO.

<sup>128</sup> Förhör med Gunnar Ekberg den 3 maj 2000. SÄKO.

<sup>129</sup> Försvarsutskottets betänkande (FöU 1973:25).

söka upp och mörda "Landberg" som misstänktes var israelisk agent. Inför Robèrt hävdade Ekberg att han naturligtvis inte kunde utföra uppdraget varför han senare till de ledande inom PFLP hade sagt att "jag hade misslyckats med det, att han inte stod att finna". Genom att inte utföra uppdraget att mörda "Landberg" framstod det alltså i försvarsutskottets bilaga och massmedia som att Ekberg räddat livet på honom. Något som också blev uppmärksammat i massmedia 1973 var uppgifterna om "passanskaffningen". I bilagan till försvarsutskottets utredningen står exempelvis:

PFLP-ledningens önskemål beträffande anskaffning av svenska pass och att upplysningar önskades beträffande myndigheternas behandling av passärenden blev kända. Kontakt önskades även med lämplig förfälskare. Passen skulle användas vid resor utom Skandinavien i spionage- och sabotagesammanhang.

Studerar man en av Ekbergs originalrapporter från september 1970 framgår att han själv informerade Staffan Beckman "om sina metoder vid anskaffande av pass för PFLP:s räkning". Enligt rapporten skulle Beckman ha sysslat med sådan passanskaffning och han och Ekberg "diskuterade möjligheten av att knyta kontakt med AB Svenska Brott för passanskaffning (även vapenanskaffning vida Svenska Brott avhandlades)". Det är oklart vad som avses med AB Svenska Brott men det betyder antagligen helt enkelt kriminella kretsar.<sup>130</sup> Gunnar Ekberg berättade i förhör inför Carl Axel Robèrt mer om "passanskaffningen":

Ekberg har vid förhör namngivit Staffan Beckman såsom skyldig till att ha utlämnat sitt pass till någon palestinsk organisation. Enligt Ekberg skulle Beckman själv ha sagt att han överlätit sitt pass till någon palestinarörelse samt även ha uppmanat andra att göra på samma sätt. Vid undersökning i passregistret har det framkommit, att Beckman 1970-11-18 ansökte om nytt pass vid dåvarande Överståthållarämbetet i Stockholm. I samband med utfärdandet av det nya passet makulerades det gamla, då fortfarande gällande passet sannolikt på grund av att detsamma var fullstämplat. Ekbergs uppgifter vederlägges alltså därigenom.<sup>131</sup>

Uppgifter som understryker att "passanskaffningen" snarast var av provokativ natur har lämnats till kommissionen av Svante Winqvist. Denne berättar att en person i Göteborg – inte Staffan Beckman – vid något tillfälle övertalades att lämna ifrån sig sitt

<sup>130</sup> Rapport nr 165. Samtal med Staffan Beckman den 23.9.1970. 5:73/307, löpnr 6. SÄPO.

<sup>131</sup> Chefsåklagare Robèrts förhör med Gunnar Ekberg den 15 maj 1973. Förvaras i 3:7402, löpnummer 4A. SÄPO.

pass, vilket sedan vidarebefordrades av Ekberg till en person inom PFLP. Därefter spärrades passet och tanken var att om någon försökte använda det, så hade "man knäckt en redande agent eller liknande för PFLP."<sup>132</sup>

Det finns fler punkter i bilagan som är av samma karaktär, bl.a. om några på sin tid omtalade bombhot. Dessa behandlas mer utförligt i Ulf Bjerelds *Övervakningen av Palestinarörelsen*.

### *Rapporteringen i övrigt*

Rapporteringen från Ekberg under åren 1970–1971 kretsar huvudsakligen kring de ledande i KFML samt aktiva inom det palestinska solidaritetsarbetet. I det förra fallet tycks han dock ha kört fast; han kunde inte prestera några rapporter som verkligen kunde utgöra underlag för vidare utredningar inom säkerhetspolisen. Rörande palestinkontakterna ledde dessa Ekberg snart ned till Libanon där han bl.a. kunde rapportera från olika läger (se mer om detta i Ulf Bjerelds expertrapport).

Enligt den PM om Ekbergs verksamhet som Olof Frånstedt lät sammanställa i april 1972, hade värdet av rapporteringen för säkerhetspolisens vidkommande avtagit på hösten 1971 vilket Frånstedt meddelade IB. Man ville alltså dra sig ur samarbetet. Ekberg fortsatte dock att i någon utsträckning rapportera till IB under ytterligare ett halvår. Dessa rapporter finns dock inte i "Ada"-akten utan i den sedvanliga IB-serien på säkerhetspolisen, "Erik".

### *Personerna runt Ekberg*

Det fanns en särskild arbetsgrupp runt Ekberg – här har redan nämnts Svante Winqvist och [Rolf Månsson]. Dessutom fanns i början av Ekbergs verksamhet en ansvarig för ett regionalt kontor i Göteborg. Det leddes av en kapten Bror Swartz som några år tidigare kommit till Göteborg från Karlstad där han hade varit säkerhetsofficer på militärbefälsstaben. Svante Winqvist hade under 1960-talet, närmast av eget intresse, byggt upp ett sorts klipparkiv över framför allt vänstern i Sverige. Det är oklart vilka formella kopplingar han efterhand hade med IB och Säpo men det är helt klart att han samarbetade med båda. Beträffande Ekberg har Winqvist själv berättat att hans uppgifter huvudsakligen bestod i att stämma av uppgifter om personer, vars namn han erhöll från

---

<sup>132</sup> Förhör med Svante Winqvist den 19 januari 2000. SÄKO.

Ekberg, med de uppgifter han hade i sitt eget arkiv. På detta sätt kunde han oftast förstärka Ekbergs rapporter med personalia.

Två f.d. säkerhetspoliserna verksamma vid sektionen i Göteborg har, oberoende av varandra, uppgivit att Bror Swartz (som avled i juli 1969) gick "som barn i huset" på säkerhetssektionen och att han i princip hade fri tillgång till det lokala registret. Det finns uppgifter som pekar på att man vid sektionen inte hade helt klart för sig vad Swartz egentligen representerade. Trovärdiga uppgifter pekar på att man endast visste att han kom från "den militära underrättelsetjänsten".<sup>133</sup>

## 11.7 Vänsterrapporterna

Håkan Isacson uppgav för företrädare för 1974 års underrättelseutredning att han bland annat hade till uppgift att varje månad sammanställa en rapport om olika vänsterrörelsers aktiviteter i Sverige. Han började med detta "någon gång på våren 1970 och fick hålla på med det hela -70 och hela -71". Som underlag för dessa sammanställningar använde Isacson både hemliga och öppna källor. Till de förra hörde rapporterna från "våra personer på fältet" som exempelvis Gunnar Ekberg i Göteborg. Dessutom hade Isacson "mycket goda kontakter vid Stockholms Universitet och vid Kåren" där han själv hade varit aktiv i studentkårens internationella utskott. Till de öppna källorna hörde vänstergruppernas egna publikationer, flygblad och liknande. Enligt Isacson gick man också på deras offentliga möten. Månadsrapporterna sändes därefter till Elmér som i sin tur distribuerade dem vidare. Elmér har endast i ett sammanhang kommenterat Isacsons påståenden om dessa månadsrapporter. Det gjordes efter IB-avslöjandet i ett samtal med Häger-Villius där Elmér hävdar att Isacson redan tidigt hade blivit en belastning för IB:

Till slut fick vi sätta honom på rent terapeutiska jobb. Det är om sådant han berättar delvis. Ta det här med månadsrapporterna om den svenska vänstern. De gick direkt i papperskorgen. Mycket av det Isacson kommer med är groggsnack.<sup>134</sup>

<sup>133</sup> Uppgifterna från de f.d. säkerhetspoliserna: Förs samtal med Axel Eriksson den 28 februari 1997 (publicerade i Lampers *Granskningsmakten och sjukhusaffären i Göteborg 1975*; C-uppsats, otryckt 1977) samt samtal nr 209. SÄKO. Uttrycket "som barn i huset" används lustigt nog av dem båda. Uppgiften om vad Swartz presenterade, se Lampers: *Granskningsmakten och sjukhusaffären i Göteborg 1975*, bilaga 3.

<sup>134</sup> Häger/Villius, samtal med Birger Elmér våren 1974. Olle Hägers arkiv.

Man måste ta med i beräkningen att Elmér vid den här tidpunkten tog varje tillfälle i akt att fälla nedsättande omdömen om Isacson. Samtalsuppteckningen som citeras ovan innehåller i övrigt en del påståenden av ganska grov karaktär. Det är helt klart att Elmérs syfte var att kompromettera Isacson så att dennes status som källa skulle undermineras. Att Isacson verkligen sammanställde vänster-rapporter bekräftas ändå här av Elmér och om Isacsons uppgift stämmer, att han skulle ha börjat med dessa på våren 1970, dvs. efter endast ett års anställning, då måste man dra slutsatsen att Elmér uttalande att man "till slut" fick sätta honom på "rent terapeutiska jobb" inte stämmer. Däremot är det mycket möjligt att "vänsterrapporterna" inte lämnades vidare till Fst/Säk eller Säpo – ingen sådan rapport har påträffats under kommissionens arbete. I samtalet med hävdade Isacson dock att rapporterna i första hand gick till Fst/Säk och till Rps/Säk. Detta hade Isacson själv kunnat konstatera då han vid något tillfälle sett delgivningslistan. På frågan om var månadsrapporterna kunde vara arkiverade, svarade Isacson att han hade lämnat kvar kopior på alla sina rapporter i sitt kassaskåp på operationsavdelningen. Dessutom hade han alltid sänt ett exemplar till Malmökontoret vars chef, "Rolf Månsson", var ansvarig för Gunnar Ekbergs verksamhet. "Månsson" var intresserad av att se hur man vid operationsavdelningen bakade in Ekbergs rapportering i månadsrapporterna. Därefter redogjorde Isacson något för vänsterrapporternas innehåll. Främst handlade det om KFML och KFML(r), Förbundet Kommunist och vissa trotskistiska rörelser. Också Vpk och dess ungdomsorganisation ingick men det gällde endast om det "var något speciellt". Därutöver rapporterades också om pacifistiska rörelser "typ Emmausrörelsen som ju är tämligen oskyldig och samlar in lump osv. och som bedriver det här hjälparbetet, och Svalorna i Latinamerika". Det kunde enligt Isacson även gälla personer inom Folkpartiets Ungdomsförbund samt SSU "som var försvarspolitiskt fientligt inställda".<sup>135</sup>

## 11.8 IB:s kartläggning av palestinaaktivister 1971

I Peter Bratts bok *IB och hotet mot vår säkerhet* ges ett exempel på det arbete som IB tillsammans med Gunnar Ekberg utförde för att kartlägga palestinaaktivister i Sverige:

---

<sup>135</sup> 1974 års underrättelseutredning: Samtal med Håkan Isacson. Dnr YK 2866, vol 7 RA.



Ekberg sammanställde så småningom en lista på sammanlagt ett par hundra personer inom alla dessa rörelser, men speciellt Palestina-aktivister. På vintern 1971 genomförde IB:s personal med hjälp av denna lista en noggrann kartläggning av samtliga personers adresser.<sup>136</sup>

Som ett led i detta arbete, anger Bratt, för man ut till varje adress, kontrollerade namnskyltarna på dörrarna, kartlade trappuppgångar och reservutgångar, antecknade lästyper, antal fönster varefter man sammanställde ett särskilt register baserat på uppgifterna. Därefter frågar sig Bratt "vad skulle detta arbete tjäna till?". Den enda logiska förklaringen han kommer fram till är att IB insamlade dessa uppgifter för Säpos räkning för att man vid behov snabbt skulle kunna gripa de ledande personerna inom den svenska vänstern.

Det är uppenbart att Bratts källa i detta sammanhang, liksom i övrigt, var Håkan Isacson. Men Isacson berättade inte allt för Bratt, vilket framgår av Isacson's samtal med 1974 års underrättelseutredning. Där berättar Isacson den egentliga bakgrunden till kartläggningen av palestinaaktivisterna och redogör först för hur operationsavdelningens chef, Bo Anstrin, under större delen av hösten 1971 gick en kurs vid Försvarshögskolan. Under den perioden hade han uppenbarligen mycket ringa kontakt med sina underlydande på Grevgatan 24 vilket fick en del märkliga följder:

**Fråga:** Medan Anstrin var borta en gång var ni ett par stycken som lär ha gjort ett register över Palestina-sympatisörer.

**Isacson:** Ja, det stämmer. Det var -71.

**Fråga:** Sjönk arbetet ihop då?

**Isacson:** Totalt. Då Anstrin gick igenom den här sedvanliga kursen för högre tjänstemän på Försvarshögskolan var han tjänstledig och då hade vi ingenting att göra. Vi satt och rullade tummarna hela dagarna och fick ta egna initiativ. Det var inte så lätt det heller alltid utan då satt vi mest och rullade tummarna. Och det var hela hösten -71, så det var ganska ansträngande.

**Fråga:** Vad berodde det på att det blev ett sådant förhållande?

**Isacson:** På att Anstrin var en initiativrik och mycket kunnig man på detta område. Han hade alltid uppslag och sen plötsligt när han var borta hade ingen ett ansvar för det.

(Här diskuterar man sedan de ovan nämnda vänsterrapporterna)

**Fråga:** Du säger att Ni fick ta initiativ. Vad betyder ordet "fick" där?

---

<sup>136</sup> Bratt (1973) s 153.

**Isacson:** Ja, vi var ju tvungna att försöka sysselsätta oss med någonting.

**Fråga:** Ja, men "fick" ... Du har inte något intryck att Ni kände er osäkra på vad man fick göra?

**Isacson:** Jo, det är klart. Det är därför vi inte vågade göra så mycket heller.

**Fråga:** Men hur kom Ni på den här idén med det där registret? Låg det s.a.s. i mentaliteten hos organisationen eller..?

**Isacson:** Ja, det gjorde det och det var välkommet. (Isacson berättar sedan vidare att kartläggningen godkändes av Anstrins ställföreträdare som namnges, LOL) Det var i princip det vi sysslade med då, kartlade alltså hur Palestina-sympatisörer och även palestinier i Stockholm, Uppsala osv ...<sup>137</sup>

En av de personer som ingick i IB:s grupp runt Gunnar Ekberg var Svante Winqvist, som vid sidan av sitt ordinarie arbete bistod både säpo i Göteborg samt IB med information om politiska extremistgrupper. Uppgifter torde till större delen ha insamlats via öppna källor men i någon utsträckning erhöll Winqvist också uppgifter från IB. Winqvist skrev 1974 en sorts motbok - *IB-affären - i vems intresse?* - till Peter Bratts *IB och hotet mot vår säkerhet*. I sin bok tar Winqvist upp 1971 års kartläggning av palestinaaktivister och går till attack mot den bild som Bratt givit (se citat ovan):

Den kontroll Bratt talar om omfattade ca 3 personer, samtliga i Göteborg. Skälet var att underlätta skuggning eller övervakning av dessa. Samtliga hade anknytning till den palestinska grupp som stödde PFLP, dvs den organisation som vid denna tid utförde flera flygplanskapningar.<sup>138</sup>

Min uppfattning är Winqvist kan ha rätt men bara vad avser arbetet som bedrevs i Göteborgsregionen.

### 11.9 IB:s register och arkiv - "registret var ganska stort beroende på att alla gick in i det"

Ur de rapporter som sammanställdes under Grupp B:s första år plockades tämligen konsekvent samtliga personnamn för införande i ett vanligt kortregister. Detta bör alltså ha innehållit uppgifter om

<sup>137</sup> 1974 års underrättelseutredning: Samtal med Håkan Isacson. Dnr YK 2866, vol 7. RA.

<sup>138</sup> Winqvist (1974) s 50.

både svenska och utländska medborgare. Några av dem som skötte registret har lämnat uppgifter om detta till SÄKO.

[Eva Lind] som anställdes hos Elmér sommaren 1958 berättar att hon i anslutning till sin arbetsplats hade ett kartotek med registerkort, där varje kort upptog ett namn. Det var mest svenska namn på kommunister, clartéister och "folk i gräzonen". Hon uppfattade det som rent vänsterorienterat. Hon uppskattar att hon mot slutet av sin anställning 1961 hade en "500-låda" med sådana kort. Bas-kriteriet för registrering var dock inte parti- eller organisations-tillhörighet. Istället rörde det uppgifter om resor till Rostock och liknande som ledde till noteringar. Möjligen innehöll korten någon korsreferens. Hon vet inte om det fanns något arkiv knutet till registret. Något diarium känner hon inte till.<sup>139</sup> [Linds] arbetsuppgifter övertogs i december 1961 av Siri Kroné som kom att stanna inom IB tills hon var en av dem som med namn och bild avslöjades i samband med IB-affären 1973. Under hela denna tid arbetade hon med registret. Det bestod av registerkort – hon vet inte hur många – vilka förvarades i bokstavsordning i kortlådor. Lådorna förvarades i ett pansarskåp. Ursprungligen antecknade hon på dessa kort namn på personer (endast svenskar) och rubriken på den handling i vilka de förekom. Kortet utgjorde alltså ett slags diarium till ett arkiv. Hon kände inte till namnen på dem som antecknades på registerkortet men så småningom fick hon "kläm på" att det var något politiskt och att det var kommunister som registrerades. Kroné skrev själv aldrig ordet "kommunist" på någon handling. Uttrycket hade dock använts på korten under [Linds] tid. Underlaget för vad hon skulle skriva fick hon under de första åren av Karl-Erik Pettersson. Sedan, under tiden i Solna och på Valhallavägen, var det Wenblad som försåg henne med underlag till vad hon skulle skriva. Under tiden på Grevgatan förekom ingen nyregistrering. Då man flyttade verksamheten från Hagavägen 85 (sannolikt 1966, LOL) delades register- och arkivdelen upp enligt följande: Inrikesdelen följde med Paues och dennes grupp till Ulvsunda medan övriga delar flyttades till Valhallavägen 56 dit också Kroné kom. Hon fick då börja lägga upp ett helt nytt register. Detta omfattade till slut så många kortlådor att de täckte fyra hyllor i ett säkerhetsskåp med en dörr. Detta register följde på hösten 1968 med Kroné till Grevgatan 24. Kroné tror att dessa kort snart blev ointressanta och de förvarades i fyra vanliga kortlådor på nedre hyllan i Kronés plåtskåp. Kanske skedde genom Anstrins

---

<sup>139</sup> Samtal nr 147. SÄKO.

försorg en viss gallring före avslöjandet våren 1973, vilket för hennes del kom som en blixtnedslag från klar himmel. Däremot skedde det inte någon mer omfattande gallring åren 1969/70 och hon hörde då inget om ändrade bestämmelser om registrering. Hon vet inte hur registret användes. Ursprungligen hade alla som arbetade inom verksamheten tillgång till registret. Elmér, Wenblad, Pettersson eller Paues kunde komma in till henne och hämta en kortlåda. På Grevgatan var det annorlunda. Där fick ingen annan än Anstrin gå in på hennes rum. Hon vet inte om personer med koppling till SAP hade tillgång till registret. Intresset för registret minskade efter hand med början redan under tiden på Valhallavägen. På Grevgatan var det mycket sällan som Anstrin tittade i det. Hon känner inte till att registret skulle ha fotograferats eller kopierats.<sup>140</sup>

I en handling<sup>141</sup>, troligen från omkring 1960, finns ett klassifikationssystem bestående av registerrubriker och saknummer. Handlingen har två parallella spalter, en rubricerad Fst/Säk 1 Ark, d.v.s. arkivet vid Fst/Säk:s kontrapionagedetalj medan den andra heter "B-kontoret" och avser alltså Grupp B. Båda spalterna ser i stort sett identiska ut tills man kommer till slutet. Under en särskild punkt (9) tas där Grupp B:s "specialregister" upp. Detta innehöll "Person-, ortnamn-, militär-, fråge- och indikationsregister" enligt följande:

90. *Personregister*  
Länsvis i bokstavsordning enligt tidigare uppläggnings
91. *Ortnamnsregister*  
Länsvis i bokstavsordning, upptagande verksamhet, företeelser, militära skyddsobjekt och förekommande militär, känslig verksamhet på orten i fråga med dess omgivningar.
92. *Militärregister*  
Skyddsföremål, övnings- och försöksverksamhet, mobiliserings- och krigsplanlägningsfrågor m.m.
93. *Register över utestående frågor*  
930. Mottagna frågor och remisser  
940. Avgivna frågor och remisser
94. *Indikationsregister*
95. *Indikationsregister*

En person som i början av 1960-talet var anställd vid Grupp B har berättat att han, troligen 1963/1964, ägnade varje lördag under

<sup>140</sup> Samtal med Siri Kroné den 20 mars och 17 april 2000. SÄKO.

<sup>141</sup> Handlingen förvaras i serie Ö IV, volym 165. MUST.

närmare ett års tid till att kopiera det kortregister som fördes vid Fst/In:s detalj 1. Korten lades därefter in i Grupp B:s eget register.<sup>142</sup> Detta bör ha inneburit ett tillskott till registret på uppgifter om flera tusen personer.

Bo Anstrin hävdar att Grupp B:s "arbetsregister" slogs ihop med T-kontorets då IB bildades 1965. Registret förvarades därefter först på Valhallavägen och efter 1968 på Grevgatan.<sup>143</sup> Också Paues har hävdat att registret flyttades till Grevgatan.<sup>144</sup> Anstrin säger att Paues troligen kontaktade Kroné om han ville ha ut uppgifter ur arkivet eftersom hon tidigare skött 03:s register.<sup>145</sup> Kroné har dock uppgivit att hon inte hade någon kontakt med Paues efter att hon började arbeta på Valhallavägen och hon fann det konstigt att han inte längre visade något intresse för registret.<sup>146</sup> Någon form av register eller arkiv hade dock IB/03 under perioden 1965–1969. Paues har nämligen uppgivit då man flyttade från Solna till Stålträdsvägen i Bromma följde "säkerligen" kortregister och arkiv med. I lokalerna fanns både plåt- och kassaskåp. I slutet av 1960-talet flyttade avdelningen in till Nybrogatan i centrala Stockholm där verksamheten sedan avvecklades på hösten 1969. Då överlämnades lokalen "med arkiv och register till Elmér". Inget sades om att materialet skulle förstöras, Elmér sade endast "det här tar jag hand om".<sup>147</sup>

Paues använde själv registret som ett sökregister. Inför en resa, exempelvis till Hofors, kunde Paues slå i registret på detta ortnamn och vidare kunde han i bokstavsordning slå på de personer man hade noteringar om under "Hofors"-rubriken. Om något nytt framkom om de personer som Paues hade antecknade på listan under resan, fylldes registerkortet på med dessa uppgifter vid hemkomsten.<sup>148</sup>

I sitt samtal med 1974 års underrättelseutredning berättade Håkan Isacson följande, efter att inledningsvis beskrivit flexo-registret:

**Håkan Isacson:** Sedan hade vi ett register omfattande svenskar och en del flyktingar, naturaliserade svenskar osv. Det är väl det registret som det pratats och skrivits så mycket om. Det var ett stort register som förvarades i ett plåtskåp i det rum som gränsade till mitt arbetsrum.

<sup>142</sup> Samtal med [Forslund] den [datum utelämnat]. SÄKO.

<sup>143</sup> Förhör med Bo Anstrin den 27 september 2000. SÄKO.

<sup>144</sup> Förhör med Ingvar Paues den 26 april 2000. SÄKO.

<sup>145</sup> Förhör med Bo Anstrin den 27 september 2000. SÄKO.

<sup>146</sup> Samtal med Siri Kroné den 20 mars 2000. SÄKO.

<sup>147</sup> Samtal med Ingvar Paues den 7 april 2000. SÄKO.

<sup>148</sup> Ibid.

Det var ett vanligt kortregister. Det andra registret, diplomatregistret, var ett flexregister.

**Fråga:** Det var således inget åsiktsregister utan något slags sakregister?

**Isacson:** Det var ett slags åsiktsregister också, så tillvida att alla personer som på ett eller annat sätt förekom i rapporteringen till IB åkte in där och dessa personer, vad gäller den inrikes inriktade verksamheten, var ju personer med en viss åsikt, nämligen dom som stod till vänster, som var kritiska till försvaret. Men – och det är viktigt att poängtera – vi gick inte ut och tänkte som så att nu måste vi registrera alla i KFML(r) eller i KFML, liksom att man till 100 % måste täcka den organisationen. Vi gick inte ut aktivt på det sättet utan det var när vi fick uppgifter från våra fältrapportörer.<sup>149</sup>

Isacson har vidare berättat att detta register förvarades i samma rum som flexregistret, alltså i en våning på Grevgatan 24. Det bestod av registerkort på omkring 20 000–25 000 personer som omnämns i de rapporter som bland andra Isacson fick in, t.ex. från Ekberg. De rapporter som låg till grund för Kronés registreringar och som emanerade från Isacson, förvarades i dennes personliga kassaskåp. Isacson har i ett flertal sammanhang hävdat att detta register fanns kvar på operationsavdelningen så sent som då han slutade där, alltså i januari 1972. Inför FUN har han emellertid också sagt - och han kallar då detta arkiv för ett "operativt register" - att i slutet av 1969 eller början av 1970 skulle Siri Kroné ha börjat "mala ned" handlingarna. Detta hade dock upphört och Isacson vidhåller att han såg registret sista gången i januari 1972. Att registret skulle ha funnits kvar vid den tidpunkten har tidigare förnekats av samtliga som arbetat inom IB, liksom av Stig Synnergren och företrädare för dåvarande regeringen. Frågan utgjorde en av de mest känsliga i hela IB-affären 1973. Detta berodde på att man först 1971 förnekade att det inom militären fanns register av denna typ. Därefter inträffade den s.k. affären med värnpliksdagen i Örebro 1972 då misstankar om åsiktsregistrering framfördes från flera håll. Åter förnekades förekomsten av register. Då IB-affären briserade var påståendet om det s.k. "vänsterregistret" ett av de mest centrala och det dementerades ihärdigt, främst av försvarsminister Sven Andersson och överbefälhavaren Stig Synnergren. De hänvisade till att militären enligt bestämmelser i slutet av 1960-talet förstört dessa register. Underhand dementerade också Birger Elmér detta i samtal med Häger/Villius och Elmér

---

<sup>149</sup> 1974 års underrättelseutredning: Samtal med Håkan Isacson. Dnr YK 2866, volym 7. RA.

försökte påvisa det orimliga i att man skulle ha kvar något "vänsterregister" genom att underminera Isacsons trovärdighet:

**Elmér:** Vi ställde naturligtvis upp på beslutet om att åsiktsregistren skulle förstöras. Det skedde senast i januari 1970. Och det kollades av Föd.

**Fråga:** Thunborg?

**Elmér:** Det vill jag inte svara på. Isacsons påstående om register kan jag inte förstå. Vi har inte haft några plåtskap som går till taket, t ex. Vi har haft två olika registerdelar. Siri Kroné förde registerkorten. Men vi är laglydiga.

**Fråga:** Men varför skulle Isacson ljuga om en sån sak?

**Elmér:** Ja, säg det. Han är en gåta. En psykiater borde kanske undersöka honom. Ibland ljuger han rakt ut. T ex i polisförhören. Jag ska försöka få loss något från de protokollen så att ni kan döma själva. Tror att jag skulle kunna omvända honom igen på 14 dagar. Han är ju så labil.

I ytterligare ett samtal med Häger-Villius fortsätter Elmér beskriva registret:

Det register IB hade före 1969 hade vi själva skrapat ihop. Det var utförligare i flera avseenden än Fst/Säk:s eller polisens. Vi hade inte så lätt f ö att få uppgifter från polisen. Registret var ganska stort beroende på att alla gick in i det. Så fick jag order från Sven Andersson att registret skulle förstöras och inrikesverksamheten upphöra. Det var egentligen en lättnad när det beslutet togs för det var svårt att hålla ett register aktuellt t ex, det skulle ha fordrat en kraftig förstärkning av inrikesverksamheten. Jag kollade att registret förstördes tillsammans med en man från FöD. Det tuggades sönder på två adresser och delar brändes i Lövsta. Ingenting sparades och det tycker jag inte speciellt bra om. Om det drar ihop sig så behövs det igen. Det förstördes dec 69 – jan 70.

Enligt Elmér kom beslutet alltså från försvarsminister Sven Andersson. Denne hävdade 1974 (i bandad intervju) följande rörande frågan om när IB:s s.k. åsiktsregister förstördes:

**Andersson:** Det måste ha förstörts 1970 – jag skulle tro att det förstördes i början av 1970.

**Fråga:** Vet du att det förstördes?

**Andersson:** Ja, det vet jag.

**Fråga:** Kontrollerades det av Födep?

**Andersson:** Det kontrollerades 1970, ja av Försvarsdepartementet.

Som synes anger både Elmér och Sven Andersson att registret förstördes 1970 och att detta kontrollerades av Försvarsdepartementet. Mot detta står Isacsons uppgift att det fanns kvar så sent som januari 1972. Av uppteckningen av det samtal som dåvarande MUST-chefen Erik Rossander hade med Elmér i januari 1998 framgår att "1973 när IB -affären skakade verksamheten beslöt Elmér i samråd med ÖB Stig Synnergren att kvarvarande handlingar - `arkiven` - skulle brännas, vilket också skedde". Som synes används uttrycket "kvarvarande handlingar" vilket kan betyda att "vänsterarkivet" brändes 1970 och att det var en mängd andra handlingar som förstördes 1973. Men uttrycket lämnar naturligtvis lika stort utrymme för att Isacsons uppgift är den riktiga, varför någon säker slutsats av detta inte kan dras.

"Registret var ganska stort", sade Elmér i ett av citaten ovan. Hur stort? Enligt Isacson skulle det röra sig om mellan 20 000-25 000 namn. Det lustiga här är att Elmér faktiskt gjort en egen samtalsuppteckning från samtalet med Häger-Vilius. Den ligger begravd bland en mängd andra mer eller mindre intressanta handlingar i Olof Palmes arkiv på Arbetarrörelsens Arkiv i Stockholm. I uppteckningen beskriver Elmér samtalet i det avsnitt där registret behandlades:

**Fråga:** Det måste ha varit många sossar för att skapa ett register på 20-30.000 namn?

**Elmér:** Nej. Som mest var det tre på den inhemska sidan. (Det höll dom för omöjligt - men så var det ju faktiskt. Dom tyckte att siffran tre var skrattretande låg i jämförelse med de resurser som RPS använder. Dom trodde mig nog inte här, har jag en känsla av. Sanningen är svår)

**Fråga:** Vem brände registret på 30 000 namn?

**Elmér:** Det brändes icke. Det tuggades bl.a. av mig personligen plus två man ytterligare.

**Fråga:** Hur kan du bevisa att det förstördes 69/70?

**Elmér:** Det skedde under kontroll av personal från FöD.

**Fråga:** Förintade ni verkligen ett helt register på 30 000 namn?

**Elmér:** Ja. Men direktiven var sådana.

**Fråga:** Kändes det inte idiotiskt?

**Elmér:** Jo!



Då FUN 1998 hörde bl.a. Elmér och Ingvar Paues hävdade båda att registret aldrig upptog mer än 4 000–5 000 namn. Siffran 30 000 förs som synes in i ovan citerade diskussion av Häger-Villius men Elmér rättar den inte eller dementerar vilket han annars borde ha gjort att döma av uppteckningen i övrigt, där han konsekvent korrigerar uppgifter i enlighet med vad som sades offentligt. Siffran 30 000 upprepas dessutom tre gånger av utfrågarna. Det är en siffra som ligger i närheten av de 20 000–25 000 som Isacson uppgivit. En uppgift som framkommit under SÄKO:s arbete och som måste betraktas som säker, lämnades av Elmér och Anstrin gemensamt då de förhöordes av försvarsutskottet 1973. De hävdade då att personregistret upptog ca 15 000–20 000 namn 1968.

På hösten 1997 avslöjades att T-kontorets arkiv för åren från 1946–1965 hade mikrofilmats och fanns sparats. Det överlämnades av Stig Synnergren i november 1997 till Krigsarkivet. Handlingarna hade fotograferats på Elmérs initiativ och därefter överlämnats till Synnergren. Uppgifterna fick stor publicitet och skapade förväntningar på att också IB:s arkiv fram till 1970-talet också hade sparats. Detta har emellertid förnekats av Birger Elmér. I sitt samtal med MUST-chefen Erik Rossander i januari 1998 sa han, som nämnts tidigare att IB:s kvarvarande handlingar förstördes i samband med IB-affären. Att T-kontorets handlingar filmats och sparats förklarade Elmér med att han uppfattat att han saknade besittningsrätt över materialet eftersom det härstammade från tiden då Thede Palm var chef för T-kontoret. Elmér fick ju 1965 ta över Palms avdelning som tillsammans med Elmérs egen Grupp B kom att bilda IB.

Filmades också IB:s personregister? Följande replikskifte från UU 74:s samtal med Isacson kan vara värt att återge med tanke på vad denne ovan sade i förbigående om att det stora arkivet på Valhallavägen höll på att mikrofilmats:

**Fråga:** Du säger att arkivet höll på att mikrofilmats?

**Isacson:** Det höll på att mikrofilmats 70/71 och den som gjorde det var Ing-Britt Löfberg, som tidigare var gift med statsrådet Löfberg.

**Fråga:** Skedde det någon systematisk utrensning och förstöring av papper eller lagrades allt?

**Isacson:** Jag vet inte hur dom gjorde på den administrativa sidan. Hos oss sparade vi handlingarna tills en operation var över ... nej, även när operationen var över så sparade vi handlingarna utom i en del fall, då materialet var helt värdelöst, då kunde det tuggas.

**Fråga:** Bränns det någonting?

**Isacson:** Det brändes ingenting under den tiden jag var där i alla fall. Vi hade en tuggapparat och den användes. Det var när vi hade gjort anteckningar och sådana saker. Vi fick aldrig slänga något i papperskorgen. Vartenda papper skulle tuggas.<sup>150</sup>

SÄKO har frågat Isacson om denna uppgift och han har i dag inget minne av eller kunskap om någon mikrofilmning. Några andra personer har också talat om mikrofilmning av handlingar omkring 1970 men uppgifterna är mycket oklara. Ing-Britt Löfberg har tillfrågats men säger sig inte kunna komma ihåg något i saken. Det kan alltså vara filmningen av T-kontorets handlingar som avses.

I samband med IB-avslöjandet 1973 nämnde man från regeringshåll att IB:s personregister då innehöll omkring 4 000–5 000 poster. Det ska ha rört sig om både svenska och utländska medborgare. Företrädare för 1974 års underrättelseutredning gick igenom materialet som omfattade fem kortlådor och hade inga anmärkningar att anföra. Det är dock oklart vad som egentligen hände med registerkortet. En uppgift, lämnad till SÄKO av den person som hämtade kortet efter att underrättelseutredningen studerat dem, hävdar att lådorna förvarades vid operationsavdelningen några år innan de förstördes omkring 1980.

---

<sup>150</sup> 1974 års underrättelseutredning: Samtal med Håkan Isacsson. Dnr YK 2866, volym 7. RA.

## 12 Samarbetet med säkerhetspolisen 1958–1980

Formerna för samarbetet mellan säkerhetspolisen och försvarsstaben beträffande Grupp B/IB:s verksamhet fram till 1969 är inte lätta att klarlägga. Som tidigare framgått diskuterade man frågan om en gränsdragning rörande inhämtningen under perioden 1958–1960. I slutet av 1959 torde man ha kommit till någon form av uppgörelse som för statspolisens del bestod i att Birger Elmér under källbeteckningen "Erik" började lämna rapporter om bl.a. svenska kommunister till statspolisintendenten Georg Thulin. Intensiteten i den svenska delen av rapporteringen avtog under 1963. Omkring våren 1963 började två personer vid Grupp B – Ingvar Paues och Rolf Nyström – regelbundet träffa kommissarien Nils Hammerby vid säkerhetspolisen. Man åt lunch någon gång i månaden i Militärsällskapets lokaler varvid informationer utbyttes. Kontakten skulle komma att fortgå fram till 1969 då den upphörde p.g.a. att Paues och Nyströms verksamhet då avvecklades. Paues säger sig i samtal med SÄKO inte känna till hur denna kontakt knöts. Man talade om utvecklingen på det politiska och fackliga området med hänsyn till kommunisterna. Man diskuterade också särskilda personer som Hammerby ville ha upplysningar om. Hammerby kunde ibland hjälpa Paues och Nyström med personnummer på vissa personer. Däremot var det mycket ovanligt att man frågade Hammerby om vad Säpo hade i sitt register om vissa personer. Det var ett allmänt givande och tagande parterna emellan. Paues uppfattade Hammerby som resurs eller reserv för att kontrollera vissa uppgifter.<sup>1</sup> Då Hammerby återvände till kontoret skrev han rapporter över de ämnen som diskuterats och fogade till dessa ibland stenciler, PM och andra handlingar som Paues och Nyström överlämnat. Av en del rapporter framgår arten av de frågor som Hammerby ställde till Grupp B.<sup>2</sup> Hammerby

<sup>1</sup> Ibid.

<sup>2</sup> På rapport daterad den 17 april 1964 *Ang Nordal Åkerman* står att ett exemplar ska gå till "fka Sten, som begärt upplysningar om Åkerman" (5:73/307, löpnr 1, s 45. SÄPO). Någon

sammanställde alla rapporter i en särskild meddelarakt med beteckningen "Mac". Innehållet skiftar markant; det rör sig om alltifrån rapporter om enskilda socialdemokrater som befinner sig långt ut på partiets vänsterflank, uppteckningar från samtal som Paues och Nyströms källor haft med olika personer inom bl.a. SKP/VPK, i några fall listor med namn på ca 1 000 personer knutna till förbundet Sverige – TDR, uppgifter om balter i Sverige o.s.v.

Av en del rapporter framgår också vad Grupp B ville ha hjälp med. Det handlar bl.a. om identifiering av en viss kommunist arbetsplats samt allmänna uppgifter om olika personer och företag som misstänks ha kommunistisk anknytning. Som exempel kan ges en skrivelse som inlämnats till Hammerby troligen i augusti 1966 med frågor om bl.a. företaget Sifferservice i Stockholm där ett par "kända SKP-medl med synnerligen goda kontakter med polska ambassaden" är anställda. I anslutning till detta frågar man "vad är Sifferservice?" och vill ha reda på uppgifter om ägare och styrelse m.m.<sup>3</sup>

En person som förekommer i rapporteringen är den dåvarande kommunistiske riksdagsmannen Henning Nilsson. Han skulle senare, då som partiansluten socialdemokrat, komma att ha en del kontakter med bl.a. Nils Gösta Damberg och Ingvar Paues. Några rapporter kretsar också kring s.k. "vänstersossar" som Svengöran Dahl och Bo Hammar (se mer om dessa rapporter i kap *Samarbetet mellan SAP och säkerhetstjänsterna*)

Det är oklart varför Paues och Nyström – vid sidan av Elmér – upprätthöll denna kontakt med statspolisen och varför den etablerades just 1963. Elmér fortsatte att under beteckningen "Erik" lämna rapporter till Säpo. Vad som möjligen kan betraktas som ett samband är att Erik-rapporteringen från och med 1963 ändrar karaktär; den innehåller därefter förhållandevis få rapporter som kommer från Paues och Nyströms kontaktnät. Det kan också vara så att kontakten mellan Paues, Nyström och Hammerby etablerades som följd av en ny överenskommelse om arbetsfördelning mellan parterna.

---

gång under 1964 ställde Hammerby frågor rörande två kvinnor om vilka man fått uppgift att de hade kontakter med öststatsmedborgare anställda i Sverige. Hammerbys frågor gick kort och gott ut på om de båda var kända som socialdemokrater. I ena fallet blev svaret positivt, i det andra negativt (5:73/307, löpnr 1, s 45. SÄPO). I rapport daterad den 29 november 1963 ang en Nilsson inom Typografförbundet med misstänkt förbindelse till SKP, har Hammerby noterat att ett exemplar ska vidare till "fka Ter-Borch (som begärt upplysningar om Nilsson)" (5:73/307, löpnr 1, s 13. SÄPO).

<sup>3</sup> 5:73/307, löpnr 3, s 131-133. SÄPO.

Någon gång under 1964 inbjöds PG Vinge och chefen för Byrå B vid Säpo, Otto Danielsson, till Elmér i dennes lokaler som då låg på Hagavägen 85 i Solna. Vinge kan själv inte ge någon förklaring till mötet mer än att det tycks ha varit någon form av studiebesök och att Elmér, genom att bjuda in dem försökte "legitimera det han höll på med".<sup>4</sup> Det finns emellertid i säkerhetspolisens arkiv några dokument som indikerar vad mötet kan ha handlat om. I alla händelser pekar handlingarna klart på att Vinge senast i mars 1965 ingått en överenskommelse med Birger Elmér om en fördelning av arbetsuppgifterna de två säkerhetstjänsterna emellan. I januari 1965 hade en anställd vid säkerhetspolisen haft ett s.k. säkerhetssamtal med dåvarande SSU-ordföranden Ingvar Carlsson med anledning av att denne som ett led i sitt arbete hade träffat några ryska diplomater. Det är inget märkligt i detta; säkerhetspolisen tog ibland sådana kontakter för att informera svenskar om riskerna med dylika förbindelser. I mars 1965 aktualiserades dock ett liknande fall. Bakgrunden till ärendet var att säkerhetspolisen genom övervakning uppmärksammat att en anställd vid LO haft ett antal kontakter med ryska diplomater. Polisintendenten Gösta Danielsson skrev då en lapp till byråchefen Otto Danielsson och undrade om man inte borde kontakta den LO-anställda och ha ett sorts säkerhetssamtal med denne. Gösta Danielsson påpekade att man hade en bra man för uppdraget, nämligen den säkerhetspolis som tidigare genomfört säkerhetsavtalet med Ingvar Carlsson. Otto Danielsson svarade emellertid:

Enär MSU träffat avtal med Vinge om en sådan fördelning att MSU håller kontakterna med arbetarorg. bör MSU taga upp förbindelse. Jag har talat med chefen.<sup>5</sup>

Vad avser Otto Danielsson med uttrycket "MSU"? Detta var ju namnet på den under von Döbelns ledning då pågående Militära Säkerhetsutredningen som tillsattes 1962 för att utreda bl.a. gränsdragningsfrågor mellan de militära och polisiära säkerhetstjänsterna. Danielsson kan naturligtvis inte ha menat att det var denna utredning som efter överenskommelse med Vinge skulle ha kontakt med arbetarorganisationerna. Fortsättningen på ärendet med Ingvar Carlsson visar dock vad "MSU" handlar om. I juni 1965 hade Gösta Danielsson upplyst om att "Mj Wenblad, MSU, har förklarat att kontakt finnes med Karlsson (indirekt inom styrelsen) och han skall aktivisera så att ev närmanden till K blir kända hos

<sup>4</sup> Vinge (1988) s 41.

<sup>5</sup> Meddelandelappen återfinns i HS 1191/58. SÄPO.

oss”.<sup>6</sup> Wenblad hade då sedan något år tillbaka avgått som sekreterare i den av von Döbeln ledda utredningen. Förklaringen till uttrycket ”MSU” står vidare att finna i dokument som rör anslagen för den militära säkerhetstjänsten. I januari 1965 sände försvarsstaben in anslagsäskanden för det kommande budgetåret till försvarsdepartementet – detta har redovisats tidigare men det finns skäl att ta upp det igen. Man skriver där:

I vad gäller militär säkerhetsutredning (nuvarande särskild personalkontroll respektive underrättelseverksamhet) bygger förslaget på den organisation som under hand bringats till statsrådet och chefen för försvarsdepartementets kännedom.<sup>7</sup>

”Militär säkerhetsutredning” anges sålunda vara ett samlande namn för de anslagsposter som tidigare hänfördes till Grupp B:s samt T-kontorets verksamheter. Senare i äskandena använder man beteckningen ”MSU” och också av personalförteckningen, som är rubricerad ”Militär Säkerhetsutredning”, är det uppenbart att det är Elmérs nya, sammanslagna enhet som avses och denna beteckning användes av säkerhetspolisen åtminstone under första halvåret 1965.

Såväl PG Vinge som Gösta Danielsson har beretts tillfälle att i förhör inför kommissionen kommentera frågan om en överenskommelse mellan ”MSU” och säkerhetspolisen. Danielsson säger sig inte minnas detta. Förkortningen MSU säger honom ingenting. Han har inget minne av att säkerhetspolisen lämnade över sina fackliga kontakter till IB. Inom säkerhetspolisen var det Ivar Barregård och Sven Lindholm som hade de fackliga kontakterna. Danielsson hävdar vidare att han inte kände inte till mycket om IB.<sup>8</sup> Vinge förklarar att han inte minns någon överenskommelse av aktuellt slag med Elmér. Han menar att det inte fanns behov av någon sådan överenskommelse eftersom säkerhetspolisens sektioner ute i landet skötte de fackliga kontakterna. Uppgiften att hålla säkerhetssamtal kunde inte delegeras till IB som han för övrigt

<sup>6</sup> Noteringen om Wenblad och MSU är handskriven den 16 juni 1965 på *PM ang samtal med Gösta Ingvar Karlsson* den 8 januari 1965. PM:n återfinns i ärende JWK 130:127 s 590:62. SÄPO.

<sup>7</sup> Skrivelse från Carl Eric Almgren till försvarsdepartementet den 20 januari 1965 nr H 480, ”Anslagsäskanden för budgetåret 1965/1966”. Fst/Chefsexpedition, Serie B1, volym 102, hemliga handlingar. Krigsarkivet.

<sup>8</sup> Förhör med Gösta Danielsson den 11 oktober 2001. SÄKO. Danielsson sade också i förhöret att han aldrig träffade Birger Elmér och att han inte heller hade kontakt med Thorsten Söderström eller Erik Lönn då de arbetade för IB.

betraktar som "en illegal organisation".<sup>9</sup> Det nära samarbetet mellan säkerhetspolisen och Grupp B/IB vid denna tid understryks dock av att kommissarien Lars P Lindroth i mars 1965 sammanträffade med Bertil Wenblad och chefen för Fst/Säk 1 John Pettersson för "en principdiskussion beträffande bearbetningsläget inom Rps, B och In". Av ett separat protokoll framgår att Wenblad fått Grupp B fått överta ett antal källor från Fst/Säk vilket rört till det för Lindroth i dennes registreringsarbete. Vidare diskuterades frågan om man skulle synkronisera de dåvarande registreringsystemen vid Grupp B/IB och Fst/Säk genom en anpassning i riktning mot Rps. Man kom dock överens om att detta knappast skulle låta sig göras i avvaktan på övergången till data. Lindroth redogjorde därefter för hur Grupp B:s/IB:s produktion samlades och handlades vid säkerhetspolisen. Han nämnde att "produktionen är uppföljd sedan dess begynnelse och omfattar nu ungefär en hyllmeter pärmar". Man diskuterade också hur det framtida samarbetet skulle ske och konstaterade då att det lämpligaste vore att Lindroth fick tillfälle att på plats närmare gå igenom hur man såg på bearbetningsbehovet vid Grupp B/IB och Fst/Säk. Man beslutade därför att Lindroth en vecka senare skulle besöka de båda militära avdelningarna. När sedan dessa besök hade genomförts "skulle de ånyo sammanträffa och närmare diskutera uppdelning och ansvarsgräns beträffande bearbetning och delgivning".<sup>10</sup> Någon ansvarsgräns rörande inhämtning nämndes inte. I det avseendet fyllde dock samarbetet mellan Hammerby, Paues och Nyström en viss funktion.

Thorsten Söderström hade arbetat hos statspolisen sedan krigsåren. Då CFF drog i gång upplysningsverksamheten rörande femte kolonnen i början av 1950-talet, rekryterades Söderström som expert. Då en särskild industriskyddsdetalj inrättades vid Fst/In i slutet av 1950-talet, blev Söderström chef för denna. Han gick troligen i pension 1963 (han var född 1900) eftersom han i augusti samma år anställdes som arvodist vid Grupp B. Enligt en uppgift hade Söderström inarbetade kontakter med två särskilda källor; den ena var [---] som någon gång under 1960-talet uteslöts ur SKP, den andra var [---], aktiv socialdemokrat med goda kontakter inom

<sup>9</sup> Förhör med PG Vinge den 7 juni 2001. SÄKO. Inte heller Olof Fränstedt, som i oktober 1967 efterträdde Otto Danielsson som chef för SÄPO:s byrå B, kände till att det skall ha förelegat en uppdelning mellan SÄPO och "MSU" (dvs. i förevarande fall Birger Elmérs verksamhet) med avseende på ansvaret för kontakter med arbetarrörelsen.

<sup>10</sup> KU 100/26: *Rapport från sammanträffande med kommissarie Lars Petter Lindroth den 22.3.1965* upprättad vid Fst/Säk den 24 mars 1965. Serie Ö IV volym 73 KU 100 1965. MUST. Detta är det enda dokument som påträffats rörande Lindroths sammanträffanden med Fst/Säk och Grupp B/IB.

SKP. Genom dessa personer skulle Söderström och därigenom också Grupp B, ha fått omfattande informationer om förhållanden inom SKP.<sup>11</sup> Det finns några Grupp B/IB-rapporter, författade av Söderström, som stärker dessa uppgifter.<sup>12</sup>

Ytterligare ett antal säkerhetspoliser var vid olika tillfällen anställda inom Grupp B/IB. Från T-kontoret kom den pensionerade kommissarien Erik Lönn men denne kom troligen inte att ha något direkt med IB/03 att göra. Som tidigare nämnts hade Lönn ända sedan andra världskriget arbetat med kommunistövervakning vid säkerhetspolisen. Då han gick i pension 1964 rekryterades han av Thede Palm till T-kontoret varefter han 1965 följde med detta in i det nybildade IB. Av handlingar vid säkerhetspolisen kan man något se vad Lönn ägnade sig åt. I september 1965 begärde han av säkerhetspolisen att få namn och adresser på samtliga anställda vid tre olika åkerier i södra Sverige. Listorna översändes några dagar senare. Orsaken till Lönnns förfrågan är oklar.<sup>13</sup> Något senare ställde han hos säkerhetspolisen frågor om en person som för Norrländska Socialdemokratens räkning skrivit artiklar om en resa i öst-Europa. Lönn ville veta om något "av ofördelaktig art" var känt om mannen. Detta kan vara ett led i en vanlig pålitlighetskontroll men också en sondering från Lönnns sida om mannen kunde vara tänkbar som IB-kontakt.<sup>14</sup> I december 1965 ställde han till Otto Danielsson brevledes frågor rörande ett antal namngivna personer i Kopparbergs län. Danielsson lät säkerhetspolisens sektion i Falun kontrollera namnen av vilka ingen förekom i något register.<sup>15</sup> En möjlig förklaring till Lönnns förfrågan skulle kunna vara att han ägnade sig åt beredskapsplanering och därför undersökte pålitligheten hos personer som bodde i anslutning till vissa strategiska anläggningar. Lönn avslöjades som IB-medarbetare av FiB/Kulturfront i maj 1973. En annan person som då uppgavs ha kommit från säkerhetspolisen till IB var Nils Stavmark som enligt FiB/Kulturfront var knuten till IB:s operationsavdelning som säkerhetsansvarig.<sup>16</sup> En annan säkerhetspolis, som anställdes vid statspolisens 3:e rotel i

<sup>11</sup> Förhör med Ingemar Engman den 14 juni 2000. SÄKO. Söderström samt de två källorna är samtliga avlidna.

<sup>12</sup> Ett antal sådana rapporter från åren 1966–1967 förvaras i 5:73/264, löpnummer 14. SÄPO.

<sup>13</sup> HSC 349/65, "Införskaffande av namnuppgift o. bostadsadresser på samtl. chaufförer anställda hos Bröderna Augustssons Åkeri AB i Östra Ljungby (begäran fr. Fst/ f.d. komm. E. Lönn)". SÄPO.

<sup>14</sup> HSC 447/65. "Ang red. [X] art. i Norrländska Socialdemokraten om x som varit på besök i Murmansk." SÄPO.

<sup>15</sup> HSC 11/66. "Identifiering av vissa personer. (begäran fr. f.d. krim.komm. E. Lönn)." Se även HSC 403/65. SÄPO.

<sup>16</sup> FiB/Kulturfront nr 9/1973.



början av 1950-talet, fick år 1965 erbjudande av Olof Fränstedt att börja arbeta för IB. Han accepterade och arbetade sedan för IB i drygt ett år innan återgick till säkerhetspolisen. Hans arbetsuppgifter gick ut på att utföra småärenden och att vara länk mellan IB och säkerhetspolisen.<sup>17</sup> Ingvar Paues har för SÄKO berättat att han år 1972 sammanträffade med den då avgångne chefen för säkerhetspolisens sektion i Luleå, Georg Wuopio och att ett försök att rekrytera denne till IB då gjordes. Den som sammanförde dem var enligt Paues troligen Ragnar Lassinantti. Från mötet minns Paues att Wuopio gav honom en karta över Finland med järnvägar m.m. utmärkta.<sup>18</sup>

”Erik”-rapportering fortsatte också under den andra halvan av 1960-talet strömma in till säkerhetspolisen. På inrikessidan bestod materialet huvudsakligen av handlingar som IB fått från sina kontaktmän Gunnar Ekberg och ”Kandidaten”. En mindre del av materialet utgörs av rapporter som härstammar från IB/03 d.v.s den avdelning inom IB där exempelvis Ingvar Paues och Rolf Nyström arbetade. Under samma tid fortgick också Paues och Nyströms samarbete med Nils Hammerby vid säkerhetspolisen. Dessa rapporter upphör 1969. Därefter finns inga rapporter som med bestämdhet går att härleda till IB/03 trots att det är bekräftat att verksamheten i någon mindre utsträckning fortsatte. Däremot fortsatte IB att fram till och med 1972 förse säkerhetspolisen med rapporter från Gunnar Ekbergs verksamhet.

Samarbetet mellan säkerhetspolisen och IB begränsades under 1970–1973 i stort sett till kontakter mellan Olof Fränstedt och chefen för IB:s operationsavdelning, Bo Anstrin. Det tycks dock i allt väsentligt ha rört sig om uppgifter av utrikes karaktär, med undantag alltså för Ekberg-rapporterna. Vid några tillfällen under 1970-talets första år sammanträffade också Hans Holmér och Birger Elmér.

Under resterande delen av 1970-talet är det skralt med IB-rapporter till säkerhetspolisen över huvud taget och de som existerar berör huvudsakligen utrikes förhållanden. Någon gång under 1970-talet sista år överlämnade dock säkerhetspolisen en av sina inrikes rapportörer till Bo Anstrins efterträdare. IB hade då sedan en tid nästan helt bytt personal och kallades GBU. Den aktuella

<sup>17</sup> Uppteckning nr 279. SÄKO. Mannen har överlämnat ett betyg från sin anställning vid IB, undertecknat av dåvarande chefen för Fst/Sekt II, Bo Westin. Av detta framgår att mannen började arbeta vid IB den 1 augusti 1965 och slutade den 30 september 1966. Hans arbetsuppgifter omfattade ”utredningsuppdrag och rådgivning för den militära säkerhetstjänsten”.

<sup>18</sup> Samtal med Ingvar Paues den 11 april 2000. SÄKO.

källan hade under åren 1974–1978 lämnat ett stort antal alarmerande rapporter till säkerhetspolisen, bl.a. om allvarliga brott, kontakter mellan svenskar och terrororganisationer, planerade våldsaktioner mot schlagerfestivalen i Stockholm 1975 och tennismatchen mellan Sverige och Chile i Båstad samma år. I många avseenden var källans rapporter starkt överdrivna även om där inte sällan redovisades förhållanden som i sig var riktiga. Efterhand började man inom säkerhetspolisen fatta misstankar om att källan i viss utsträckning inte var riktigt tillförlitlig. Av rädsla för att lämna källan vind för väg beslutade man att i stället låta GBU överta ansvaret. Källan lämnade sedan under ett antal år rapporter om olika inrikes förhållanden men då uppgifterna fortfarande var av samma alarmistiska slag som tidigare började man inom GBU få en känsla av att rapporterna fabricerades. Källan avvecklades därför under senare delen av 1980-talet.<sup>19</sup>

Det kan tyckas mycket märkligt att säkerhetspolisen överlämnade en inrikes rapportör till GBU som ju hade klara direktiv att inte syssla med övervakning av svenska medborgare – detta var ju säkerhetspolisens uppgift och just denna ingrediens av arbetsfördelningen hade alltsedan IB:s tillkomst varit föremål för dispyt mellan polisen och militären. Detta ledde till att Carl Persson i september 1969 krävde att bl.a. IB:s inrikesverksamhet skulle läggas ned, vilket också skedde. Inom GBU ska man också ha försökt rikta in källan mot militär verksamhet men trots detta fortsatte källan att rapportera i enlighet med sin tidigare inriktning. GBU överlämnade omkring 60 % av källans rapporter till säkerhetspolisen. Källan hade bl.a. under resor i Sverige snappat upp ”en väldig massa information”. Han lyssnade till samtal på pubar i Stockholm där folk från KFML(r) och SKP höll till. En hel del av rapporteringen rörde alltså vänsterextremister men källan hade också kontakter med öststatsmedborgare.<sup>20</sup> Förklaringen från säkerhetspolisens sida till varför man överlämnade källan var alltså oro för att denne skulle kunna vända sig åt annat håll, exempelvis massmedia.<sup>21</sup> Inom GBU tycks man dock inte ha uppfattat att detta var det verkliga skälet. Källans kontaktman där har uppgivit att säkerhetspolisen inte hade råd att behålla honom och att detta var enda skälet till varför GBU erbjöds ta över honom. Från säkerhetspolisens sida har man dock förnekat att man inte skulle haft råd att

---

<sup>19</sup> Magnus Hjort: *Hotet från vänster* (excerpt, 2002). SÄKO.

<sup>20</sup> Uppteckning nr 363. SÄKO.

<sup>21</sup> Förhör med Per-Göran Näss den 4 april 2002. SÄKO.

arvoda källan eftersom man sällan avlönade uppgiftslämnare av rädsla för att dessa då skulle bli mindre pålitliga.

## 13 Buggning

Uppgifter om att Grupp B före 1965 sysslade med buggning har det i något fall gått rykten om.<sup>1</sup> Exempelvis har Ingemar Engman och Marianne Berggren hävdade att ett sådant gjordes i Malmö vid ett kommunistmöte. SÄKO har förhört den person, här kallad [Forslund] som skulle ha utfört denna avlyssning. [Forslund] berättar att han som mycket ung omkring 1957 anställdes vid försvarsstabens inrikesavdelning där han sysslade med att göra sammanställningar av rapporter vid detalj I. Någon gång, troligen vintern 1961–1962 blev han tillfrågad av sin chef, Bertil Wenblad (Wenblad var alltså chef för Fst/SÄK:s kontraspionagedetalj åren 1960–1962) om han ville utföra ett särskilt uppdrag. Han fick snart träffa Birger Elmér som nämnde att uppdraget gällde att avlyssna en kommunistisk kongress i Malmö. Detta skulle egentligen gjorts av Karl-Erik Pettersson men denne "fick kalla fötter". [Forslund] åkte ut och hämtade utrustningen på FRA. Det var två sändare och två mottagare/bandspelare. Med utrustningen åkte han i egen bil till Malmö – annat transportsätt hade varit alltför riskfyllt. I Malmö sökte han sedan upp en person som Elmér angett, en socialdemokratisk politiker, här kallad [Nordström]<sup>2</sup> som bl.a. också var en av Grupp B:s kontaktmän i Skåne.<sup>3</sup> [Nordström] sökte upp [Forslund] på ett hotell. Därefter gick de två till Folkets Hus dit [Nordström] hade nycklar. Han släppte in [Forslund] så att denne kunde installera mikrofonerna varav en placerades högt upp på en fönsterkarm medan en annan installerades i ett piano. Vid ett tillfälle bröt man för lunch varvid [Nordström] hämtade [Forslund]. Tillsammans gick man sedan ut och åt. Säkerhetssektionen i

---

<sup>1</sup> Se Vinge (1988) s 61–62. Vinge skriver där att han vid ett tillfälle blev uppringd av en företrädare för säkerhetspolisens sektion i Malmö som berättade – samtidigt som man enligt Vinge "haft svårt att hålla sig för skratt" – att IB installerat avlyssningsutrustning i en trappuppgång "men så klumpigt att det väckte uppmärksamhet".

<sup>2</sup> Uppteckning nr 403. SÄKO.

<sup>3</sup> Förhör med Ingvar Paues den 26 januari 2000. SÄKO.

Malmö, som enligt [Forslund] övervakade mötet, sak ha varit väldigt intresserade av det [Forslund] ägnade sig åt. [Forslund] skrev efteråt ingen rapport och kan inte minnas vem han återlämnade avlyssningsutrustningen till men han tror att det var till någon inom Fst/Säk:s kontraspionagedetalj. Han såg efteråt inte till någon rapport som emanerade från avlyssningen. [Forslund] känner inte till om uppdraget var förankrat hos Grudemark eller högre upp. Han vet bara att Wenblad och Elmér kände till det.<sup>4</sup>

Det har inte gått att få fram några uppgifter om vad det var för möte som avlyssnades. De Grupp B-rapporter som finns bevarade innehåller inga uppgifter som går att hänföra till operationen.

[Forslund] fick senare ännu ett uppdrag att avlyssna ett kommunistmöte i Malmö. Även denna gång var [Nordström] behjälplig. Det var dock inte Folkets Hus. [Forslund] tror att detta inträffade då han varit anställd vid Grupp B en kortare tid. Det finns en Grupp B-rapport som möjligen rör den aktuella tillställningen. Den 24 oktober 1962, då [Forslund] hade varit anställd i fyra månader, rapporterade Grupp B att SKP "inom kort" skulle anordna ett ledningsmöte i Malmö. Man angav att också den centrala ledningen i Stockholm skulle närvara. Det framgår av anteckningar i anslutning till rapporten att mötet sedan hölls den 30 oktober 1962.<sup>5</sup>

[Nordström] har i samtal med kommissionen tillfrågats om delaktighet i buggningsoperationer. Han har då berättat att han vid något tillfälle hjälpte en ung man som han idag endast minns förnamnet på att komma in i Folkets Hus i Malmö, dit [Nordström] hade nycklar. Besöket hade troligen föregåtts av att någon – kanske Karl-Erik Pettersson – ringde och förvarnade. Kommunisterna skulle ha ett möte till vilket en utlänning inbjudits att hålla tal. [Nordström] minns att mannen hade en bandspelare och ytterligare någon utrustning som han placerade i en städskrubb. Efteråt berättade mannen för [Nordström] att han placerat en mikrofon i en flygel men att den varit borta då han skulle hämta den.<sup>6</sup> [Nordström] minns således endast ett tillfälle. Det är dock möjligt att de två händelserna flyter ihop för honom nu fyrtio år senare – vissa uppgifter i hans berättelse pekar på det.

[Forslund] har inför kommissionen berättat om ännu ett uppdrag han fick från Birger Elmér. Detta inträffade någon under perioden sommaren 1962 till hösten 1963. [Forslund] ombads då

<sup>4</sup> Förhör med "Forslund" den [datum utelämnat]. SÄKO.

<sup>5</sup> Fst/Säk:s mikrofilmade handlingar för 1962. MUST. De handlingar, som sedan filmats vid Fst/Säk, har bl.a. inkommit, som i detta fall, från Grupp B.

<sup>6</sup> Uppteckning nr 403. SÄKO.

att söka upp SAP:s partisekreterare Sten Andersson för att med dennes hjälp få tillgång till ABF-huset i syfte att förbereda buggning av ett kommande kommunistmöte. [Forslund] sammanträdde med Andersson på partikansliet, Sveavägen 68, och de båda vandrade därefter tillsammans tvärs över gatan till ABF-huset. Av någon anledning kom någon buggning inte till stånd, åtminstone inte så vitt [Forslund] vet. Sten Andersson har beretts tillfälle att inför kommissionen kommentera "Forslunds" uppgifter. Han hävdar att han "aldrig i sitt liv varit med och planerat buggning". Han "skulle aldrig tillåtit ens ett försök – han har haft många tillfällen till detta". Någon hjälp att komma in i ABF-huset behövdes knappast heller, anser han.<sup>7</sup> För [Forslund] är händelsen i övrigt något diffus. Han kan inte säga något närmare om omständigheterna, t.ex. om Andersson var införstådd med att det handlade om en sondering för buggning.

Under hösten 1964 sammanträdde företrädare för Grupp B och Fst/In med två veckors mellanrum. Endast ett protokoll från dessa möten har gått att återfinna bland MUST:s handlingar. Vid mötet, som hölls i början av november, diskuterades huvudsakligen frågor av utrikes karaktär men under en punkt står följande:

Viss avlyssningsmtrl hade införskaffats av B E, överlämnats till C Sekt II, vidarebefordrats till FOA för tillverkning.<sup>8</sup>

Av rapporten i övrigt framgår att åtminstone Bertil Wenblad deltog från Grupp B:s sida – oklart dock om också Elmér fanns med. Med tanke på att detta var ett i raden av "ordinarie 14-dagars" finns skäl att tro att avlyssningsutrustningen införskaffats under den senaste månaden d.v.s. oktober 1964. Som framgår skulle den sedan, via Bo Westin, ha vidarebefordrats till FOA för tillverkning. Vad detta betyder är högst oklart men troligen skulle materialet mångfaldigas. Bo Westin har i förhör inför SÄKO inte kunnat lämna några kompletterande uppgifter.

Två Grupp B-rapporter från 1963 respektive 1964 förefaller vara resultat av buggning. Det kan dock inte uteslutas att det rör sig om uppgifter från "insiders". Det första fallet utgörs av en redogörelse för vad som avhandlades vid Stockholms Kommunistiska arbetarekommuns valkonferens i början av december 1963. På två ställen i texten har kompletteringar gjorts som kan indikera hörfel – En person "Längsö" korrigeras till "Leisjö" och en annan, "Sjölin" till

<sup>7</sup> Förhör med Sten Andersson den 6 december 2000. SÄKO.

<sup>8</sup> Rapport från sammanträde med grupp B 2/11 1964. Serie Ö IV vol nr 57 1964. KU 100/4 den 10/11 1964; MUST.

”Selin?”<sup>9</sup> Det andra fallet utgörs av anteckningar från ett styrelsemöte i SKP i slutet av oktober året därpå.<sup>10</sup> Båda rapporterna avhandlar, i likhet med ovan nämnda handling, endast allmänpolitiska frågor och interna partifrågor.

En av de mer uppenbara buggningsoperationerna utfördes då SKP:s partistyreelse den 10–11 april 1965 höll ett ”slutet” sammanträde i ABF-huset i Stockholm. Från mötet finns ett utförligt 15-sidigt referat med ett flertal uttryck i skrivningen som indikerar buggning. Man redovisar exempelvis vad olika talare säger men anger ibland att man inte vet vem som talar (”Nästa talare, namnet tyvärr okänt ...”, ”Ny talare, namnet kan ej meddelas men det är säkerligen en representant från Gävleborg, möjligen Henning Nilsson ...”). Under punkten ”Internordisk verksamhet” framträder dock den tydligaste indikationen:

Vad som framförs är svårt att uppfatta men det är tydligt att någon konferens har ägt rum och att ett beslut fattats som innebär att ett nytt möte skall hållas i Köpenhamn i början av maj månad.<sup>11</sup>

Grupp B:s uppteckning från sammanträdet lämnades både till Fst/Säk och säkerhetspolisen där de alltjämt förvaras. Den innehåller ingenting som kan ha varit av direkt intresse för säkerhetstjänsterna. På 15 sidor redogörs endast för rena partipolitiska diskussioner.<sup>12</sup> Rapporten har sammanställts av Rolf Nyström. Att denne var förtrogen med avlyssningsutrustning framgår av en händelse i slutet av 1960-talet, berättad för kommissionen av Sten Andersson. Denne hade av Nyström blivit upplyst om att Andersson kunde vara avlyssnad på sitt tjänsterum varför Andersson bad Nyström undersöka detta. Nyström gjorde detta vid ett par tillfällen och en gång fann han en avlyssningsapparat. Man trodde då att det var två rhodesiska befrielseörelser som konkurrerade med varann och att den ena av dessa hade buggat Andersson i syfte att få reda på vad han sagt till den andra konkurrerande organisa-

<sup>9</sup> *Rapport från Stockholms kommunistiska arbetarekommuns valkonferens den 4/12 1963*, osignerad och odaterad. 5:73/288, löpnummer 1. SÄPO.

<sup>10</sup> *Anteckningar från kommunistiska partistyrelsens sammanträde den 31.10.1964*, osignerad och odaterad. 5:73/288, löpnummer 1. SÄPO.

<sup>11</sup> 5:73/288, löpnummer 2. Handlingen är orubricerad och osignerad. SÄPO. I MUST:s arkiv finns rapporten upptagen i Fst/Säk:s diarium för 1965 med titeln *SKP styrelsemöte, SKP och folkrörelserna, distriktsorganisationen, stödmedlemmar, tidningsfrågan m.m.* Rapporten har IB:s nummer 65/178 och är daterad den 13 maj 1965.

<sup>12</sup> Just den 11 maj 1965, alltså mötets andra dag, träffades Birger Elmér och Sven Andersson. Andersson var också samma dag inbokad för ett möte med den tidigare nämnda ”K-gruppen” (se kap *SAP:s kontakter med säkerhetstjänsterna; En ”trängre krets” runt statsministern*). Om det finns ett samband mellan dessa tre händelser har dock inte kunnat fastslås.

tionen.<sup>13</sup> Nyström var också nära bekant med den person som av flera IB-medarbetare utpekades som ansvarig för buggning under andra hälften av 1960-talet, Ivan Franzén. Båda hade varit fackligt aktiva vid Stockholms Spårvägar och dessutom arbetat tillsammans på Stockholms arbetarekommun under Sten Anderssons tid som kommunsekreterare. Denne har också i samtal med både FUN 1998 och SÄKO hävdats att de enda personerna han verkligen kände inom IB var just Nyström och Franzén.

Franzén anställdes i maj 1965 vid IB med placering på operationsavdelningen. Franzén omges av rykten om att ha sysslat med buggning och detta har också bekräftats förhör med den person, här kallad [Grönberg] som under några år i början av 1970-talet var ansvarig för framtagande av teknisk utrustning inom IB. Han berättar att placerades vid operationsavdelningen och då han anställdes förklarade hans närmaste chef, Bo Anstrin, att IB bedrev underrättelseverksamhet direkt under regeringen, oavsett partifärg, även om det formellt fanns en militär orderlinje. Verksamheten var väldigt sektionerad. Vid IB arbetade bl.a. Ivar Franzén som [Grönberg] beskriver som sin "mentor såvitt avsåg underrättelse-tjänst". [Grönberg] deltog själv inte vid något tillfälle i någon operation i Sverige, däremot tillverkade och provade han utrustning för operationer, t.ex. buggar. De buggar som han tillverkade var trådlösa. De kunde fästas under ett bord eller i en fönstersmyg. De var föga sofistikerade. Räckvidden till en ombyggd bilradiomot-tagare med bandspelare kunde vara 200–300. Under gynnsamma förhållanden kunde räckvidden för en hemmagjord bugg vara 1,5 km. [Grönberg] har själv inte installerat en enda bugg för någon operation; det var operatörernas sak. Inte heller rekognoscerade han de lokaler i vilka de skulle användas. Han vet inte om och hur buggarna användes; någon feedback på sitt arbete fick han inte. Han såg inte till några band från buggningsoperationer. Anstrin kunde ge order om att han skulle tillverka en bugg med viss räckvidd och [Grönberg] redovisade resultatet av sitt arbete till Anstrin. Ibland kunde även Franzén, som närmast höll i de arbets-uppgifter som [Grönberg] var anställd för, beställa en bugg. Han hörde att Franzén vid något tillfälle hade glömt en bugg på ett hotell, okänt om det var i Sverige eller utomlands. Sammanlagt förberedde han 10–20 operationer av olika slag. Vid något tillfälle kontrollerade han räckvidden för trådbundna snabbtelefoner

---

<sup>13</sup> Förhör med Sten Andersson den 6 december 2000. SÄKO.



mellan IB:s lokaler och det närbelägna hotell Jarlos. Hos IB fanns bärbara mikrofoner redan då han började sin anställning.<sup>14</sup>

Det är oklart hur snart efter sin anställning som Franzén kom att arbeta med buggning. Han avled 1989 och det existerar endast en för SÄKO känd samtalsuppteckning med honom. Denna uppräta- des i samband med att chefsåklagaren Carl Axel Robèrt hörde honom 1973 då han undersökte FiB/Kulturfronts och Håkan Isacsons påståenden om olagligheter från IB:s sida. Då Robèrt frågade vilken befattning han hade, svarade han:

**Franzén:** Jag har blivit kallad allt i allo, det innebär att jag har haft skiftande uppg bl.a. så är jag vice värd i dom fastigheter där kontoret inryms. Dels har jag hand om bilparken, sen sköter jag kontoret att det är funktionsdugligt, ser till att material finns, de dagliga rutinerna.

**Robèrt:** Är herr Franzén tekniskt kunnig?

**Franzén:** Jag är väl händig.

Franzén bekräftade sedan att han varit involverad i en avlyssnings- operation men att hans insats endast begränsats till att köra fram och sitta i en bil som via radiosändare och bandspelare tog upp signaler från en lägenhet tillhörande en utländsk medborgare. Detta var omkring 1969 eller 1970.<sup>15</sup>

Ingvar Paues säger inte känna till något om huruvida IB eller någon befattningshavare inom organisationen, t.ex. Rolf Nyström, Ivan Franzén eller [Forslund], använt sig av buggning. Han har hört "kafferastprat" om att buggning skulle ha använts i Malmö och senare läst därom i P G Vinges memoarer. Han har ingen kännedom om att ABF-huset skulle ha buggats. Då han tillsammans med Birger Elmér vid något tillfälle var i Norge fick de reda på att man där hade en stationär avlyssning av Folkets Hus, något som Elmér ansåg "vågalsigt".<sup>16</sup>

Ett försök ska ha gjorts att bugga ett hotellrum i Göteborg i samband med att Jan Guillou där sammanträffade med en palestini- er. Försöket ska ha misslyckats av någon orsak.<sup>17</sup>

---

<sup>14</sup> Uppteckning nr 107 (förhör). SÄKO.

<sup>15</sup> Robèrts förhör med Franzén den 22 maj 1973. Fövaras i 3:7402., löpnr 4B. SÄPO.

<sup>16</sup> Samtal med Ingvar Paues den 7 augusti 2001. SÄKO.

<sup>17</sup> Förhör med Svante Winqvist den 20 januari 2000. SÄKO.

## 14 Grupp B/IB:s kontaktytor och organisatoriska förutsättningar

### 14.1 Regering och riksdag

Frågan om i vilken utsträckning Elmers verksamhet var känd och förankrad i regering och riksdag har genom åren varit föremål för debatt. Till en början kan slås fast med absolut säkerhet att inget formellt regeringsbeslut ligger bakom tillkomsten. Det är också en självklarhet att den frågan aldrig blivit föremål för behandling i riksdagen eller dess utskott. På den tiden som Grupp B kom till inrättades enheten på så låg nivå inom försvarsstaben att det var upp till myndigheten själv att utforma verksamheten. Genom att regeringen tillstyrkte anslagsäskandena, kan man i och för sig tala om ett regeringsbeslut men man kan knappast tala om att regeringen som sådan var involverad i ett beslut om att tillskapa Grupp B.

Försvarsminister vid Grupp B:s tillkomst var Sven Andersson men han hade tagit vid efter Torsten Nilsson just då varför man kan utgå från att också Nilsson var kunnig om Elmers enhet. Detta torde stå klart inte minst med tanke på att Nilsson var den som i början av 1950-talet först hade kontakt med Elmer i regeringskretsen och mer eller mindre "godkände" honom som kontaktman mellan regeringen och försvarsstaben. Som tidigare nämnts, förekommer dock inte Elmers namn i Nilssons almanacka under dennes försvarsministerperiod. Rörande kontakterna mellan Elmer och Sven Andersson har i texten en del tillfällen tagits upp, baserat på noteringar i Anderssons almanackor. Det framgår där att den första noteringen gjorts den 25 juli 1957 då Andersson hade besök av "Kapt Elmer". Det finns två möjliga anledningar till mötet; dels den av Elmer/SSU planlagda konferensen om atomvapenfrågan där Andersson sedan medverkade, dels Elmers överflyttning från Fst/U till Fst/In.

De båda träffades åtminstone två gånger till under 1957. Under 1958 finns endast ett sammanträffande noterat. Den 27 november

var Elmér hos Andersson för ett femton minuter långt samtal. Under 1959 finns sju möten noterade. De två första kan ha samband med den då pågående diskussionen mellan Fst/In och statspolisen rörande Fst/In:s behov av att inhämta upplysningar inom bl.a. industrin. Därutöver finns möten bokförda den 18 augusti, den 1 september (kan ha samband med anställningen samma dag av Ingvar Paues vid Grupp B), den 29 september, den 19 november (vid mötet närvarade också Karl-Erik Pettersson och Sven Aspling) samt den 17 december. Besöksfrekvensen ligger på samma nivå också under 1960 – ett tiotal möten. Dessutom hade Andersson i slutet av året också besök av Karl-Erik Pettersson.<sup>1</sup> År 1961 finns Elmérs namn noterat på sju ställen i kalendern.<sup>2</sup> Året därpå förekommer han på fem ställen varav han vid ett besök åtföljts av Pettersson och vid ett annat av försvarsstabschefen Almgren.<sup>3</sup> År 1963 har de båda enligt almanackan träffats vid nio tillfällen. Därutöver finns fyra besök av Pettersson bokförda samt ett av en ”Engman” – möjligen handlar det om den vid Grupp B verksamme Ingemar Engman.<sup>4</sup> År 1964 förekommer Elmér endast fyra gånger.<sup>5</sup> År 1965 – då Grupp B höll på att slås samman med T-kontoret, har Andersson och Elmér fyra eller fem möten.<sup>6</sup>

Det förtjänar att poängteras att Elmér var en befattningshavare vid försvarsstaben som Andersson hade ovanligt intensiv kontakt med – här har nämnts ca femtiotal möten under perioden 1957–1965. Om man jämför med Thede Palm finns endast 14 träffar noterade. Bo Westin (1961–1966 chef för Fst/Sektion 2) finns för perioden fram till 1965 noterad 27 gånger – Elmér har för samma period lika många noteringar. Då ska man komma ihåg att Elmér var underställd Westin under samma period.

Det är mycket svårt att försöka knyta ovanstående möten till konkreta händelser. En möjlighet skulle kunna vara att förknippa dem med sådant som inträffat i omvärlden och som redan då var eller senare blivit offentligt kända. Det kan då exempelvis förefalla lite märkligt att Elmér, med sina kontakter i Finland, inte före-

<sup>1</sup> Besöksdatum 1960: 7.1, möjligen 29.1, 22.2, 26.4, 23.8 (namnet dock överstruket), 25.8, 27.10, 17.11 samt den 19.12. Petterssons besök var den 20.12.

<sup>2</sup> Besöksdatum 1961: 2.2, 18.4, 18.5, 24.8, 4.10, 11.12 samt 19.12.

<sup>3</sup> Besöksdatum 1962: 15.3 (samma dag var i tur och ordning också ÖB Rapp, Georg Thulin samt Tham, FRA på besök), 4.6, 26.11, 10.12 (med Almgren) samt den 21.12 (med Pettersson).

<sup>4</sup> Besöksdatum 1963: 18.2, 21.2, 21.3, 17.4, 5.6, 12.9, 7.11, 6.12, samt 27.12. Petterssons besök: 5.3, 14.8, 5.9 samt den 14.10. Engmans besök: 20.12.

<sup>5</sup> Besöksdatum 1964: 2.3, 1.6, 6.11 samt 20.11. Pettersson besökte Andersson den 17.1. följd av Grudemark timmen därpå. Engman finns noterad den 10.3.

<sup>6</sup> Besöksdatum 1965: 4.1, 10.2, 11.5, 12.10 samt 3.12 (då namnet är överstruket).

kommer i samband med 1961 års finska notkris. Inte heller är det görligt att försöka knyta vissa av Grupp B:s rapporter till mötena för den händelse dessa ligger i tidsmässig anslutning till rapporternas datering. Anderssons statssekreterare under denna period, Karl Frithiofson, har i förhör inför SÄKO inte kunnat kasta något ljus över innebörden i kontakterna mellan försvarsministern och Elmér. Frithiofson vet inte när han först blev informerad om Elmérs verksamhet men det kan ha varit under 1958, möjligen av Sven Andersson. Frithiofson tyckte att rekryteringen av Paues och Pettersson var ett fruktbart och helt korrekt sätt att arbeta för att få informationer. Han känner dock inte till några diskussioner inom partiledningen som föregick tillskapandet av Elmérs verksamhet. Han hade inga kontakter med Elmér före tiden som statssekreterare 1958. Senare kom de att träffas och äta middag tre – fem gånger per år, bl.a. på Sällskapet. De träffades dock inte på Frithiofsons tjänsterum och han såg inte heller ofta till Elmér på departementet. Elmér hade inte, genom Frithiofson, några formella kontakter med departementet och den senare deltog aldrig i Elmérs föredragningar för Sven Andersson. Inte heller hade Frithiofson några kontakter med Elmér i budgetsammanhang.<sup>7</sup>

Försvarsutskottet saknade helt insyn i IB före avslöjandet 1973. Av bakgrundsmaterialet till utskottets utredning om IB hösten 1973 framgår tydligt att ledamöterna inte hade en aning om verksamhetens existens, historia eller dåvarande inriktning.

Om Birger Elmérs kontaktytor kan han själv få lämna en mer allmän orientering. Då han hördes av Neutralitetspolitikkommisionen 1993, fick han frågan om det var korrekt att det till hans förfogande stod "en väldigt mängd personer i storföretag, institutioner och folkrörelser. Han svarade:

Nja, det är klart att om man har arbetat länge som jag gjorde vid den där tjänsten får man en stor kontaktyta. Och det är klart att jag hade fina kontakter inte bara med socialdemokrater utan även med högern och centerpartiet, då var det värre med folkpartiet, de finaste idéerna finns ju där men det är ju ofta människor som vacklar lite. Men även industrin fick man kontakt med efterhand och bankerna så det fanns en stor kontaktyta på det sättet.<sup>8</sup>

<sup>7</sup> Förhör med Karl Frithiofson den 11 januari 2001. SÄKO.

<sup>8</sup> Neutralitetspolitikkommisionens utfrågning av Birger Elmér den 25 februari 1993. Neutralitetspolitikkommisionens arkiv. Regeringskansliets centralarkiv.

*Socialdemokraterna och LO*

Inom SAP är det på högre nivå många som nämnts i samband med Grupp B/IB:s verksamhet; Torsten Nilsson, Sven Andersson, Sven Aspling, Sten Andersson, Essen Lindahl, Ragnar Edenman, Karl Frithiofson, Ragnar Lassinantti, Anders Thunborg, Ingvar Carlsson, Bertil Löfberg, Kurt Ward, Lars Engqvist, Ernst Nilsson, Esse Beckius, Nils Gösta Damberg och hit måste man också räkna Olof Palme och Tage Erlander. Inom LO har personer som Arne Geijer, Gunnar Nilsson och Birger Viklund haft kontakter med Birger Elmér. Sannolikt varierar graden av kunskap om verksamheten starkt. Rune Molin, som under större delen av 1970-talet var LO-sekreterare, har inför SÄKO berättat att Gunnar Nilsson, som nyvald LO-ordförande efter Arne Geijer, någon gång efter IB-avslöjandet 1973 eller möjligen under 1974, bjöds på middag av Elmér. Nilsson frågade om Molin ville följa med vilket denne accepterade. Molin kände inte till vilken funktion Elmér hade. I middagen deltog en liten samling personer, en av dem var möjligen Ingvar Paues. Molin minns inte vad man talade om men det var i alla fall inte IB:s verksamhet. Hans minnesbild är att det var en sammankomst av social karaktär.<sup>9</sup>

Då Grupp B/IB skulle anställa folk eller rekrytera kontaktmän gick man ibland via framträdande socialdemokrater. Siri Kroné, som anställdes 1961 för att sköta registret, har hävdats att hon blev kontaktad genom Essen Lindahl och en annan person som arbetade under en kortare period i början av 1960-talet har berättat att han kontaktades av Karl-Erik Pettersson efter rekommendation från dåvarande ecklesiastikministern Ragnar Edenman samt en socialdemokratisk riksdagsman. En av IB:s källor i södra Sverige säger att han i början av 1960-talet blev uppringd av Karl-Erik Pettersson efter att denne fått källans namn av ordföranden i det aktuella socialdemokratiska partidistriktet. Ordföranden hade sagt att om källan ville "kolla" kunde han, eventuellt via ordföranden, höra med partisekreteraren Sven Aspling. Källan utnyttjade sig dock inte av den möjligheten.<sup>10</sup>

Hur djup kunskap de nämnda personerna inom partiet egentligen hade om Grupp B/IB:s verksamhet är således svårt att uttala sig om.

---

<sup>9</sup> Förhör med Rune Molin den 8 mars 2000. SÄKO.

<sup>10</sup> Samtal nr 351. SÄKO. Källan berättar att Pettersson uppgav att han kom från Stockholm och arbetade med säkerhetsfrågor för något departement, källan minns inte vilket. Pettersson hade först frågat ordföranden i partidistriktet om denne kunde "hålla koll på" kommunister och deras verksamhet. Ordföranden hade då alltså istället hänvisat till källan.

### *Bondeförbundet/Centerpartiet*

Under perioden 1951 till 1957 var socialdemokraterna inte ensamma i regeringsställning – man delade makten med Bondeförbundet. Detta leddes då av Gunnar Hedlund som av några personer anges ha varit informerad om Grupp B:s verksamhet. Hedlund var inrikesminister under koalitionsregeringen men avgick då denna sprack i oktober 1957. Elmér hade då nyligen flyttat över från Fst/U till Fst/In men det finns inga uppgifter om att Hedlund, i egenskap av "polisminister" var införstådd med detta. Hedlund var för övrigt partikamrat med en person som kände både Birger Elmér och Olof Palme och hade sammanfört dessa redan 1947. Mannen hette Lennart Hagman och arbetade under 1950-talet inom Försvarsstabens utrikesavdelning.

### *Folkpartiet*

Det har i massmedia hävdats att folkpartiledaren Sven Wedén tillhörde den inre krets bland de borgerliga som kände till Grupp B:s verksamhet. Det framgick dock inte under vilken period han skulle varit detta. Wedén hade under en lång följd av år olika centrala poster i partiet; partiledare var han dock endast under åren 1967–1969. Han var vice ordförande under Bertil Ohlin från 1962 och hade tidigare varit bl.a. ordförande i FPU 1950–1953. Wedén satt därefter i partiets verkställande utskott från 1956. Som framgått tidigare var Wedén aktiv i debatten i det tidiga 1950-talet om kommunister som säkerhetsrisker men detta behöver inte betyda annat än att han exempelvis ansåg att säkerhetspolisen borde få utökade befogenheter. Inför FUN fick Elmér möjlighet att kommentera uppgifterna rörande bl.a. Wedén. Han gav det kryptiska svaret att han inte träffat Wedén eftersom "Sven Andersson hade varnat Elmér för Wedén". Märkligt nog ges i uppteckningen ingen förklaring till detta.<sup>11</sup> Kanske, för att återknyta till Elmérs uttalande inför Neutralitetspolitikkommisionen, tillhörde Wedén en av dem som "vacklade". Karl Frithiofson, som 1959–1960 var ordförande i 1959 års försvarsledningsutredning, har i en debattartikel uppgivit att det under utredningen framkom att två av dess ledamöter, Sven Wedén och högerens Gunnar Svärd, var väl informerade om för-

---

<sup>11</sup> Utfrågning av Birger Elmér den 16 mars 1998. *Redovisning av vissa uppgifter om den militära underrättelse- och säkerhetstjänsten. Försvarets Underrättelsenämnds rapport till regeringen den 26 november 1998.* Dnr FO 98/2531/EC/RC. FöDep.

svarsstabens "IB" och uppskattade dess verksamhet.<sup>12</sup> Elmér uppgav att ännu en folkpartist, Yngve Hamrin, ska ha varit införstådd men det är oklart vad detta egentligen betyder. De båda var goda vänner sedan ungdomsåren i Jönköping. Utöver det anger Elmér endast att Hamrin hjälpte Elmér "ett par gånger då han hamnat i knipa i Tyskland".<sup>13</sup> Det var således knappast i sin egenskap av folkpartist som Hamrin hade kontakt med Elmér.

### *Högerpartiet/Moderata Samlingspartiet*

Som nämndes ovan hade en person vid Grupp B, Rolf Nyström, en täckanställning vid Försvarets Fabrikverk (FFV). Under perioden 1963 till 1969 hette generaldirektören Gunnar Svärd som alltså nämns av Frithiofsson ovan. Svärd hade mellan åren 1947–1961 varit partisekreterare för Högerpartiet och uppges ha haft en mycket god relation till försvarsminister Sven Andersson som bl.a. grundades på det faktum att de båda var födda och uppväxta i stadsdelen Majorna i Göteborg på 1910-talet.<sup>14</sup> Svärd ska enligt bl.a. Elmér ha varit en av dem som utanför försvarsstaben och arbetarrörelsen hade kännedom om Grupp B:s verksamhet. Elmér uppger inför FUN att Svärd var en "god vän" och "en fast punkt" för honom.<sup>15</sup> Även Ingemar Engman nämner Svärd som "i synnerhet" involverad.<sup>16</sup> Redan i en intervju för tidskriften Z 1988 hävdade Elmér att (e)n av dem som hjälpte oss mest var högerman, hade till och med varit deras partisekreterare, nämligen förre chefen för Försvarets Fabriksverk och Statsföretag, Gunnar Svärd.<sup>17</sup> Om det är korrekt citerat av artikelförfattaren, Robert Aschberg, betyder detta troligen att Svärds betydelse för Elmér kom efter partisekreterartiden och snarare inföll då han blev chef för FFV. Förutom Rolf Nyström hade ytterligare några i personalen täckanställningar vid FFV.

<sup>12</sup> Karl Frithiofsson: "IB höll efter landets fiender", debattartikel i Aftonbladet den 25 januari 1999.

<sup>13</sup> Utfrågning av Birger Elmér den 16 mars 1998. *Redovisning av vissa uppgifter om den militära underrättelse- och säkerhetstjänsten. Försvarets Underrättelsenämnds rapport till regeringen den 26 november 1998*. Dnr FO 98/2531/EC/RC. Fö.

<sup>14</sup> Samtal med Erik Krönmark den 15 maj 2001. SÄKO.

<sup>15</sup> Se bl.a. Utfrågning av Birger Elmér den 16 mars 1998. *Redovisning av vissa uppgifter om den militära underrättelse- och säkerhetstjänsten. Försvarets Underrättelsenämnds rapport till regeringen den 26 november 1998*. Dnr FO 98/2531/EC/RC. Fö.

<sup>16</sup> Utfrågning av Ingemar Engman den 29 oktober 1998. *Redovisning av vissa uppgifter om den militära underrättelse- och säkerhetstjänsten. Försvarets Underrättelsenämnds rapport till regeringen den 26 november 1998*. Dnr FO 98/2531/EC/RC. Fö.

<sup>17</sup> Tidskriften Z nr 4/1988: *Hemlige Birger: Så värvade jag agenter inom vänstern* av Robert Aschberg.

Yngve Holmberg efterträdde Svärd som partisekreterare år 1960 och var sedan ordförande i partiet under åren 1965–1971. Holmberg säger i samtal med SÄKO att han inte kände till IB före avslöjandet och han har aldrig träffat Birger Elmér. Om det förekommit några kontakter mellan Högerpartiet och IB, borde han känt till dem. Riksdagsmannen Stridsberg från Östergötland var Svärds handgångne man och Holmberg är övertygad om att Stridsberg hade olika, för Holmberg okända, kontakter med säkerhetstjänsterna. Han vet inte vad han grundar denna övertygelse på.<sup>18</sup>

En annan högerman som definitivt hade kontakter med IB är den förre moderate riksdagsmannen Birger Hagård. Denne hade dock inget med inrikesverksamheten att göra och han har också uppgivit att han inte ens visste om att den existerade. Hagård knöts istället till utrikesdelen 1956 då Thede Palm var chef för T-kontoret. Hagård kom alltså inte i kontakt med Elmér förrän denne blev chef också för T-kontoret i och med att IB bildades 1965.<sup>19</sup>

Birger Elmér uppgav i samtal 1997 att också Gunnar Heckscher hade varit någon form av kontaktperson eller resurs för verksamheten.<sup>20</sup> Heckscher efterträdde Jarl Hjalmarsson som partiledare 1961, d.v.s. samma år som Svärd avgick som partisekreterare. Vari Heckschers värde för Elmér skulle bestå ville Elmér inte närmare beröra i samtalet 1997 och saken klargörs inte heller i FUN:s rapport, där Ingemar Engman nämner Heckscher som en av de införstådda. Heckscher kände möjligen till Elmérs namn sedan den period i mitten av 1950-talet då den förre var ordförande för Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar.

Sveriges Radios nyhetsmagasin Ekot uppgav på hösten 1998 att förre moderatledaren Gösta Bohman var införstådd i verksamheten. Bohman tillträdde som partiledare 1970, d.v.s. då IB:s inrikesverksamhet i praktiken skulle varit nedlagd. Dessförinnan hade han sedan 1961 varit partiets vice ordförande. I Ekot kommenterade Carl Bildt uppgifterna med att han i stort sett var säker på att den IB-verksamhet Bohman kände till, inte innefattade inrikesverksamheten alls. Birger Elmér uppgav för FUN 1998 att han inte "hade inte haft något stöd av Gösta Bohman". Bohman har

---

<sup>18</sup> Samtal med Yngve Holmberg den 4 november 2000. SÄKO.

<sup>19</sup> Samtal med Birger Hagård den 4 maj 2000. SÄKO.

<sup>20</sup> Författarens samtal med Birger Elmér den 11 mars 1997. I ett brev till författaren skrev Elmér "naturligtvis fanns det andra än socialdemokrater inom IB - både före och efter 1965. Men det har ju varit `politiskt opportunt` att komma åt en soc.dem personalkontroll. Är ej beredd att avslöja namn på ytterligare `samarbetande` människor från borgerliga partier, ej heller från yttersta vänstern".



lämnat en del vittnesuppgifter efter sig i olika sammanhang och den där han ger den mest konkreta beskrivningen av sina kunskaper om IB:s verksamhet gav han då han 1983 hördes i en särskild utredning rörande misstänkt telefonavlyssning<sup>21</sup> där IB påstods eventuellt ha legat bakom. Bohman redogjorde för hur han personligen var bekant med Stig Synnergren och att denne någon gång under 1960-talet berättat för Bohman att "man för lång tid sedan byggde upp en organisation 'för att hålla kommunisterna på mattan', en organisation som småningsom fick viss stadga och blev på visst sätt 'auktoriserad'". Därefter hade Bohman haft flera samtal med Synnergren i saken varvid han skulle invänt "att denna organisation ju kunde missbrukas, vilket Synnergren bekräftade". Dessa samtal sträckte sig in på 1970-talet. I ett samtal några år senare med två GP-journalister tycks dock Bohman precisera tidpunkten för Synnergrens information till 1975, då sjukhusaffären i Göteborg inträffade. Bohman blev då kallad till försvarsstaben av Synnergren som informerade Bohman om bakgrunden till socialdemokraternas kartläggning av säkerhetsrisker på arbetsplatserna. Det kan ju tyckas märkligt att Bohman inte efter IB-avslöjandet 1973 skulle varit mer införstådd i IB:s inrikesverksamhet som ju till stor del då blev allmängods. Men faktum är att det här handlar om bekräftelser. Då försvarsutskottet på hösten 1973 utredde IB lämnade två av utskottets moderater, ordföranden Per Pettersson och Ivar Virgin, i betänkandet en reservation rörande vad utskottet kommit fram till om eventuellt partipolitiskt (d.v.s. socialdemokratiskt) utnyttjande av IB. Reservanterna menade att eftersom utskottet inte gått in på inrikesverksamheten före 1969, kunde man inte dra någon säker slutsats om detta. I samband med sjukhusaffären två år senare diskuterade man denna fråga inom partiet, särskilt med tanke på att Astrid Kristensson, som då satt i Rikspolisstyrelsen, hade misstankar om att IB:s inrikesverksamhet på något sätt varit inblandad. Då Ingvar Gullnäs 1979 var klar med sin utredning om sjukhusaffären, lästes denna med visst intresse av Carl Bildt. I en intern PM skriver Bildt att JK:s undersökning "rycker undan grunderna bl.a. för det frikännande i affären som JO kom med 1976. Detta föranledde Bildt att konstatera följande:

---

<sup>21</sup> *Viss fråga om telefonavlyssning; rapport avlämnad av en särskild utredningsman* (Ulf K. Nordenson). Ds Ju 1984:2. Utredningen tillsattes efter uppgifter i massmedia om att Gösta Bohmans telefon i riksdagshuset avlyssnats av en militär enhet kallad AMF (Arme- Marin- och Flygfilm). Det fanns misstankar om kopplingar mellan AMF och IB. Avlyssningarna skulle ha gjorts omkring 1975. Nordensons utredning visade emellertid att det var en växeltelefonist inom AMF som utnyttjat tekniken till att ringa upp olika personer, koppla ihop dem eller koppla om samtalen och avlyssna dem.

Således belägger JK de misstankar vi haft, att hela verksamheten var uppbyggd och styrd av olika socialdemokrater med olika former av anknytning till IB eller liknande verksamhet.<sup>22</sup>

Detta pekar enligt min mening på att man inom moderaterna aldrig riktigt hade fått kläm på relationen mellan försvarsstaben och den verksamhet som arbetarrörelsen bedrev ute på arbetsplatserna.

### *Slutsatser*

Det är oklart på vilket sätt personer som Hedlund, Heckscher, Wedén, Gösta Bohman, Hamrin och Svärd skulle kunnat vara någon resurs för Grupp B eller IB/03. Rörande Svärd var hans chefskap för FFV användbart eftersom det är osannolikt att han inte skulle känt till Rolf Nyströms anställningsförhållanden. Det är, vidare, helt oklart vilken kunskap de hade om hur verksamheten bedrevs och vilka rättssäkerhetsgarantier som tillkom de övervakade. Inte heller Yngve Hamrin kan åberopas som en garanti ens för informell parlamentarisk förankring. Inom sitt parti hade han sådan förhållandevis låg ställning att detta måste kunna konstateras. Vidare framgår av Elmérs uttalanden, att Hamrin hade en ytterst perifer roll och den pekar på att det rörde sig om utrikes snarare än inrikes förhållanden. En sak är vidare klar – Birger Elmér skulle aldrig lämna ut namn på personer som försåg honom med exempelvis namn på säkerhetsrisker och andra former av säkerhetsunder rättelser. Elmér har i olika sammanhang hänvisat till, och starkt understrukit, behovet av respekt för källorna. I brev till dåvarande chefen för Krigsarkivet, Evabritta Wallberg, skrev Elmér exempelvis 1998 följande:

Min personliga åsikt om hithörande ting är efter många års arbete inom hemlig tjänst: källskyddet måste med tanke på framtiden ha en särställning som går före forskningsintresset, vilket, det medger jag, i sig omöjliggör en rättvis utvärdering av all hemlig underrättelsetjänst. Ett pris som framför allt en liten stat måste vara beredd att betala.<sup>23</sup>

<sup>22</sup> *Sjukhusaffären i Göteborg 1975*. PM av Carl Bildt den 18 maj 1979. Moderata Samlingspartiet; utredningsenheten. Moderata Samlingspartiets arkiv. Handlingen påträffades då författaren gick igenom arkivet i samband med ett uppsatsarbete om sjukhusaffären 1997.

<sup>23</sup> Brev från Birger Elmér till Evabritta Wallberg den 26 mars 1998. Anledningen till korrespondensen var att Wallberg, som ett led i en undersökningsuppgift för HSFR:s räkning, frågat Elmér om vad som eventuellt fanns kvar av IB:s arkiv. Det är det som Elmér i brevet avser med uttrycket "hithörande ting". Elmér diskuterade också i en intervju i tidningen Z (nr 4/1988) frågan om källskyddet ur en annan aspekt. Han berättade då att han lekt med tanken på att skriva en memoarbok men slagit detta ur hägen "eftersom så många

Slutsatsen blir alltså att de ovan nämnda personer huvudsakligen kunde vara behjälpliga med olika praktiska lösningar och de kom därigenom också att i någon utsträckning känna till verksamheten. Om man det avseendet över huvud taget ska tala om "förankring" av verksamheten, är den ytterst selektiv; man har säkerligen undvikit att tala med personer som skulle kunnat ställa sig negativa och att tala riksdagsmän i allmänhet har varit uteslutet med tanke på verksamhetens känsliga natur. Detta framgår till viss del också av ett uttalande av Birger Elmér. Frågan han fick handlade egentligen om hur samkörda Olof Palme och Sven Andersson var i frågor rörande IB:s verksamhet:

Jag kan inte svara ärligt på det. Jag vet ju att i väsentliga stycken så talade Sven Andersson med Palme, självklart. Men jag vet att det var en del sådana här ärenden där Sven Andersson markerade vid att det här skall vi hålla särskilt tyst om därför att det var ju inte alla inom regeringen som var samstämda på vissa linjer. Jag tänker då på en del kvinnliga människor som inte var så roade av försvarsfrågor och sådant där.<sup>24</sup>

Ingemar Engman berättade om att Alva Myrdal, efter IB-avslöjandet 1973, var så upprörd över verksamheten att hon hotade lämna regeringen. Efter att hon informerats om bakgrunden till IB:s uppkomst – enligt Engman "importen av försvarsmateriel" – backade hon dock.<sup>25</sup>

## 14.2 Grupp B/IB – en olaglig verksamhet?

Det har ibland påståtts att Grupp B/IB var en olaglig organisation. Dessa anklagelser grundas dels på uppgifter om att byrån i sin verksamhet överträdde svenska lagar dels på att det var polisen som hade till uppgift att svara för rikets inre säkerhet. Här ska sägas att denna studie endast tar fasta på Grupp B/IB:s inrikesverksamhet varför en rättvisande omdöme är svårt att fälla. Emellertid kan konstateras att det, då Grupp B bildades, fanns bestämmelser som reglerade ansvaret för de polisiära och militära säkerhetstjänsterna.

---

inblandade i underrättelsetjänsten både i Sverige och utomlands ännu lever och i en del fall har familj kvar "på andra sidan".

<sup>24</sup> Neutralitetspolitikkommisionens utfrågning av Birger Elmér den 25 februari 1993. Neutralitetspolitikkommisionens arkiv. Regeringskansliets centralarkiv.

<sup>25</sup> Utfrågning av Ingemar Engman den 19 oktober 1998. Utfrågning av Birger Elmér den 16 mars 1998. *Redovisning av vissa uppgifter om den militära underrättelse- och säkerhetstjänsten. Försvarets Underrättelsenämnds rapport till regeringen den 26 november 1998.* Dnr FO 98/2531/EC/RC. Fö.

Beträffande den militära säkerhetstjänsten återfanns det då gällande regelverket i 1952 års generalorder. Då man under 1958–1960 diskuterade gränsdragningen mellan Fst/In och säkerhetspolisen återopade inrikesavdelningens chef, Filip Grudemark, generalordern som stöd för att få börja insamla personuppgifter också inom den civila sektorn. Generalordern är ett tjänstemeddelande utgivet av Försvarets Kommandoexpedition och utgör därmed ett regelverk beslutat av chefen för försvarsdepartementet. De punkter som i detta sammanhang har betydelse är följande:

Go nr 963. Mars 24. Bestämmelser för den militära säkerhetstjänsten

För den militära säkerhetstjänsten gälla följande bestämmelser.

1. Säkerhetstjänstens ändamål är att inom försvarsväsendet åstadkomma skydd mot spioneri, sabotage och annan skadegörelse även som mot landsskadlig propaganda och landsskadlig verksamhet i övrigt.
2. Säkerhetstjänsten omfattar i huvudsak följande grenar:
  - a) underrättelseverksamhet för att hindra och uppdaga spioneri m.m. (kontraspionage);
  - b) kontrollverksamhet i samband med utlänningars vistelse inom militärt viktiga områden eller vid anläggningar tillhörande försvarsväsendet ävensom då utlänningar – undantagsvis – tas i anspråk för uppdrag inom försvarsväsendet (utlänningskontroll);
  - c) åtgärder för att hindra landsskadlig propaganda och landsskadlig verksamhet i övrigt (övervakningstjänst);
  - d) kontroll med avseende på handhavande av hemlig materiel och hemliga handlingar samt iakttagande av tystnadsplikten ävensom åtgärder i övrigt för att hindra obehörig information om försvarsväsendet eller om andra ur försvarssynpunkt betydelsefulla förhållanden (sekretesskontroll);
  - e) vidtagande av tekniska skyddsåtgärder mot spioneri och sabotage m.m. (teknisk skyddstjänst);
  - f) vakttjänst;
  - g) krigspolistjänst.

Det bör framför allt ha varit med stöd av punkterna 1, 2a och 2c som man från försvarsstabens sida sökte utvidga verksamheten till att omfatta insamling av uppgifter också ute i det civila samhället. Här kan infogas att uppgifter gör gällande att man inom försvarsstaben redan i slutet av 1940-talet gjorde ansatser till att bygga upp ett eget register. Det framgår bl.a. av Tage Erlanders dagbok för

juni 1949 då han samtalade med inrikesminister Eije Mossberg och dennes statssekreterare Folke Thunborg:

Mossbergs och Thunborgs berättelse den 30/5 om hur försvarsstabens inrikesavdelning höll på att bygga upp en kommunistisk övervakningsorganisation är ett nytt bevis för militärens monumentala omdömeslöshet. Och naturligtvis göres detta utan kontakt med Vougt!<sup>26</sup>

Erlander återkom till detta i en TV-intervju i början av 1974. I "Folkhemmets hemligfolk", ett program om IB av Olle Häger och Hans Villius, berättade han att han med "svidande hjärta" tvingats återuppta säkerhetspolisens kommunistregistrering efter Pragkuppen. Erlander fick då frågan om det vid denna tid också förekom åsiktsregistrering på annat håll än vid polisen. Erlander svarade att "det tror jag inte, eller rättare sagt är jag ganska säker på att 1948 förekom det inte". Han hänvisade till "en tyvärr bristfällig minnesanteckning" varmed han åsyftade den ovan citerade från juni 1949.<sup>27</sup> Det kan alltså inte råda någon tvekan om att regeringen 1949 förbjöd militären att själva registrera kommunister. I det informella samtal som föregick intervjun nämnde Erlander att polisens övervakning av människor enbart på grund av att de eventuellt kunde vara kommunister "var en farlig konsekvens av åsiktsregistreringen", farligare än det faktum att man förde ett register "som man fick lämna ut uppgifter ur bara om den parlamentariska nämnden godkände det". Erlander säger att "det här var nog i slutet av 50-talet, början av 60-talet, och då tog man initiativ för att göra något åt det".<sup>28</sup> En liknande tanke var Sven Aspling inne på då han i slutet av 1990-talet diskuterade IB med journalisten Arvid Lagercrantz. I kryptiska och svårtolkade meningar söker Aspling förklara IB:s verksamhet och som läsare lämnas man i stort sett med uppgiften att uttolka det sagda. Man får då intrycket av att "registreringen", som Aspling talar om, i samband med att Sven Andersson tillträdde som försvarsminister, "fick en omfattning så att den blev organiserad", d.v.s. det blev "ordning och reda på saker och ting". Vad som avses med "registreringen", exempelvis i vems regi denna bedrevs, är oklart. Emellertid ska alltså Sven Andersson har styrt upp denna efter sitt tillträde som försvarsminister. Aspling säger sedan att "partiet alltid haft anledning att se till att man haft rent runt så att säga". Rörande IB och partiets inblandning säger Aspling att "naturligtvis var jag informerad om det här,

<sup>26</sup> Tage Erlander: Dagböcker 1945–1949 (2001) s 359–360.

<sup>27</sup> Utskrift från intervjun med Erlander förvaras i Olle Hägers arkiv.

<sup>28</sup> Häger/Villius samtal med Tage Erlander i början av 1974. Olle Hägers arkiv.

självklart”.<sup>29</sup> Sven Andersson har aldrig riktigt gett en fullständig bild av sin roll i samband med Grupp B:s bildande och den efterföljande verksamheten. I en intervju 1974 poängterade han att tillsättandet av Elmér inte var någon politisk utnämning utan var försvarsstabens och ÖB Swedlunds initiativ.<sup>30</sup> Inför försvarsutskottet 1973 fick han inte ens några frågor om detta (Frågan om Erlanders och Palmes befattning med Grupp B/IB behandlas i avsnitt 17.2.)

Trots Erlanders reaktioner på de militära ansatserna att efter Pragkuppen bygga upp egna personregister och trots reglerna i 1952 års generalorder fick alltså försvarsstaben senare klartecken från åtminstone försvarsminister Sven Andersson att inte bara föra egna personregister. Man utvecklade också en apparat för inhämtning av uppgifter till detta register. Denna insamling begränsades inte endast till den militära sektorn – vilket generalordern tydligt anvisar – utan till industrier och områden utanför det rent militära som på något sätt kunde vara av intresse för försvaret. Därutöver insamlade man en del uppgifter om interna politiska förhållanden som måste haft ringa betydelse för försvaret, inte minst mot bakgrund av att säkerhetspolisen inhämtade ungefär samma typ av uppgifter.

Härigenom utvecklades Grupp B snabbt till en inhämtningsenhet av säkerhetspolisiär art med breda kontaktytor långt utanför den militära sektorn. Försvarets Underrättelsenämnd som år 1998 i någon uträkning granskade IB:s verksamhet, har detta att säga rörande verksamheten:

Om man sätter in verksamheten i sitt historiska sammanhang ser FUN heller inte någon anledning att rikta kritik mot att den kom till stånd och ansågs nödvändig som ett led i försvaret av det demokratiska samhället. Därmed är inte sagt att det sätt som verksamheten organiserades på var det rätta eller att det inte inom ramen för verksamheten har funnits brister och förekommit missförhållanden som inte borde ha accepterats. Tvärtom har vad som i detta ärende framförts inför FUN bekräftat detta.<sup>31</sup>

FUN ger nästan intryck av någon övervakning av kommunister och andra säkerhetsrisker inte existerade inom statsapparaten vid denna tidpunkt. I stället är det ju känt att säkerhetspolisen sedan tio år skött denna övervakning och att den vid den i slutet av 1950-

<sup>29</sup> Aspling/Lagercrantz (1999) 75-79.

<sup>30</sup> Häger/Villius samtal med Sven Andersson i början av 1974. Olle Hägers arkiv.

<sup>31</sup> *Redovisning av vissa uppgifter om den militära underrättelse- och säkerhets tjänsten*, s 7. Försvarets Underrättelsenämnds rapport till regeringen den 26 november 1998. Dnr FO 98/2531/EC/RC. Fö.

talet var mycket intensiv och omfattande. Statspolisintendenten Georg Thulin gick inte utan vidare med på att Elmér skulle få ägna sig åt inhämtning även inom den civila sektorn. En hård strid om detta utspelades som nämnts under åren 1958–1959 innan man slutligen nådde en lösning som i princip tycks ha gått ut på att Elmér skulle vidarebefordra alla uppgifter han fick till säkerhetspolisen så fick denna ombesörja vidare utredningar. Med detta kan man konstatera att också polisen till slut tolererade verksamheten. Problemet är att man nog knappast hade något val; Carl Persson har i olika sammanhang berättat att Georg Thulin under de första åren framförde klagomål till inrikesminister Rune Johansson om att Grupp B:s verksamhet i alltför hög utsträckning trampade in på säkerhetspolisens område. Enligt Persson gjorde dock inte Johansson något åt saken. Med all säkerhet – betänk bara Elmérs täta kontakter med Sven Andersson – var Grupp B alltför väl förankrad inom regeringen för att Thulin skulle kunna påverkat förhållandena.

Man kan således tala om en verksamhet som gillades, tolererades eller tvingades tolereras av i stort sett alla. Det spelade ingen roll vad Thulin, Thede Palm, försvarsstabschefen Göransson, sektionsschefen Westin och andra kritiska eller fundersamma personer ansåg; verksamheten rullade på och till och med utvecklades. Också detta visar på ett starkt stöd inom regeringen. Man ska dock inte förglömma att en av Elmérs främste beskyddare under en stor del av 1960-talet, var försvarsstabschefen Carl Eric Almgren. Det var först när Carl Persson på hösten 1969, hårt pressad av regeringen, upplyste Erlander om risken för att det hela skulle "så att säga spricka" som regeringen fann för gott att avveckla verksamheten – dock endast den delen där man inte hade något operativt samarbete vill säga. Rörande IB:s verksamhet i Göteborg där Gunnar Ekberg verkade, fortsatte man det samarbete man inlett på våren 1968. Allt pekar på beslutet om avvecklingen, fattat inom en mindre regeringskrets, sattes ur spel av Sven Andersson efter den utveckling som tog regeringen på sängen efter händelserna i malmfälten vintern 1969/1970.

Det tycks också som att personer inom vissa andra partier var införstådda i verksamheten. Dock, en tvivelaktigt inrättad verksamhet blir inte mindre tvivelaktig för att fler personer backar upp den. I stället faller skuggan på en något större krets. Bristen på insyn och kontroll över Grupp B/IB:s verksamhet ledde till en rad klara övertramp ur rättssäkerhetssynpunkt och i en del fall kan också kontateras att personer som verkade för enheten också begick lagbrott.

## 15 Andra förklaringar till Grupp B/IB:s ursprung

### 15.1 IB – en socialdemokratisk säkerhetspolis i militär skepnad?

Då en säkerligen mycket förbittrad Ove Rainer år 1984 gav ut sina memoarer strax efter att han tvingats avgå från justitieministerposten, passade han på att trampa socialdemokratin på en av dess ömmaste tår. I boken infogade han ett kort avsnitt om IB där han uppgav att han efter sin avgång "fått ytterligare upplysningar av personer som utgått från att jag har varit bättre informerad än jag var. Annars skulle detta avsnitt inte ha skrivits." Han fortsätter:

Initiativet till samarbetet mellan den politiska och fackliga arbetarrörelsen å den ena sidan och den militära säkerhetstjänsten å den andra lär ursprungligen ha tagits av företrädarna för arbetarrörelsen. På den politiska sidan har det under åren lopp varit Tage Erlander, Torsten Nilsson, Sven Andersson, Sven Aspling, Palme och Sten Andersson som haft ansvaret och från fackligt håll har bl.a. Arne Geijer och Knut Johansson varit ansvariga.<sup>1</sup>

Rainer anger inte närmare vad han grundar detta på. Att notera är här två saker. För det första anges att initiativet till samarbetet mellan SAP, LO och militären påstås ha tagits av de två förstnämnda aktörerna. För det andra nämns Knut Johansson som en av de ansvariga för samarbetet. Johansson var ordförande för Svenska Byggnadsarbetareförbundet under hela den period som Elmér verkade. I en annan skildring av senare datum nämns, som vi strax skall se, ännu en framträdande facklig ledare i sammanhanget, nämligen Metallindustriarbetareförbundets ordförande Åke Nilsson som tillträtt 1956. Som representant för LO nämns också dess ordförande (1956-1973) Arne Geijer. Som framgår av redovisningen i kapitlet om Grupp B/IB:s tillkomst finns indikationer som visar att

---

<sup>1</sup> Rainer (1984) s 49–52.



man från den fackliga sidan kan ha haft ett intresse av en löpande kontakt med försvarsstaben.

Journalisterna Thomas Kanger och Jonas Gummessons lanserar i den uppmärksammade boken *Kommunistjägarna* (1990) en version som går ut på att verksamheten var en fortsättning på den socialdemokratiska arbetsplatsorganisationen men nu i militär skrud:

Efter att kommunisterna rensats ut ur de flesta fackföreningar gällde frågan hur socialdemokraterna skulle kunna cementera sin maktställning. Saken diskuterades i partiets inre krets under 1956 och 1957; det var Tage Erlander, Gunnar Sträng, Sven Andersson, Sven Aspling, Rune "Bagarn" Johansson, Torsten Nilsson och några till som berördes av frågan, såsom den nye Metallordföranden Åke Nilsson.

Man kom fram till att det behövdes en bättre löpande kontroll över läget i fackföreningarna. Detta krävde ett systematiskt upplagt namnregister över samtliga kommunister. Att utnyttja säkerhetspolisens (statspolisens tredje avdelning) register för detta ändamål var omöjligt. Det var inte upplagt på ett sätt som passade just detta syfte, och något fritt tillträde till uppgifterna hade heller inte partiledningen. Dessutom var säkerhetspolisens personal präglad av helt andra värderingar än socialdemokraterna. Att utnyttja det för partipolitiska syften skulle väcka uppmärksamhet och protester. Ett helt nytt register måste läggas upp. Den närmast liggande tanken var att göra som de danska och norska broderpartierna: förlägga hela hanteringen till partiexpeditionen. Där fanns redan de mera osystematiskt ordnade namnregister som Paul Björk och Arne Pettersson lagt upp. Nackdelen var att ett sådant register knöts direkt till partiet. Det vore som att ha en tickande bomb i lokalerna. Dessutom krävdes en stor och kostsam arbetsinsats av den centrala partiapparaten.

Så väcktes idén om att överlåta det praktiska arbetet till militären. Inte till redan existerande militära enheter, utan till en helt ny, hemlig organisation som skulle bestå av lojala socialdemokrater.

Meningarna var delade om det förnuftiga i en sådan ordning. Torsten Nilsson var emot. Han ansåg det vara alldeles för riskabelt. Han gillade inte heller tanken på att låta militären ta över något som var en intern partipolitisk angelägenhet. Militären var känd för att vara lika mörkblå som säkerhetspolisen. Torsten Nilsson var inte vem som helst; han var försvarsminister, en tungviktare i den koalitionsregering som socialdemokraterna bildat tillsammans med centern 1951 och som skulle komma att spricka på hösten 1957 och ersättas av ett rent socialdemokratiskt styre.

Men förslaget förespråkades starkt av kommunikationsminister Sven Andersson, den förre partisekreteraren. Han fick stöd av Rune Johansson. Fördelarna med att placera registret under militärens tak var uppenbara: verksamheten fick en officiell hemligstämpel, kostnaderna fördes över till statskassan och hanteringen skildes formellt från

partiet. Dessutom kunde det motiveras utifrån nationella säkerhetsintressen. Diskussionen slutade med att Sven Andersson och Rune Johansson fick sin vilja igenom. När beslutet väl var fattat var det ingen som motsatte sig detta, alla ställde lojalt upp för den nya ordningen.<sup>2</sup>

Elmér har kommenterat ovanstående redogörelse med att han inte känner till något om en sådan bakgrund.<sup>3</sup> Inför Neutralitetspolitikkommissionen sade han exempelvis:

Allt snack om att vi har övertagit t.ex. en socialdemokratisk kontroll av kommunister, det är trams, det är tecken på mindre begåvning eller dålig historiekunskap.<sup>4</sup>

Eftersom Kanger/Gummessons uppgifter fått visst genomslag i debatten om IB, skall deras redovisning ovan här studeras närmare. I det inledande stycket sägs att man i partiets inre krets under 1956 och 1957 diskuterade hur man, "efter att kommunisterna rensats ut ur de flesta fackföreningar" skulle kunna "cementera sin maktställning". Det finns inget som motsäger att sådana diskussioner förekommit – snarare förefaller de naturliga. Problematiskt är dock att författarna själva i ett särskilt kapitel, stödda på angivna källor, redovisar hur kampen mot kommunisterna utfallit med en närmast förlamande seger för SAP under åren 1952–1954. Man hänvisar exempelvis till ett uttalande av Sven Aspling på partikongressen 1952 där denne sade att "det är i hög grad vårt folk på arbetsplatserna som kan ta åt sig äran av att vi kunnat så effektivt göra upp med kommunisterna och bokstavligen rensa ut dem snart sagt från alla fackföreningar".<sup>5</sup> Man återger siffror från vintern 1954 som "visar hur stor kommunisternas tillbakagång verkligen var", närmare bestämt att endast 80 av sammanlagt 9 000 fackföreningar i landet leddes av kommunister. Man menar att siffran ska jämföras med "över 500 när kampanjen började nio år tidigare".<sup>6</sup> Siffrorna hade hämtats ur en tidningsartikel, skriven i januari 1954 av en av partiets främsta kommunistbekämpare, Paul Björk. Författarna nämner också andra faktorer som bidrog till att "de extremt anti-

<sup>2</sup> Kanger/Gummesson (1990) s 86-88. Efter meningen om de norska och danska broderpartierna finns avsnittets enda not som hänvisar dels till Ronald Byes bok *Sersjanten* som utkom 1987 "om norska socialdemokraternas partiets register", dels till Sven Rydenfeldts och Janerik Larssons bok *Säkerhetspolisens hemliga register* (1966) "om registren i Danmark".

<sup>3</sup> Brev från Birger Elmér till författaren den 1 mars 1997. Privat ägo.

<sup>4</sup> Neutralitetspolitikkommisionens utfrågning av Birger Elmér den 25 februari 1993. Regeringskansliet Centralarkiv.

<sup>5</sup> Kanger/Gummesson (1990) s 76. I en not hänvisar författarna till "protokoll från den socialdemokratiska partikongressen 1952".

<sup>6</sup> Ibid. I en not hänvisar författarna till Paul Björks artikel i Daily Telegraph den 19.1.1954.

kommunistiska stämningarna” började mattas av; Stalins död i mars 1953 och Koreakrigets slut samma år. Ett sannolikt riktigt antagande som framförs i boken är att man inom partiet oroade sig för att den noggrant uppbyggda arbetsplatsorganisationen riskerade att luckras upp eftersom den så starkt byggd på kampen mot kommunisterna. Man hänvisar till ett dokument som sägs visa att SAP trots den förkrossande segern ansåg sig tvungna att också fortsättningsvis vara på sin vakt. Det är ett brev som partiets andra stora ”kommunistdödare” Arne Pettersson i februari 1955 skrev till partidistriktens ombudsmän. Men tonen i brevet är inte särskilt alarmistisk. Pettersson inleder med att skriva att det i de då aktuella fackliga valen tycktes vara svårare att ”klara rena partilinjer än tidigare” och att det var tydligt att ”kommunisternas nya taktik medfört framgångar på något enstaka ställe”. Dock tillägger han: ”Ingen anledning finns att överdriva faran”. En varning vill han dock framföra då han, med hänvisning till utvecklingen i Sovjet efter Stalins död, skriver att man inom partiet inte skall ”vara blinda för att det kan bli svårare i fortsättningen”. Pettersson skriver vidare:

För att gardera oss mot överraskningar och för att skapa en bättre kontakt mellan partiexpeditionen och vårt aktivaste fackföreningsfolk avser vi att lägga upp ett centralt register över kontaktmän i de viktigaste fackklubbarna och fackföreningarna i hela landet. Vår förhoppning är att denna krets av kontaktmän skal känna med sig att de bär ett speciellt ansvar (understrykning i original, LOL).<sup>7</sup>

I boken ges ett exempel på vad som hände med Petterssons propå. Från Norrbottens partidistrikt sände distriktsombudsmannen i april 1955 in en lista till Pettersson, där han valt ut 17 ombud inom 14 olika fackföreningar i länet.<sup>8</sup> Författarna utgår sedan från att arbetsplatsorganisationen efter detta ”förtätades” och blev ”en mera centralstyrd organisation” varefter man tycker sig kunna slå fast vad det ”speciella ansvar” som Pettersson talar om egentligen innebar.<sup>9</sup> Det skulle, enligt deras fortsatta redovisning, uppen-

<sup>7</sup> Ibid, s 79-80. Brevet är i boken avbildat i sin helhet på s 80.

<sup>8</sup> Ibid, s 90-91. De 17 personerna kom, enligt boken, från Gruvs avdelningar 12 (Kiruna), 4 (Malmberget), 13 (Tuollavaara), 40 (Svartösten) samt 110 (Laisvall). Vidare Järnvägs avdelningar 80 (Gällivare), 126 (Boden), 68 (Notviken ) 248 (Kiruna) samt förbundets avdelning i Jokmokk och dess 5:e distrikt i Luleå. Därutöver också Metalls avdelning 173 i Luleå. Inom Skogs- och Flottningsarbetareförbundet valdes Torneälvens och Kalixälvens båda distrikt ut. Två ombud från Kiruna FCO och Malmbergets FCO Ingick också. Enligt boken kompletterades sannolikt listan senare med fler ombud från Byggnads, Trä och andra större förbund i Norrbotten.

<sup>9</sup> Ibid, s 79-81.

barligen bestå i att förse partiet och försvarsstaben med namnuppgifter på kommunister. Beskrivningen av IB:s uppkomst – den som citerats i detta avsnitts inledning – följer nämligen på de kommande sidorna i boken. Det finns ingenting som direkt pekar på att Petterssons brev till distrikten år 1955 hade något samband med Elmers verksamhet. Det är dock fullt möjligt att en sådan kontaktmannaförteckning, under Arne Petterssons kontroll, kunde underlätta dennes uppgift att förse Elmer med uppgifter av betydelse för försvaret.

Det finns inga belägg för att det krävdes "ett systematiskt upplagt namnregister över samtliga kommunister" för att partiet skulle få en "bättre löpande kontroll över läget i fackföreningarna". Likaså finns inga belägg för att partiet av det skälet skulle bilda "en helt ny, hemlig organisation som skulle bestå av lojala socialdemokrater" – däremot finns ett flertal dokument som visar att detta var en militärt initiativ som utvecklades under åren 1956–1958.

Det finns i stället andra uppgifter och uttryck att ta fasta på i Kanger/Gummessons redogörelse. Man talar om en "tickande bomb" på partiexpeditionen och "att överlåta det praktiska arbetet till militären". Detta stämmer betydligt bättre överens med följande scenario. Elmer har uppgivit – och han stöds i någon utsträckning av dokument och några muntliga uppgifter – att han under åren fram till Grupp B/IB:s bildande genom en överenskommelse mellan försvarsstaben och SAP hade möjlighet att via vissa nyckelpersoner anställda på partiexpeditionen få uppgifter av militärt intresse. Det kan knappast ha rört sig om annat än personuppgifter. Detta bör ha inneburit att det pågick en verksamhet som inte var alltför trevlig att ha på partikansliet, nämligen kontakter mellan partiföreträdare och en militär underrättelseman. Det torde vara så att det var denna trafik man helt ville överlåta åt militären genom att få ut den ur lokalerna. Och lösningen blev att låta militären i stället anställa några nyckelpersoner för att utföra samma arbete. Det var således inte något register som placerades under militärens tak utan en kontaktfunktion. Kanske fanns det papper i sammanhanget, namnlister eller liknande som Elmer nyckelpersoner förvarade på partikansliet och möjligen ansåg man att detta var en militär uppgift för vars kostnader militären rimligen borde stå. Det finns inget som i och för sig motsäger att man genom arrangemanget att låta militären anställa nyckelpersonerna, kunde ha viss nytta av detta. Att gränsen, framför allt under Karl-Erik Petterssons tid vid Grupp B, inte upprätthölls pekar ju på detta liksom det faktum att några av personerna vid partikansliet i början av

1960-talet erhöll en del dokument från Birger Elmér, handlingar som än i dag finns kvar i SAP:s arkiv.

Kanger/Gummesson skriver också något senare hur arbetet inom Grupp utvecklades, och även om uppgiften i det sammanhanget saknar källa tycks man här ha ganska bra underlag – Elmér har nämligen själv senare, i samtal med Enn Kokk, lämnat en snarlik redovisning. Först nämns att Birger Elmér tog hjälp av två ombudsmän vid partiexpeditionen, Arne Pettersson och Stig Lundgren. Därutöver sägs att också partikassören Ernst Nilsson var behjälplig. Pettersson och Lundgren hade i sin tur kontakt med partiombudsmännen i distrikten och därutöver kunde också en kontakt tas med de speciellt utsedda arbetsplatsombuden som Pettersson efterlyst 1955. Via dessa uppgifter fick Elmér de uppgifter han behövde, skriver författarna. Man fortsätter:

Det blev dock tungrott i längden att tvingas förlita sig på "68:ans" anställda för kontakterna ut i partiet. Det innebar en viss risk och dessutom hade Stig Lundgren och Arne Pettersson annat arbete att utföra. Den sistnämnde slutade för övrigt sin partianställning inte långt efter att Birger Elmér börjat sitt insamlingsarbete. Arne Pettersson ersattes visserligen på sin post av Nils-Gösta Damberg, men denne saknade Petterssons gedigna erfarenhet. Det var dags för "Fst/In grupp B" att skapa sin egen fältorganisation.<sup>10</sup>

För att lösa detta, menar författarna, anställdes på hösten 1958 Karl-Erik Pettersson och ett år senare Ingvar Paues. Det är, som nämnts, sannolikt att det är denna förändring av kontaktfunktionen som diskuterades inom SAP vid samma tid. Om man ändå laborerar med tanken på att Kanger/Gummessons uppgift om upprättandet av ett register i militär regi, ur vilket man fritt kunde få uppgifter, vore riktigt infinner sig en hel del problem. Det fanns inga som helst garantier för att Grupp B – som ju ändå måste inordnas i det militära systemet – skulle läcka uppgifter till partiet så fort man där bad om det. Militära chefer skulle utforma verksamheten, beräkna anslag, tillhandahålla lokaler, upprätta arbetsinstruktioner och säkerhetsföreskrifter samt anställa folk. Hur skulle SAP kunna lita på att allt detta gjordes på ett sådant sätt att det var fritt fram att erhålla uppgifter ur registret? Snarare förefaller det som att man, om man nu förfogade över "mera osystematiskt ordnade register" helt skulle förlora kontrollen över ett sådant. Militära chefer skulle med all säkerhet inte vara över-

---

<sup>10</sup> Ibid, s 91.

seende om det kom till deras kännedom att de egna handlingarna utan någon som helst kontroll spreds till ett politiskt parti.

Den största svagheten med Kanger/Gummessons uppgifter i detta avseende är att källan helt saknas. Det finns inte ens en karaktärisering av denna, exempelvis att det är en person som arbetade på partiexpeditionen eller inom det militära. Sälunda saknas också uppgifter om det är en första-, andra- eller t.o.m. kanske tredjehandsuppgift som man erhållit. Vidare framgår inte när källan ska ha erhållit uppgifterna.

Inom Säkerhetstjänstkommissionen har stora ansträngningar gjorts för att skapa klarhet i sanningshalten rörande Kanger/Gummessons redogörelse. Författarna har kontaktats med förfrågan om den eller de källor som lämnat uppgifterna vill framträda inför kommissionen. Källan/källorna har undanbett sig detta. Vid förnyad förfrågan till Gummesson om källan/källorna kan tänka sig att inlämna en skriftlig anonym redogörelse, har Gummesson förmedlat att man motsatt sig detta. Det har varit en vanskelig uppgift för kommissionen att på detta sätt röra sig i gränslandet mellan respekten för källskyddet och kraven på klarhet. Kanger/Gummessons uppgifter har redovisats för i stort sett samtliga personer som kommissionen talat med rörande IB. En av dessa sade då att han vid ett tillfälle fick en beskrivning som i vissa stycken har beröringspunkter med den som ges i Kommunistjägarna. Personen uppger att han av SSU:s förbundsordförande Ingvar Carlsson fick uppgifter om att militären fått tillåtelse av vissa nyckelpersoner inom SAP att utnyttja den socialdemokratiska arbetsplatsorganisationen för övervakning av arbetsplatser. Personen vill minnas att Carlsson nämnde att Torsten Nilsson hade motsatt sig arrangementet. Personen tror att Carlsson fått uppgifterna i statsrådsberedningen av Tage Erlander eller Olof Palme (Carlsson var statsekreterare där åren 1958–1960). Personen säger vidare att den personkrets som inom partiet skulle ha diskuterat saken enligt "en allmän uppfattning inom socialdemokratin" var densamma som nämns i boken. I partiets verkställande utskott skulle Bertil Löfberg eller Kurt Ward – vilka företrätt Carlsson som SSU-ordförande – ha fått höra beslutet. De till Grupp B knutna kontaktpersonerna Stig Lundgren, Arne Pettersson och Karl-Erik Pettersson skulle enligt personen ha känt till beslutet. Personen menar vidare att Ingvar Carlsson torde ha informerats om IB av Karl-Erik Pettersson och Arne Pettersson hösten 1961 då han blev

ordförande i SSU.<sup>11</sup> Ingvar Carlsson har tillbakavisat dessa påståenden.<sup>12</sup>

Personen har också hävdat att en grundläggande felaktighet i Kanger/Gummessons skildring består i påståendet att man från SAP:s sida ville lägga över en egen kommunistövervakning på försvaret.

Bland de som riktat skarpast anklagelser mot IB återfinns förre chefen för säkerhetspolisens P G Vinge samt förre rikspolischefen Carl Persson. I sina memoarböcker stödjer de sig dessutom på dokument som på olika sätt knyter an till IB:s verksamhet. Men varken Vinge eller Persson torgför uppfattningen att IB egentligen var en partipolitisk underrättelsetjänst. Vinge hänvisar visserligen till sådana påståenden:

Det har från olika håll påståtts att Elmers IB var en socialdemokratisk organisation. Så kunde exempelvis hösten 1987 en toppman inom LO i Norge berätta om en liknande verksamhet i hans land. Och det intressanta för oss är att han bekräftade att IB i Norge och Sverige idkade byteshandel med uppgifter om nordiska medborgare.<sup>13</sup>

Men Vinge skriver också att han träffade Elmer ett flertal gånger. Första tillfället var år 1964 då han tillsammans med byråchefen Otto Danielsson besökte Elmers lokaler ute i Solna. Av de följande mötena skedde en del ibland på Vinges initiativ. Det är därför direkt otänkbart att Vinge på detta sätt skulle ha gett sig i lag med en socialdemokratisk underrättelsetjänst om han ansåg att det var en sådan Elmer styrde. På ett ställe talar dock Vinge om "den militära säkerhetstjänsten (IB)" och nämner sedan "partiets underrättelsetjänst" men det är oklart om han sätter likhetstecken mellan de båda i sammanhanget. Vinge nämner också "de motiv som varit vägledande, nämligen att hålla reda på kommunisterna och därmed förhindra infiltration" vilket visar att hans uppfattning är att Grupp B åtminstone ursprungligen var militärt säkerhetsinriktad. Dock, menar han, blev dessa motiv, med tiden alltmer självgenererande och efter att ha redovisat en rapport om en kommunist i Jönköping<sup>14</sup> frågar han:

Vem skulle ha intresse av den här typen av registrering av kommunister och aktiviteter bland kommunister runt om i landet? Militären och dess säkerhetstjänst? Arten av uppgifterna och sättet att rapportera stämmer onekligen betydligt bättre in om man vet att uppgiftsinsam-

<sup>11</sup> Förhör med [FYRA] den [datum utelämnat]. SÄKO.

<sup>12</sup> Förhör med Ingvar Carlsson den 11 januari 2001. SÄKO.

<sup>13</sup> Vinge (1988) s 42.

<sup>14</sup> Ibid, s 56-57.

lingen var en direkt fortsättning av den verksamhet som socialdemokratiska partiet igångsatte redan på 30-talet. En verksamhet som fortsatte under efterkrigstiden för att slutligen inlemmas i den byrå IB, som administrativt inordnats i försvarsstaben.<sup>15</sup>

Ja, vem var intresserad av sådana uppgifter? Svaret är besvärande för Vinge. Rapporten gick nämligen till säkerhetspolisen där den förvaras bland ett stort antal Grupp B/IB-handlingar av samma karaktär, av vilka flera refereras i Vinges bok.<sup>16</sup> En annan av de handlingar Vinge återger i boken rör ett antal kommunister i Tranås. Denna handling gick till såväl säkerhetspolisen som Fst/Säk.<sup>17</sup> För övrigt skall påpekas att Grupp B/IB:s rapporter inte skiljer sig från säkerhetspolisens egen rapportering rörande kommunister vid samma tidpunkt vilket gör följande citat ur Vinges bok en smula märkligt:

En del kanske rycker på axlarna över att sådant här registreras – det var oskyldigt och ofarligt. Jag vill hävda motsatsen: att även de mest oskyldiga företeelser rapporterades och bevarades – det är vad som skrämmer.<sup>18</sup>

Den poäng Vinge vill göra i boken går främst ut på att påtala det starka inslaget av socialdemokrater i verksamheten för att därigenom bryta igenom den då rådande socialdemokratiska hållningen att det egentligen inte fanns någon koppling mellan IB och SAP. Vinge skriver bl.a. att han förfogade över en förteckning på alla de som 1964 var anställda vid Grupp B/IB:

---

<sup>15</sup> Ibid, s 56.

<sup>16</sup> Rapporten, som handlar om en anställd vid Svenska Fläktfabriken i Jönköping förvaras i 5/73:264, löpnummer 4. SÄPO.

<sup>17</sup> Rapporterna – Vinge tar upp den på s 48-55 - är följande. 1) Rapport daterad den 6 juni 1962 rörande kommunister i bl.a. Norrahammar (totalt 28 namn). Denna rapport gick till säkerhetspolisen – förvaras i 5:73/264, löpnummer 4 – samt till Fst/Säk:s kontraspionagedetalj, vilket framgår av detaljens diarium för 1962, se serie Ö IV diarium, volym 187. MUST. 2) Rapport daterad den 4 december 1961 rörande kommunister i bl.a. Tranås, Huskvarna och Jönköping (totalt 27 namn). Rapporten gick till säkerhetspolisen där den förvaras i 5:73/264, löpnummer 4. Rapport daterad den 22 februari 1963 rörande en anställd vid Svenska Tändsticksfabriken i Jönköping. Rapporten har gått till säkerhetspolisen där den förvaras i 5:73/264 samt till Fst/Säk:s kontraspionagedetalj vilket framgår av detaljens diarium för 1962, se serie Ö IV diarium 1963. Volym nr 196. MUST.

<sup>18</sup> Vinge (1988) s 48. Vinge skriver detta efter att ha redovisat en rapport från Grupp B rörande en musikdirektör Melin, hemmahörande i Jönköping. I rapporten står: "Vid ett tjeckiskt dirigentbesök i Katrineholm, diskuterades om inte någon annan svensk orkester var intresserad av ett framträdande hos den tjeckiske dirigenten. Jönköpings orkesterförening tackade ja, och resultatet slog så bra ut, enl. musikdir. Gustaf Skällner (ordf. i Svenska orkesterföreningens riksförbund och f.d. musikfanjunkare) att man beslutade om ett fortsatt utbyte. Musikdir. Melin från Jönköping utsågs till att resa till Tjeckoslovakien som gästdirigent, ett uppdrag som Melin varit mycket stolt över. Evenemanget har varit omnämnt i ortspressen."



Det gemensamma för de här sju ton var att de alla var lojala mot organisationen (vilket ju ter sig som ett totalt överflödigt påpekande - motsatsen hade varit uppseendeväckande, LOL:s anm). Bland handläggarna var de flesta socialdemokrater och de som hörde till den inre kretsen var mycket starka anhängare till partiet ... Den som efter detta tvivlar på att denna av socialdemokrater dominerade organisation inte var förankrad i den högsta partiledningen skall få mer fakta i det följande.<sup>19</sup>

Här skall vi ge Vinge rätt i det att han konstaterar förankringen i partiledningen. Han fick utstå hård kritik för detta i den debatt som följde på hans bok men på denna punkt fick han på sätt och vis upprättelse genom Sten Anderssons uttalanden sommaren 1998 samt FUN:s utredning senare samma år. En dimension som Vinge – och i någon mån också FUN – förbiser är dock att förankringen av Elmers verksamhet inom försvarsstaben var än mer utpräglad.

Carl Persson skriver i sina memoarer att ”den fråga som oundgängligen inställer sig är om den organisation som växte fram under Birger Elmers ledning i första hand registrerade kommunister för *försvarets* räkning”. Persson menar att frågan är motiverad av att IB tycktes utveckla sig till ”en rent socialdemokratisk organisation” varefter han räknar upp några av de ombudsmän som var anställda hos Elmer. Då hans memoarer gavs ut på hösten 1990 hade knappt ett halvår gått sedan Kanger/Gummesson publicerade *Kommunistjägarna*. Persson skriver:

Kanger-Gummesson hävdar att IB kom till på den socialdemokratiska partiledningens initiativ. Där om vet jag intet. Men att IB blev en socialdemokratisk angelägenhet råder väl numera ingen tvekan om: det var socialdemokrater som anställdes, kontaktmännen var i de flesta fall socialdemokrater, Birger Elmer rapporterade direkt till försvarsministern i den socialdemokratiska regeringen Sven Andersson. Även om det inte fanns någon formell överenskommelse mellan partiet och IB tillgodogjorde sig naturligtvis partiet de uppgifter som med statliga medel – *men utan parlamentarisk insyn* – samlades in och kunde vara till nytta (kursivering i original, LOL:s anm).<sup>20</sup>

I likhet med Vinge redovisar Persson sedan några interna Grupp B/IB-handlingar och påpekar att det här rör sig om ”mer en omfattande kartläggning av det kommunistiska partiet än en analys av militära säkerhetsrisker” och att ”det var ren åsiktsregistrering”. Problemet för Persson är dock detsamma som för Vinge; uppgifter om minst 7 500 kommunister översändes från Grupp B till säker-

<sup>19</sup> Ibid, s 44.

<sup>20</sup> Persson (1990) s 305.

hetspolisen under 1960-talets första år och därutöver hade säkerhetspolisen en egen inhämtning som var betydligt mer omfattande än Grupp B/IB:s.

Om vi går tillbaka till IB-avslöjandet 1973, kan vi inte heller där hitta några belägg för att IB kom till för att SAP ville bedriva kommunistövervakning under militär täckmantel. Peter Bratt skriver exempelvis i *IB och hotet mot vår säkerhet* att IB tillkom 1964 genom en sammanslagning av Collector och T-kontoret. Så långt stämmer det någorlunda med vad som numera är känt. Problemet kommer då Bratt skall förklara vad Collector var. Han går då tillbaka till 1948 och menar att den registrering som vid den tiden återupptogs – och som Erlander berörde i sina memoarer i början av 1970-talet – skedde inom ramen för ”en hemlig organisation vid sidan av Säpo och Fst/Säk”. Han skriver vidare att det var denna organisation ”som 1958 blev Collector Ltd AB och som 1964 inrangerades i IB som avdelning 03”. Bratt skriver sedan att den socialdemokratiska regeringen under Erlander beordrade militären att bygga upp en hemlig spionorganisation som riktade sig mot politiskt radikala svenskar. Enligt Bratt tillkom alltså Collector (med vilken han avser Grupp B) på Erlanders order 1948 och inordnades i försvarsstaben först 1964. Bratt konstaterar att regeringen därmed var ytterst ansvarig för verksamheten och därför var det självklart att också SAP:s ledning skulle kritiseras. Men:

Självfallet är detta inte någon kritik av partiet i sig, eftersom så ytterligt få över huvud taget har känt till verksamheten.<sup>21</sup>

Bratt framhöll i stället att ”partistyrelsen” var inblandad. Men också här reserverade han sig:

Men partistyrelsen består av ett 60-tal ledamöter och suppleanter plus ett antal anställda vid kansliet. Självfallet är det här bara ett fåtal som känt till verksamheten. Det gäller främst det verkställande utskottet, men även ett par andra personer.<sup>22</sup>

Sammanfattningsvis kan sägas att det saknas belägg för påståendet att SAP skapade IB för att där fortsättningsvis, med hjälp av statliga medel, bedriva kampen mot kommunismen med register och personal. Ingen person har någonsin trätt fram och sagt något liknande – åtminstone ingen som kan förväntas ha någon som helst kännedom om de faktiska förhållandena. Likaså har inga dokument

<sup>21</sup> Bratt (1973) s 11. Rörande Bratts uppgifter kan sägas att i stort sett samma uppgifter publicerades i FiB/Kulturfronts första nummer om IB (nr 9/1973) i maj 1973.

<sup>22</sup> Ibid.

någonsin presenterats som ger belägg för påståendena. Däremot finns en mängd belägg, såväl muntliga som skriftliga, för att detta var ett militärt initiativ och att Grupp B/IB var en mycket välintegrerad del i försvarsstaben. Elmér var väl sedd inom försvarsstaben under 1950-talet och Elmérs kontakt med företrädare för SAP initierades och utvecklades under Rickard Åkermans tid som försvarsstabschef medan officerare som Per Elov Vingren, chef för Fst/In och framför allt Vingrens efterträdare Filip Grudemark pläderade för verksamheten med Elmér som ansvarig. En av Elmérs främste beskyddare under 1960-talet var för övrigt dåvarande försvarsstabschefen Carl Eric Almgren, en person som på sin tid ansågs alltför borgerlig för att han skulle få efterträda Torsten Rapp som ÖB 1970. Chefen för sektion II, Bo Westin, var också informerad om Grupp B:s verksamhet och den stora utredningen om den militära säkerhetstjänsten (MSU) – där Westin ingick – ställde sig positiv till Elmérs arbete. Den ende som på högre nivå gav uttryck för negativ uppfattning rörande verksamheten var Curt Göransson, som var försvarsstabschef 1957–1961. Dock var det alltså under dennes tid som Grupp B inrättades och hans motvilja mot verksamheten framträder i dokumenten först i början av 1961. En annan person som med tiden kom att ifrågasätta Elmérs verksamhet var chefen för den hemliga underrättelsetjänsten T-kontoret, Thede Palm. Denne framför i en liten skrift om T-kontoret att Elmér före tillträdet som chef för IB 1965 ”av staten beviljats avsevärda belopp för att bygga upp en säkerhetstjänst avsedd för hans politiska parti”.<sup>23</sup> Närmare än så beskrivs inte Elmérs verksamhet och det finns anledning att sätta frågetecken rörande Palms till synes säkra uppfattning. Då Palm 1974 samtalade med journalisterna och historikerna Olle Häger och Hans Villius nämnde han endast att Elmér inte hade någonting med T-kontoret att göra före 1965. Palm sade också att ”(j)ag förstod ju att Elmér sysslade med någonting, men jag visste inte riktigt vad”.<sup>24</sup> Av Palms dagbok framgår dock att han närde dessa misstankar redan i det tidigare 1960-talet men han framlägger inte några bevis för att så skulle varit fallet. I augusti 1959 träffades Palm och chefen för Fst/Sektion 2, Holger Henning. Man berörde då ”Elmér och hans Finlandskontakter”. Här märks för första gången i dagboken Palms misstankar rörande Elmér och hans samröre med det socialdemokratiska partiet. Palm skriver att Sven Andersson ”fått för sig att en särskild Finlandslinje skall läggas upp på det partipolitiska

<sup>23</sup> Palm (1999) s 52.

<sup>24</sup> Häger/Villius, samtal med Thede Palm 1974. Olle Hägers privata arkiv.

planet och vill ha Elmér att resa ut i sådant syfte” något Palm fann ”oanständigt”. Palm ansåg att ”partiinställningen till underrättelse-tjänsten är orimlig” och sade till Henning att ”man hos mig förföljt folk därför att de tillhör högerpartiet, och jag är inte böjd att acceptera någon socialdemokratisk underrättelsetjänst utan jag anser att Fst:s underrättelsetjänst är en sak och partilinjen är en annan”.<sup>25</sup> Av olika skäl hade Palm i början av januari 1962 en konflikt med Elmér och Palm skriver att han ”vill komma till botten av den Elmérska avdelningen såtillvida som den driver en verksamhet parallellt med min egen och som hinder för min egen”.<sup>26</sup> Tillfälle till detta gavs i april 1962 då de båda sammanträffade. Palms uppfattning efter samtalet var att Elmér ”gjort en rent politisk karriär” och att försvarsstabschefen Göransson inte vågat förhindra detta.<sup>27</sup> Några månader senare misstänker Palm, med anledning av att Elmérs budgetäskanden började bli lika stora som T-kontorets, ”att det lägges upp en socialdemokratisk underrättelsetjänst och att Fstchefen fått låna sig till detta”.<sup>28</sup> I november 1963 hade Palm och hans andreman Pehr Swartz inbjudits till Elmér och Wenblad för att dessa skulle redogöra för sitt arbete. Vad som föranledde detta och resultatet av redovisningen är dock okänt.<sup>29</sup>

Palm ger alltså uttryck för att Elmér gjorde politisk karriär och byggde upp en partipolitisk underrättelsetjänst. Detta är en rimlig uppfattning med tanke på att Sven Andersson ville att Elmérs ska hålla i partipolitiska kontakter med underrättelsemässig innebörd i Finland. Det har ju också visat sig att Elmér och Paues förmedlade uppgifter från den finska fackföreningsrörelsen till det norska Arbeiderpartiet. Redan i mitten av 1950-talet hade Palm och Elmér diskuterat (det framgår av Palms dagbok) ”bl.a. de tyska underrättelser, som kommer in till oss över socialdemokratiska vägar och som Elmér förmedlar. Jag accepterade att man i fortsättningen skulle skicka alltsamman till mig.”<sup>30</sup> Han uttryckte då ingen uppördhet över dessa kontakter. Emellertid finns det mycket som pekar på att Elmér och hans kontakter, inte minst på det internationella planet, med tiden blev besvärande för Palm vilket han ju också ger uttryck för. Det finns alltså en partipolitisk dimension av Elmérs arbete och det är denna som växer sig så främmande för

<sup>25</sup> Thede Palms dagbok den 27 augusti 1959. KrA.

<sup>26</sup> Ibid., den 13 mars 1962. KrA.

<sup>27</sup> Ibid., den 5 april 1962. KrA.

<sup>28</sup> Ibid., den 26 juni 1962. KrA.

<sup>29</sup> Ibid., den 26 november 1963. KrA.

<sup>30</sup> Ibid., den 15 november 1955. KrA.

Palm och som leder till hans tankar på en socialdemokratisk underrättelsetjänst. Vad som sedan hände då Palm fick lämna T-kontoret i samband med sammanslagningen med Grupp B kan knappast ha inneburit annat än att hans uppfattning cementerades. Men egentligen borde kanske Palm ha haft viss förståelse för att man som utomstående kan skapa sig en sådan uppfattning. Han blev ju nämligen själv föremål för sådana misstankar.

Thede Palm hade 1955 låtit anställa ordföranden i Konservativa Studentförbundet, John Magnus Lindberg. Behjälplig vid rekryteringen hade varit professorn och högerpolitikern Erik Anners.<sup>31</sup> I januari 1957 hade Lindberg avancerat från aktuarie till byrådirektör.<sup>32</sup> En annan anställd vid T-kontoret, Jan Rydström, hade vid några tillfällen under januari och mars samtalat med Erlander och försvarsminister Torsten Nilsson om Palms verksamhet.<sup>33</sup> Han hade bl.a., med John Magnus Lindberg som färskt exempel, framfört att Palm knöt till sig högerpolitiker. I *Några studier till T-kontorets historia* skriver Palm att Lindberg och Rydström inte talde varandra och att detta huvudsakligen var den senares fel. Palm anger att Rydström var orolig för att Lindberg skulle bli Palms "andre man" och därmed en möjlig efterträdare till denne, något som han själv önskade bli. Då Rydström förstod att så inte skulle ske, började han enligt Palm "driva fram en befordran på politisk väg"<sup>34</sup>:

Det kan räcka här med att säga att han gick inte bara till försvarsministern utan också till statsminister Erlander för att tala om att jag bara tog in högerfolk i min tjänst. Erlander tog aldrig upp något sådant med mig.<sup>35</sup>

På våren 1957 efterträddes Torsten Nilsson av Sven Andersson. Denne skulle snart, till skillnad mot Erlander, få tillfälle att ta upp saken med Palm. Den 5 mars 1957 hade Sovjetunionen genom en protestnote avslöjat att T-kontoret skickat agenter till Baltikum.<sup>36</sup> Kritik riktades från bl.a. UD mot Palms verksamhet. Jan Rydström

<sup>31</sup> Samtal med John Magnus Lindberg den 19 september 2000. SÄKO.

<sup>32</sup> Fst/Chefsexpeditionen, Hemliga handlingar 1957. Fst/Adj 29/1 1957 nr H 105:4.

<sup>33</sup> Uppgiften bygger på en kombination av flera källor. Av försvarsminister Torsten Nilssons möteskalender framgår att han sammanträffade med Rydström den 29 januari, 3 samt 5 mars 1957. Av bl.a. Palms dagbok framgår på flera ställen att Rydström hade talat med Nilsson och Erlander.

<sup>34</sup> Thede Palm (1999) s 49. Varken Lindberg eller Rydström stod särskilt högt upp på listan över tänkbara efterträdare till Palm. Detta framgår av anteckningar i Åkermans dagbok den 8 maj 1957 där Rydström först nämns som sjunde namn. Lindberg nämns inte alls.

<sup>35</sup> Thede Palm (1999) s 50.

<sup>36</sup> Se mer om detta i Ottosson/Magnussons *Hemliga makter* (1991) s 171–183 och Peter Kadhammars *De sammansvurna* (1999).

träffade i slutet av mars försvarsstabschefen Rickard Åkerman varvid den förre framförde att Palm var "nere och tagen av vad som hänt" ett faktum som säkerligen aktualiserade Rydströms oro för att Lindberg skulle kunna bli Palms efterträdare. Rydström anmärkte inför Åkerman att "Lindberg är farlig". Särskilt tagen skulle Palm ha varit eftersom han inte fått förklara sig inför försvarsministern.<sup>37</sup> Åkerman funderade på om Palm möjligen skulle bytas ut. Av överbefälhavaren Nils Swedlunds arbetsanteckningar från den 3 april 1957 framgår också att försvarsstabschefen Åkerman övervägde åtgärder mot Palm. En knapp vecka senare träffades Swedlund och Sven Andersson. De talade bl.a. om Palm och Swedlund skriver att Andersson sade sig inte veta någonting alls om T-kontoret men att Undén ville undersöka verksamheten. Swedlund reagerade mycket starkt på detta och undrade "(s)kall Palm bindas? Är Undén rädd för ry?". Han påpekade att Andersson åtminstone skulle få en orientering av Palm själv.

Den 25 april 1957 träffade Thede Palm försvarsministern Sven Andersson för en första föredragning. Vid tillfället tog Andersson upp att det i Palms organisation fanns "flera högermän, åtskilliga folkpartister och inga socialdemokrater". Palm skriver i sin dagbok att han visserligen upplevde att Andersson hade förtroende för honom men att "man misstänker att högern spelat in JML (Lindberg, LOL) på platsen".<sup>38</sup> Endast sex veckor senare noterar Palm att Lindberg skall sluta och ersättas med en militär, Per Swartz.

I början av juli 1957 var Palm uppe hos Åkerman och berättade att han "nu upptäckt att Rydström bakom hans rygg går till Erlander". Palm ville nu bli av med Rydström.<sup>39</sup> I ett samtal 1959 med chefen för sektion II, Holger Henning, framförde Palm miss-tanken att Elmers då två år gamla Grupp B höll på att utvecklas till en socialdemokratisk underrättelsetjänst. Han påpekade detta särskilt eftersom "man hos mig har förföljt folk därför att de tillhör högerpartiet". Då Palm i mitten av 1960-talet avvecklades som chef för T-kontoret, ersattes han av Elmér. Sven Andersson förklarade då bl.a. för Palm – enligt dennes dagbok – att "detta gick tillbaka på den tid, då Jan Rydström sprang till Erlander och Torsten Nilsson med diverse uppgifter om mig...".<sup>40</sup> John Magnus Lindberg hävdar i samtal med SÄKO att Rydströms påståenden att T-kontoret rekry-

<sup>37</sup> Richard Åkermans dagbok den 25 mars 1957. KrA.

<sup>38</sup> Thede Palms dagbok den 25 april 1957. KrA.

<sup>39</sup> Richard Åkermans dagbok den 6 juli 1957. KrA.

<sup>40</sup> Thede Palms dagbok den 12 november 1964. KrA.

terade högerkrafter är felaktiga. De enda personerna inom organisationen med sådan bakgrund var Lindberg själv och ytterligare en person. I övrigt bestod T-kontoret av folk inom handelsflottan och pensionerade officerare.<sup>41</sup> Det är emellertid ett faktum att det i miljön runt Palm fanns ett flertal högermän. Erik Anners utgör ett exempel liksom ledaren för unghögern Birger Hagård.

## 15.2 Bo Westins uppgifter 1975

Ett annan indikation på en start i tidigt 1950-tal utgörs av en utredning om den militära underrättelse- och säkerhetstjänsten som förre försvarsstabschefen Bo Westin sammanställde 1975 troligen direkt för 1974 års underrättelseutrednings räkning.<sup>42</sup> Av det avsnitt som handlar om Elmérs verksamhet framgår följande:

I juli 1953 inrättades en bearbetningsgrupp (Grp B) vid inrikesavdelningen. Dess uppgift var att inhämta och bearbeta säkerhetsunderrättelser. Prioritering av inhämtningen skedde geografiskt med hänsyn till krigsfallsplaneringen. Bearbetningen ledde till att vissa viktiga funktioner prioriterades. Skyddet av järnvägen och hamnar samt transportrörelserna i de senare är exempel härpå. Gruppens arbete ledde till ett stort antal personinformationer. För att bibehålla sekretessen kring denna verksamhet hölls delar av personalen vid Grp B skild från inrikesavdelningen såväl lokalt som i personförteckningar ... Under 1961 skildes Grp B helt och hållet från inrikesavdelningen och erhöll självständig ställning. Gruppen redovisades på hemlig personalförteckning.

Denna redogörelse kom sedan att ligga till grund för slutsatserna 1974 års underrättelseutredning (UU 74) i det korta avsnitt man där ägnar IB:s ursprung. Detta sammanfattas på följande sätt:

Vid den dåvarande inrikesavdelningen i försvarsstaben (numera försvarsstabens säkerhetsavdelning) inrättades år 1957 en enhet med uppgift att i Sverige och vissa andra länder inhämta och bearbeta säkerhetsunderrättelser, d.v.s. underrättelser om säkerhetshotande verksamhet. För att sekretessen kring verksamheten skulle kunna bibehållas, hölls delar av personalen skild från inrikesavdelningen, både lokalt och i personalförteckningar. Under år 1961 skildes denna enhet helt från inrikesavdelningen och fick en självständig ställning.

<sup>41</sup> Samtal med John Magnus Lindberg den 19 september 2000. SÄKO.

<sup>42</sup> *Underrättelsetjänsten inom försvarsmakten 1945–1973 med synpunkter på utvecklingen i framtiden* av Bo Westin daterad den 20 januari 1975. Förvaras i 1974 års underrättelseutrednings arkiv, YK 2866, volym 7. RA.

Som synes modifierades Westins beskrivning något i denna version. Uppgifterna om att Grp B bildades som en bearbetningsenhet inom inrikesavdelningen redan 1953 togs inte med. I stället har helt enkelt 1953 bytts ut mot 1957. Skälet skulle kunna vara att Westin helt enkelt tagit fel eftersom det inte finns några uppgifter i övrigt som talar för att man inrättade en bearbetningsgrupp vid inrikesavdelningen 1953. Däremot är det allmänt känt att den bearbetande kapaciteten ökades vid *utrikesavdelningen* samma år, genom nyanställningarna av Elmér, Palme samt ytterligare sju personer. Det finns dock inget som stöder uppgiften om att en formell grupp kallad Grupp B inrättades så tidigt som 1953. Detta understryks också av SÄKO:s samtal med Sten Geijer som under perioden 1950 – 1954 var chef för detalj I vid Fst/In. Han hävdar med bestämdhet att någon bearbetningsgrupp av det slag Westin beskriver inte inrättades vid inrikesavdelningen under Geijers tid som detaljchef där.<sup>43</sup> Tillfrågad om vad Westin grundar sin skrivning på hävdar han i dag endast att Grupp B uppstod runt Olof Palme då denne verkade vid utrikesavdelningen. Han skulle således ha tagit fel på inrikes- och utrikesavdelningen. Vad som dock kvarstår som mindre sannolikt är beskrivningen av verksamhetens art som inte alls ligger i linje med det arbete som bedrevs inom utrikesavdelningen vid den aktuella tidpunkten. Jan Stiernstedt, som tillhörde dem som tillsammans med bl.a. Palme och Elmér anställdes vid Fst/U i juli 1953 bl.a. i syfte att utöka bearbetningskapaciteten, tillbakavisar bestämt att det fanns någon "Grp B" och han säger också att hans och Palmes arbetsuppgifter över huvud taget inte berörde säkerhetsfrågor. Däremot, menar han, är det säkerligen så att Elmér med tiden fick arbetsuppgifter av säkerhetskaraktär, vilket Stiernstedt bl.a. fick klart för sig omkring 1956 då Elmér gav uttryck för intresse av ungerska flyktinggrupper.<sup>44</sup>

Den enda möjliga slutsatsen av ovanstående är att Westins beskrivning av Grupp B:s tillkomst 1953 är felaktig och bygger på sammanblandning av uppgifter.

### 15.3 Finnarna från Sirola

Birger Elmér hävdar i samtal med Villius/Häger rörande tillkomsten av IB:

---

<sup>43</sup> Samtal med Sten Geijer den 19 mars 2002. SÄKO.

<sup>44</sup> Samtal med Jan Stiernstedt den 5 juni 2001. SÄKO.



I början av 1950-talet började välutbildade kommunister från DDR och Finland att söka sig till Sverige ... Jag var själv i DDR och kollade utbildningen. Den svenska säpo kunde inte klara den här uppgiften. Den var splittrad och länspolischeferna inte alltid lätta att ha att göra med. Det visade sig att det satt finnar överallt i ammunitionsförråden i Bofors, på viktiga poster i Hofors etc. Paues, ombudsman i Norrbotten var en av mina viktigaste kontaktmän.

Det har i de senaste årens debatt om IB från flera håll framhållits att den finska invandringen under 1950-talet utgjorde en viktig faktor rörande Grupp B:s tillkomst. Uppgifterna har främst torgförts av Stig Synnergren. Det finns dock inget som visar att Grupp B i slutet av 1950-talet ägnade Sirolautbildade finländare särskilt stor uppmärksamhet. Visserligen fick Elmér genom sina finska kontakter i slutet av 1959 tag i en broschyr innehållande uppgifter om personer som åren 1946–1958 studerat vid Sirolainstitutet men i övrigt saknas dokumentation som kan ligga till grund för påståenden om att detta var av större vikt i Grupp B:s utveckling.<sup>45</sup> Däremot finns uppgifter som tyder på att man hade ett visst intresse av detta strax efter att Synnergren tillträtt som ÖB 1970. En LO-man, Hjalmar Rantanen, som under IB-tiden upprätthöll kontakt med Ingvar Paues, har berättat att han, ”i egenskap av IB-man” tog fram och förfogade över några elevmatriklar som innehöll uppgifter om finska medborgare som utbildats på Sirolainstitutet. Rantanen lämnade matrikeln till Elmér som sade att han väntat länge på den och att Stig Synnergren var angelägen om att få den.<sup>46</sup> Stig Synnergren, som då var ÖB, har bekräftat att Hjalmar Rantanen försåg IB med en ”matrikel över dem som hade genomgått längre eller kortare utbildning på Sirolainstitutet.<sup>47</sup> Hjalmar Rantanen menar att Synnergren hade uppfattningen att Sirolainstitutet spelade en viktig roll i Skandinavien, något som han dock ”helt fått om bakfoten”. Institutet bedrevs som en vanlig folkhögskola med statsbidrag. Enligt de många tidigare elever som Rantanen talat med avsåg utbildningen endast ideologiska basfrågor, nationalekonomi, matematik och språk.<sup>48</sup> I förhör med SÄKO har Synnergren lämnat uppgift om att Ingvar Paues 1972 fick Fst/Säks och/eller försvarsstabschefen Westins uppdrag att hålla kontakt med företagsledningar och fackföreningar knutna till LO vid krigsviktiga arbetsplatser i syfte att se till att där inte anställdes

<sup>45</sup> Broschyren återfinns i SÄPO:s arkiv i en särskild akt om Sirolastiftelsen (P 5549, löpnummer 2).

<sup>46</sup> Kokk (2001) s 158f.

<sup>47</sup> Ibid, s 470.

<sup>48</sup> Samtal med Hjalmar Rantanen den 2 november 2001. SÄKO.

olämpliga personer från "LO-sidan". I stället fick sådana personer anställning i företag av mycket ringa värde ur försvarets synvinkel, "så att man visste var man hade dem". Synnergren menar att Paus därigenom fortsatte den verksamhet som han tidigare bedrivit. Elmér och Paus samarbetade men Synnergren upplevde inte att Elmér förde något befäl över Paus.<sup>49</sup> Det finns dock stor osäkerhet i Synnergrens uppgifter. Såväl Paus som Westin har tillbakavisat uppgifterna. Det troligaste är att Synnergren här helt enkelt blandar ihop Paus med Hjalmar Rantanen.

## 15.4 Det amerikanska kravet och trepartsöverenskommelsen ÖB-LO-SAF

### 15.4.1 Det amerikanska kravet

Stig Synnergren uppgav följande inför Neutralitetspolitikkommisionen 1993:

Och då kommer vi in på det här med IB-affären också. Och det kanske är lika bra att jag säger det på en gång. För det var ju en ömtalig affär i det hänseendet. Därför när svenska forskningsanstalten, försvarets forskningsanstalt, den fick annex utav amerikanerna, den hade rätt att komma åt vissa tekniska kunskaper. Och vi hade mycket god kontakt mellan FOA och de tekniska delarna ute i Amerika. Men i det här sammanhanget så ställde då när de lämnade ut sedan för tillverkning på svensk industri något som innehöll teknologi så ställde amerikanerna krav att svenska regeringen skulle svara för att inte denna teknologi fördes vidare till tredje man.

Hela min tid på militära sidan och sedan också under de tio år jag var i näringslivet, så var vi ytterst noga med att näringslivet, de olika företagen de skall inte kontrolleras, eller garanteras vad de gör utav regeringen. Och det där blev ju en ömtalig fråga. Och den här ledde så till, i slutet på 50-talet och i början av 60-talet, att Birger Elmér fick hand om IB. Och det var helt enkelt så att man heller inte ville sätta Säpo på att vara inne och titta i olika industrier.

Synnergren förmedlade inför Neutralitetspolitikkommisionen en starkt förenklad bild av IB:s verksamhet. Som nämnts tidigare (se avsnitt 5.2, *Industriskyddskommittén 1957*) var det dock av helt andra skäl som man inte ville ha säkerhetspolisen inne på industrierna. Dessutom är det fel att hävda att avtalet – eller "det amerikanska kravet" som det också kallats – ledde till att Grupp B/IB skapades – "utvecklades" är ett bättre uttryck. Inför FUN

<sup>49</sup> Förhör med Stig Synnergren den 27 januari 2000. SÄKO.

berättade Synnergren 1998 att ÖB Torsten Rapp 1960 eller 1961 – torde ha varit det senare – i en kvalificerat hemlig skivelse framförde USA:s meddelande att svenska regeringen bar ansvaret för att de försvarstekniska kunskaper och vapen som Sverige köpt eller på annat sätt erhållit från USA, inte kom till främmande makts kännedom. Enligt Synnergren skulle en särskild enhet skapas för samverkan mellan LO och SAF i denna fråga eftersom industrin själv inte ville att polisens blandades in.<sup>50</sup> Birger Elmér menar att Synnergrens redogörelse inför Neutralitetspolitikkommisionen är en ”i stort” riktig beskrivning av hur Grupp B kom till men tillägger att det också fanns ett ”nationellt egenintresse” involverat.<sup>51</sup> Inför FUN nämnde han att USA, som en förutsättning för att Sverige också i framtiden skulle få teknisk kunskap och inhandla vapen, krävt att det skulle ”vara rent” inom vissa industrier. Också Elmér menar att ”(e)tt samarbete mellan SAF, LO och Försvarsstaben etablerades”. I FUN:s rapport framgår dock inte vilken tidpunkt Elmér talar om men nämnden tycks i alla fall tro att han lägger det i anslutning till Grupp B:s bildande omkring 1957/1958.<sup>52</sup>

Uppgifterna om att amerikanernas krav på kommunistfria industrier skulle ha lett till *bildandet* av Grupp B i slutet av 1950-talet kan således knappast vara riktigt. Däremot kan konstateras att diskussionerna med amerikanerna i slutet av 1950-talet påverkade arbetet inom försvarsstabens inrikesavdelning och därmed indirekt också Grupp B:s utveckling. Inom försvarsstaben var man exempelvis under åren 1958–1959 mycket orolig för kommunistisk verksamhet ute på industrierna. Att denna oro inte skulle ha ett samband med de samtidiga diskussionerna med USA måste betraktas som uteslutet. Utformningen av det militära säkerhetsskyddet bör dock ha varit upp till svenskarna själva och amerikanerna kan knappast ha haft några idéer om detta så länge de fick garantier om att deras teknik åtnjöt ett fullständigt skydd. Sådana garantier upplevde man från amerikanskt håll att man fick redan i maj 1958. Några särskilda krav från USA:s sida på inrättandet av en avdelning av Grupp B:s typ och med de kontakter byrån hade, kan knappast ha ställts. Då en amerikansk delegation besökte försvarsstaben i

---

<sup>50</sup> Försvarets Underrättelsenämnds utfrågning av Stig Synnergren. *Redovisning av vissa uppgifter om den militära underrättelse- och säkerhetstjänsten. Försvarets Underrättelsenämnds rapport till regeringen den 26 november 1998.* Dnr FO 98/2531/EC/RC. Fö.

<sup>51</sup> Elmérs brev till författaren den 6 maj 1997.

<sup>52</sup> Utfrågning av Birger Elmér den 16 mars 1998. *Redovisning av vissa uppgifter om den militära underrättelse- och säkerhetstjänsten. Försvarets Underrättelsenämnds rapport till regeringen den 26 november 1998.* Dnr FO 98/2531/EC/RC. Fö.

maj 1958 fanns endast ett embryo till Grupp B:s verksamhet. Den mer intensiva kartläggningen av kommunister kom igång först något år senare vilket också det pekar på ett samband med den amerikanska teknikexporten. Säkerhetsavtalet med USA rörande handeln slöts 1961. Vid försvarsstaben skrev man då att p.g.a. säkerhetsavtal med "viss främmande makt" hade man vid försvarsstaben under hösten 1961 infört särskilda arbetsuppgifter "av tidigare ej förekommande art". Vad man här anspelar på är säkerligen Grupp B och möjligen också hela det särskilda kartlägningsprojekt rörande svensk kommunism som vid denna tidpunkt etablerades inom Fst/In och som hade till uppgift att definiera det kommunistiska hotet i förhållande till det svenska försvaret.

#### 15.4.2 "Trepartsöverenskommelsen"

Stig Synnergren har i olika sammanhang på senare år hävdats att det finns ett formellt beslut rörande den s.k. "trepartsöverenskommelsen" – som uppgörelsen mellan militär-SAP/LO-SAF kommit att kallas. Synnergren, som själv säger sig ha sett trepartsöverenskommelsen, hävdar att den innefattar endast några korta rader som säger att "inom försvarsstaben har bildats en särskild detalj och samarbete i det fallet har skett med SAF och LO". Något närmare om verksamhetens art anges inte enligt Synnergren. Dokumentet skall ha signerats av dåvarande överbefälhavaren Torsten Rapp och försvarsstabschefen Carl Eric Almgren.<sup>53</sup>

Det förefaller osannolikt att ett avtal i egentlig mening rörande Grupp B skulle ha upprättats. Det är dock lika svårt att tro att uppgifterna är helt gripna ur luften. I förhör med SÄKO hävdar Synnergren att det omkring 1960 fanns en skrivelse enligt vilken den svenska regeringen ansvarade för att kunskap om vapen och teknik som Sverige köpt eller fått från USA inte kom till tredje makts kännedom. Skrivelsen skapade oro inom regeringen och detta skulle ha lett till överenskommelsen mellan Rapp, Geijer och Kugelberg om samarbete till skydd för sådana hemliga uppgifter. Synnergren skulle ha läst överenskommelsen någon gång i slutet av 1960-talet.<sup>54</sup> Det är emellertid fullt möjligt att det Synnergren här talar om är ett dokument som upprättats i anslutning till 1961 års sekretessavtal med USA. Dock, det är några år efter Grupp B:s tillkomst.

<sup>53</sup> Förfs samtal med Stig Synnergren den 6 oktober 1997.

<sup>54</sup> Förhör med Stig Synnergren den 27 januari 2000. SÄKO.

Ingemar Engman säger i förhör inför SÄKO att han baserar sina uppgifter om "trepartsöverenskommelsen" på vad han hört av före försvarsministern Sven Andersson som någon gång sagt att "jag lyckades få LO och SAF att ställa upp". "Trepartsöverenskommelsen" är enligt Engman en kvalificerat hemlig ÖB-order som Synnergren en gång våldsamt upprörd viftade med framför Engmans ögon. Upprördheten hade sin förklaring i att Torsten Rapp satte sådana känsliga uppgifter på papper. Eventuellt förvarades handlingen i Almgrens skåp där Synnergren fann det. Möjligen var också Bo Westin involverad i detta. Synnergrens uppfattning är att hans efterträdare Lennart Ljung "tuggat" handlingen.<sup>55</sup>

Uppgifterna om trepartsöverenskommelsen har cirkulerat sedan 1988. Bertil Kugelberg förnekade då i en tidningsintervju att han skulle ha haft någon kännedom om IB före avslöjandet av Bratt och Guillou 1973. Sten Andersson menade att Kugelberg på den tiden inte var införstådd med att det handlade om IB. I stället hänvisade Andersson till de här tidigare angivna strukturerna inom Folk och Försvar och att det var dessa Kugelberg varit en del av.<sup>56</sup> Tre år senare hävdade Stig Synnergren i en intervju att det fanns en ÖB-order och att den borde avhemligas.<sup>57</sup> Kugelbergs efterträdare Curt-Steffan Giesecke har i förhör inför SÄKO upprepat Kugelbergs tio år gamla dementi. Han menar i stället att det är tänkbart att den påstådda uppgörelsen skulle ha gällt stay behind-verksamheten. Denna var såväl LO som SAF involverade i eftersom "det var viktigt att brett förankra en sådan rörelse i samhället."<sup>58</sup> Ännu en person är inne på detta nämligen Anders Thunborg som i förhör inför FUN menar att den s.k. trepartsöverenskommelsen egentligen avser stay behind.<sup>59</sup> Thunborg har i förhör inför SÄKO sagt att stay behind-organisationen innefattade företrädare för rikspolisstyrelsen, Lantbrukarnas Riksförbund, LO och SAF.<sup>60</sup> Dessa uppgifter från Giesecke och Thunborg stämmer också bättre överens med den av Synnergren påstådda regeringsoron rörande Rapps dokument med överenskommelsen. Det stämmer också bättre överens med Engmans uppgift om att Synnergren våldsamt upp-

---

<sup>55</sup> Förhör med Ingemar Engman den 12 januari 2000. SÄKO.

<sup>56</sup> Expressen den 10 augusti 1988.

<sup>57</sup> Göteborgs-Posten den 3 november 1991.

<sup>58</sup> Förhör med Curt-Steffan Giesecke den 23 februari 2000. SÄKO.

<sup>59</sup> Försvarets Underrättelsenämnds utfrågning av Anders Thunborg. *Redovisning av vissa uppgifter om den militära underrättelse- och säkerhetstjänsten. Försvarets Underrättelsenämnds rapport till regeringen den 26 november 1998.* Dnr FO 98/2531/EC/RC. Fö.

<sup>60</sup> Förhör med Anders Thunborg den 5 juni 2000. SÄKO.

rörd skulle viftat med papperet, i irritation över att hans företrädare satt sådana hemligheter på pränt. Förvisso hade ett papper om samarbete mellan SAF och LO rörande amerikanska krav på säkra industrier, gjort regeringen darrig om ett sådant funnits. Dock torde det varit än mer uppseendeväckande om man dokumenterat olika organisatoriska överenskommelser rörande stay behind, bland det hemligaste av allt hemligt.

Någon trepartsöverenskommelse 1961 torde för övrigt inte ha medfört någon förändring vad Grupp B beträffar; de nödvändiga kontakterna och förankringarna var redan på plats.

Den mest sannolika förklaringen till ryktet om trepartsöverenskommelsen är således sammanblandning av uppgifter, huvudsakligen från Stig Synnergrens sida. Bland de företeelser som sannolikt givit upphov till förvirringen finns följande.

- Upprättandet av 1961 års hemliga brev med instruktioner till statspolisen beträffande registrering och utlämnande av uppgifter ur registret. Enligt de nya föreskrifterna, som utformats i enlighet med förslag från 1957 års industriskyddskommitté, skulle statspolisintendenten samråda med företrädare för LO, TCO och SAF "i vissa frågor". Företrädarna skulle vara närvarande vid de sammanträden i samrådsnämnden då frågor om avskedande eller "annan ingripande åtgärd i anställningsförhållande" behandlades. Det är möjligt att 1961 års bestämmelser fick konsekvenser för Grupp B men då endast i form av en personalrekrytering. Vid Grupp B anställdes nämligen den 1 juli 1961 [Martinsson], en socialdemokrat aktiv inom TCO. Det har uppgivits att syftet var att personen skulle utgöra Grupp B:s kanal ut i tjänstemannarörelsen på samma sätt som Pettersson och Paues skötte byråns kontakter mot arbetarrörelsen. Mannen kom dock att arbeta endast två år. Han har själv uppgivit att det inte fanns några kommunistiskt verksamma TCO:are.<sup>61</sup>
- En överenskommelse från tidigt 1960-tal, möjligen satt på pränt av ÖB Rapp, rörande stay behind involverande bl.a. ÖB, LO och SAF.
- Dokument som upprättats i anslutning till säkerhetsavtalet mellan Sverige och USA år 1961.

---

<sup>61</sup> Samtal nr 238. SÄKO.

## 16 "Krigs-IB"

### 16.1 Bakgrund

Som nämnts hade Thede Palm under många år en viss funktion inom försäkringsdirektören Alvar Lindencronas stay behind-organisation, d.v.s. förberedelsen för en underjordisk motståndsrörelse i händelse av ockupation. Då Palm tvingades lämna T-kontoret till förmån för Elmér ville inte Almgren lägga också stay behind-delen under Elmér. Men på sätt och vis kom Elmér ändå att utföra visst arbete för Lindencrona om man ska tro de uppgifter han 1993 lämnade till Neutralitetspolitikkommisionen. Elmér blev någon gång, troligen strax efter sammanslagningen 1965, kontaktad av Anders Grafström som då verkade inom Lindencronas organisation. Han gav inför Elmér intryck av att vara orolig för vissa inslag i stay behind-organisationen som gick ut på att denna var alltför högerinriktad. Elmér upplevde att Grafström "talat med någon" och kommit fram till att det behövdes balans – "i en motståndsrörelse kan man ju inte komma med en försäkringsdirektör och bankdirektör". För att få tag på personer kände Elmér då att det var hans ansvar att ta kontakt med dåvarande LO-ordföranden Arne Geijer

och få carte blanche att jag fick plocka ett och annat vettigt folk därför, t. ex. Landsorganisationen, och det gjorde jag. Och de puttade man inte in i den ordinarie stay behind-organisationen, de ingick i IB:s krigsorganisation och i personalreserven, så att de fanns aldrig redovisade på IB som sådant.

Vad Elmér alltså vill säga är att han hade till uppgift att söka rätt på personer inom exempelvis LO för att utbilda dessa i stay behind-verksamhet eftersom sådana personer var dåligt representerade inom Lindencronas verksamhet. I och med att Elmér rekryterade dessa, knöts de inte till den ordinarie stay behind-organisationen

utan krigsplacerades vid IB eller "personalreserven".<sup>1</sup> Elmér har i annat sammanhang beskrivit verksamheten som att man kan kalla det vad man vill, krigs-IB eller annat är mest en lek med ord, krigsmakten hade i vilket fall en verksamhet som i händelse av krig skulle fungera som en motståndsrörelse. Den ska inte blandas samman med Lindencronas organisation. Krigsmakten har, enligt Elmér, kvar "öar eller dynamiska enheter" i ett ockuperat land. Dess uppgift är att "jävlas så mycket som möjligt med ockupanten". De som ingick i denna verksamhet var, i motsats till Lindencronas organisation, personer på lokal och regional nivå och här fanns kontakter över hela parti- och samhällsspektrat.<sup>2</sup>

Uttrycket "IB:s krigsorganisation" användes inte offentligt förrän 1988 då förre informationschefen vid rikspolisstyrelsen, Curt Falkenstam, skrev en artikel om säkerhetspolisen och IB, troligen med anledning av den då aktuella Ebbe Carlsson-affären. Falkenstam hävdar att en initierad källa uppgivit att varken säkerhetspolisen eller IB låg bakom 1975 års sjukhusaffär utan IB:s krigsorganisation, men någon närmare förklaring gavs inte i artikeln.<sup>3</sup> En månad efter Falkenstams artikel avslöjades "Krigs-IB" i flera stora artiklar i Aftonbladet.

Sten Andersson kom, enligt uppgifter han i förhör lämnat till SÄKO, tidigt i kontakt med någon form av motståndsverksamhet i IB:s regi. Han upplevde sig ha blivit krigsplacerad av IB i ett stabskompani och som partisekreterare fick han ett uppdrag som kom från IB och Birger Elmér. Andersson ombads resa till Danmark för att träffa en del personer som under kriget varit engagerade i den danska motståndsrörelsen, bl.a. Aksel Larsen. Andersson skulle bara träffa dem och tala om "det här". Andersson hade inget uppdrag att diskutera "Krigs-IB" men han tar för givet att även om man för neutralitetspolitik så riskerar man att bli indragen i krig. Då måste man i förväg ha en aning om hur man organiserar en motståndsrörelse. Kunskap om "Krigs-IB" fick han av Synnergren först 1988. Under den borgerliga regeringen hade Krönmark informerat ÖB Lennart Ljung om IB, kanske också "Krigs-IB". Andersson träffade i samband med detta Ljung uppe hos Birger Elmér varvid Andersson sa "tala du om för dem som skickat hit dig att om dom inte håller måttet så bildar vi en egen organisation". Avsikten med detta uttalande var emellertid inte att verkligen bilda

<sup>1</sup> Utfrågning av Birger Elmér den 25 februari 1993. Neutralitetspolitikkommissionens arkiv. RCA.

<sup>2</sup> Förfs samtal med Birger Elmér den 11 mars 1997.

<sup>3</sup> Svenska Dagbladet den 11 juni 1988, Curt Falkenstam.



en egen motståndsrörelse, utan att få Ljung att förstå att det fanns högre värden än partipolitiska, vilket Ljung också förstod. Andersson uppger att han aldrig haft till uppgift att bilda en motståndsrörelse.<sup>4</sup>

Ingemar Engman har för kommissionen uppgivit att Krigs-IB i stort sett endast bestod av ett antal listor i en pärm. Personer som tillhörde Krigs-IB var fram till 1965 krigsplacerade vid Grupp B vilket också ska framgå av en notering på deras stamkort. Det innebär helt enkelt att man stod till Elmérs förfogande i händelse av mobilisering. Många skulle vara kvar på sina vanliga jobb där de i händelse av krig skulle rapportera om läget via brev, telefon och besök. Motsvarande fanns för T-kontoret och 1965 slogs dessa båda ihop till omkring 200 personer totalt och den siffran hölls konstant. En och annan kallades in för repövning.

Då Gösta Lundström 1974 tog över IB var han i behov av goda råd rörande Krigs-IB och han kallade till sig Engman till Elmérs kontor på Grevgatan 24. Där hade man en lista på ett 20-tal namn som Lundström undrade vad man skulle göra med. Engman kände endast igen ett namn – en avlägsen släkting – ”som knappast var socialdemokrat” – och han tror att Lundström strök en del namn eller alla på listan. En av de första som placerades bland namnen på listan (i slutet av 1950-talet) var Anders Thunborg. Stig Lundgren och Arne Pettersson fanns enligt Engman på denna lista redan då Grupp B bildades i slutet av 1950-talet. Sten Andersson följde efter Thunborg. Vad som skulle göras i händelse av krig var att bedriva underrättelsetjänst och göteborgarna utgör ett exempel på det. Fram till ockupation skulle de inte bedriva någon verksamhet gentemot svenska medlöpare. Det handlade inte om att utöva motståndsverksamhet som är ”något annat”. I stället vill man ha informationer om hur det går med försörjningen, läget för civilbefolkningen osv. IB hade ingen planerad verksamhet efter ockupation enligt Engman. Inte heller hade Elmér någon koppling till utlandet rörande Krigs-IB även om Engman menar att Synnergren påstår något annat. Åke Edin – i mitten av 1970-talet verksam inom Industridepartementet – är ett bra exempel på en placering inom Krigs-IB. Engman har skrivit in eller tagit initiativ till att skriva in folk. Det var huvudsakligen ute i landet som man behövde folk till organisationen. Utöver politiskt aktiva kunde Krigs-IB utgöras av exempelvis Folkets Hus-chefer, kommunalråd, socialchefer och liknande. Rörande socialdemokrater känner Engman endast till

---

<sup>4</sup> Förhör med Sten Andersson den 6 december 2000. SÄKO.

dem som han själv "lagt in" i organisationen, "Elmér har säkert lagt in andra". Bernt Carlsson, som var internationell sekreterare i partiet, är ett exempel. Denne hade för övrigt enligt Engman en speciell relation till Grupp B – han var den ende utomstående som fick besöka Engman under den tid han tjänstgjorde där. Engman kan endast erinra sig socialdemokrater i beredskapsenheten.<sup>5</sup> Engman menar vidare att "de som var krigsplacerade i underrättelsetjänstens personalreserv aldrig haft en väl definierad krigstida uppgift. Den enda uppgiften var att de skulle stanna kvar på den plats där de bodde. En helt annan sak är den s.k. Lindencronas organisation, vilken följaktligen inte ska förväxlas med IB:s krigsorganisation på något sätt".<sup>6</sup> Detta har för övrigt Engman nämnt i en insändare i DN då Lindencronas organisation avslöjades i samma tidning.<sup>7</sup>

## 16.2 Augusti 1975 – Elmér leder repövning i Göteborg

### 16.2.1 IB-kontakterna i Göteborg

Ingvar Paues hade 1958, efter några år som ombudsman i Norrbotten, flyttat till Kungälv och i kretsen av unga socialdemokrater i Göteborg hade han bl.a. lärt känna Leif Andersson som då var aktiv inom SSU. Andersson uppger för JK att när han flyttade till Bommersvik 1964 tog han åter upp kontakten med Paues som då flyttat till Stockholm där han var aktiv i Stockholms läns partidistrikt.<sup>8</sup> Andersson förstod att Paues i mitten av 1960-talet hade vissa kontakter med "militär säkerhetstjänst", men mycket mer än

<sup>5</sup> Förhör med Ingemar Engman den 12 januari 2000. SÄKO.

<sup>6</sup> Förfs samtal med Ingemar Engman den 9 oktober 1997.

<sup>7</sup> Engmans artikel: Dagens Nyheter den 21 december 1990. Artiklar om Lindencronas organisation: Dagens Nyheter den 18 december 1990 samt den 14 augusti 1991, båda av Bjarne Stenquist. Engman vill i förhör inför SÄKO återknyta till följande uttalande angående underrättelsetjänstens personalreserv: "Carl Herlitz, som under 1950-talet var chef för försvarsstabens adjutanturavdelning, säger att det – åtminstone under den tid han kan överblicka – fanns en personalreserv inom underrättelsetjänsten och att ca 200 personer ingick i denna. Dessa 200 var jämnt spridda över riket och bestod av mycket pålitliga personer som hade god lokal- och personkänedom. Vanligtvis rörde det sig, så vitt Herlitz kan säga, om ordföranden i kommunstyrelsen, fackliga förtroendemän, direktörer m.fl. Som krigsplacerad vid underrättelsetjänstens personalreserv var personerna "öronmärkta" för viss verksamhet beroende på vilken grundutbildning man fått. De skulle i händelse av krig få meddelande om att bege sig till en viss plats och utföra ett visst uppdrag. Det var, enligt Herlitz, inte fråga om en regelrätt motståndsrörelse, utan om personer som i krisläge skulle bege sig till en viss plats och rapportera om läget". LOL samtal med Herlitz den 15 augusti 1997 publicerat i C-uppsatsen *Granskningsmakten och sjukhusaffären i Göteborg 1975*.

<sup>8</sup> JK:s utredning om den s.k. sjukhusspionen i Göteborg den 17 maj 1979, bakgrundsmaterialet (JK:s samtal med Leif Andersson den 14 mars 1978). Dnr 2520-77-20. Justitiekanslern. RA.

så framgick inte. Han såg Paues huvudsakligen som en partikamrat. Någon gång 1964–1965, försökte Ingemar Engman, som då var aktiv inom Grupp B, att värva Leif Andersson till verksamheten, men denne tackade nej vid två olika tillfällen.<sup>9</sup> Under åren som sedan följde hade Andersson och även andra socialdemokrater kontakt med Elmér och Paues, som kom på regelbundna besök till Göteborg. Enligt Andersson fördes vid dessa tillfällen huvudsakligen allmänna samtal om dagsaktuell politik, "så som man gör med bekanta som också är partikamrater":

Jag kände dem sedan början av 1960-talet. Jag visste att de höll på med något med säkerhet och försvaret. De hade kontakter med folk som jobbade inom sjöfarten, de berättade om Suezkrisen, jag kunde träffa dem varannan månad, vi talade om politik och om saker i partiet, det gör vi fortfarande. Det var mest vänskapliga kontakter. Elmér var socialdemokrat, jag tror att han var organiserad. De har säkert utnyttjat kunskaper som vi hade om den politiska situationen i Göteborg, man har blivit medvetet eller omedvetet utnyttjad. T ex i samband med hur de de fackliga valen förlupit i Göteborg. De visade dock inget intresse för sjukvårdsförvaltningen, inte mer än att på kursen, då berättade jag om det här sabotaget (strömavbrottet, LOL). Sådana här saker diskuterade vi med Paues och Elmér då de var i Göteborg och jag har säkert diskuterat r-arna med Paues 20-30 gånger under årens lopp fram till sjukhusaffären.<sup>10</sup>

Leif Andersson rekommenderade Paues att hålla kontakt med bl.a. Göran Johansson, som vid den tiden var ordförande i SKF:s verkstadsklubb i Göteborg.<sup>11</sup> Parallellt med detta hade både Andersson och Johansson kontakt med Axel Eriksson och andra befattningshavare inom säkerhetspolisen. Alla tre förnekar dock att det fanns en samordning mellan kontakterna med Elmér, Paues och Axel Eriksson.<sup>12</sup>

Göran Johansson berättar att han kom i kontakt med Paues och Elmér någon gång omkring 1973 och han förstod att det handlade om militär underrättelseverksamhet. Under några år existerade sedan i Göteborg ett sorts nätverk där, förutom Leif Andersson och Johansson även metalls chefsjurist Sören Mannheimer, chefen vid Götaverken Bengt Tengroth m.fl. ingick. Johansson kan inte erinra sig att det ingick någon person utanför ramarna för det socialdemokratiska partiet eller fackföreningsrörelsen. Vid de

<sup>9</sup> Förfs samtal med Leif Andersson den 19 augusti 1997.

<sup>10</sup> Förfs samtal med Leif Andersson den 4 juni 1997.

<sup>11</sup> Förfs samtal med Leif Andersson den 6 maj 1997.

<sup>12</sup> Förfs samtal med Andersson den 4 juni 1997, Axel Eriksson den 4 juni 1997 samt Göran Johansson den 5 juni 1997.

möten man hade med Paues och Elmér diskuterades huvudsakligen förhållandena på arbetsplatserna i Göteborg med hänsyn till de vänsterextrema rörelserna. Man diskuterade inte enskilda personer så mycket utan det var rörelserna och grupperingarna som sådana som var av intresse. Man talade vidare om hur det gick i de fackliga valen, förekomsten av vilda strejker, eventuella kontakter mellan vänsterextrema rörelser och utländska terrorgrupper, cellbildningar på arbetsplatserna, om det fanns kännedom om olaglig verksamhet. Diskussionerna rörde sig också specifikt om Kfml(r), hur deras verksamhet finansierades och om det fanns ett inflytande utifrån i det sammanhanget m.m. Johansson uppskattar att man träffade Paues och Elmér ungefär en gång i halvåret. Han anser att han inte hade någon anledning att fråga varför Paues och Elmér ville ha dessa olika uppgifter eller vad informationen skulle användas till.

Johansson hävdar också att det inte handlade om vad som var till gagn för partiet utan för rikets säkerhet. Han menar att dessa kontakter var för hans vidkommande avsedda att öka skyddet för demokratin och han såg aldrig något tvivelaktigt i detta. Han säger att detta förhållningssätt även präglade den kontakt han hade med säkerhetspolisen, där han hade förbindelse med Axel Eriksson, kommissarien som även hade kontakter med Leif Andersson. Johansson menar också att man i det här sammanhanget måste se till den speciella tidsanda som i mitten av 1970-talet rådde i Göteborg. Han pekar på det faktum att även om "r-arna" är harmlösa i dag så fanns det tecken som tydde på att de inte var det då och det förekom en mycket hård agitation från deras sida mot socialdemokraterna och de fackliga företrädarna.<sup>13</sup>

### 16.3 Krigs-IB i utredningssammanhang

I utredningssammanhang dök IB:s krigsorganisation upp först i samband med JK Ingvar Gullnäs utredning om sjukhusaffären. Troligen gick det till så att den förre chefen för säkerhetspolisen P G Vinge runt julen 1977 nämnde för JK Ingvar Gullnäs att Leif Andersson "är en gammal IB-man".<sup>14</sup> Några veckor senare frågade Gullnäs Leif Andersson om dennes IB-kontakter och Andersson sade då att han inte hade någon erfarenhet av IB mer än att han var bekant med Ingvar Paues och genom denne också Birger Elmér

<sup>13</sup> Förfs samtal med Göran Johansson den 5 juni 1997.

<sup>14</sup> JK:s utredning om den s.k. sjukhusspionen i Göteborg den 17 maj 1979, s 43. Dnr 2520-77-20. Justitiekanslern. RA.

men "han känner dem endast som vänner och partibröder". Andersson sade också att han träffat dem på "en kurs som anordnades av försvarsstaben".<sup>15</sup> De som först nämnde krigsorganisationen för JK var sedan Birger Elmér den 22 februari 1978 samt Ebbe Carlsson då denne talade med Gullnäs den 27 februari 1978. Elmér sade bl.a. att Leif Andersson var "betydelsefull för krigsorg enbart som politiker" (sic).<sup>16</sup> Ebbe Carlsson använde inte uttrycket "IB:s" krigsorganisation utan bara "krigsorganisationen" och sade att Leif Andersson i oktober 1975 berättat för Carlsson att han hade "någon slags uppgift" i denna. Sedan avslutade Carlsson samtalet med att hävda att han "aldrig haft någon misstanke ens om att IB bedrivit någon verksamhet genom Andersson".<sup>17</sup>

Leif Andersson gick alltså en kurs i "försvarsstabens regi" i augusti 1975. Birger Elmér hävdade i samtal med JK att "jag har som pensionär och specialist hållit kurser. Leif Andersson var på en 'motståndshistoria' ca ett år efter efter Göteborgshistorien". Elmér sade också att kursen var "en vecka i augusti" 1975.<sup>18</sup> Andersson konfronterades i nytt förhör med uppgifterna och säger då att

Den tidigare omtalade kursen sommaren 1975 i Göteborg leddes av Elmér. Det var endast tre deltagare. Han vet inte varför han togs ut till kursen. På kursen diskuterades erfarenheter av motståndsrörelsen i Norge under kriget och hur man skulle utnyttja den svenska arbetarrörelsen i en motsvarande situation. Han hade inte anledning att – trots en direkt fråga av JK – namnge de två övriga kursdeltagarna.<sup>19</sup>

Gullnäs hörde härefter, den 6 april 1978, den sedan 1974 nytiträdde chefen för IB, Gösta Lundström. Denne sade sig aldrig ha hört talas om Leif Andersson före sjukhusaffären offentliggjordes. Uppenbarligen fick inte Gullnäs heller av Lundström reda på vilka de andra två deltagarna var. Lundström nämnde endast att kursen var veckolång, att Andersson deltagit i den och att Elmér inte var den ende läraren.<sup>20</sup> Ungefär ett år senare samtalade Gullnäs med den f.d. IB-medarbetaren Marianne Berggren som sade att "namnen på kursdeltagarna tydligen väldigt känsliga", men mer än så fick inte Gullnäs reda på.<sup>21</sup> Han kontaktade då den nye överbefälhavaren Lennart Ljung och krävde att få reda på namnen. Ljung

<sup>15</sup> Ibid.

<sup>16</sup> Ibid., JK:s samtal med Elmér den 22 februari 1978.

<sup>17</sup> Ibid., JK:s samtal med Ebbe Carlsson den 27 februari 1978.

<sup>18</sup> Ibid., JK:s samtal med Birger Elmér den 22 februari 1978.

<sup>19</sup> Ibid., JK:s samtal med Leif Andersson den 14 mars 1978.

<sup>20</sup> Ibid., s 45.

<sup>21</sup> Ibid., JK:s samtal med Marianne Berggren den 19 mars 1979.

ätlydde. I JK:s utredning är namnen dock hemliga, allt som står är att de tre kursdeltagarna samtliga var socialdemokrater.<sup>22</sup> Ljung hade dessförinnan själv försökt få klarhet i omständigheterna runt kursen. Bl.a. samtalade han med Elmér som bestämt hävdade att "firman" (d.v.s. IB) inte var inblandad i sjukhusaffären. Elmér sade också:

Firmachefen (Gösta Lundström, LOL) kände inte till kursen. Enligt då gällande rutin fanns ett allmänt bemyndigande direkt från (tom parentes) att E. Skulle hålla i och vara chef för sådana "kurser" som avsåg krigsorg.

I ett tillägg står att "(v)id denna tidpunkt gav ÖB anv för kursen dir t 01?".<sup>23</sup> Nye IB-chefen Lundström var alltså inte informerad om kursen som enligt Elmér var en sak mellan honom och sannolikt ÖB Stig Synnergren. Ljung samtalade också med denne som gav en trolig förklaring till varför inte Lundström hade informerats. Han menade att Lundström, för att kunna sätta sig in i det nya arbetet, behövde samarbeta med Elmér och att Lundström därvid kunde ha givit Elmér anvisningar om att tills vidare svara för kursverksamheten – "detta kan vara förklar. till att nye C ej kände till kursen 75", menade Synnergren. Märkligt nog finns i Ljungs utredning två uppteckningar från samtalet med Elmér. De skiljer sig på en väsentlig punkt; i en omskriven version noterar Ljung att Lundström faktiskt var orienterad om kursen och att Ljung senare kontrollerat detta med Lundström. Det finns dock inget i övrigt som talar för att så var fallet. I alla händelser hade inte kursen något med Lundströms nya IB att göra. Detta framgår av samtal som SÄKO haft med två personer som ansvarade för IB:krigsorganisation vid tiden för kursen 1975. Den 23 april 1979 bekräftade Stig Synnergren för JK att Leif Andersson "genomgått utbildning inom IB:s krigsorganisation" utan att närmare förklara innebörden av detta.<sup>24</sup>

Gullnäs fick aldrig klarhet i frågan om IB:s krigsorganisation. I sin utredning menade han att denna borde bli föremål för fortsatt utredning eftersom det kunde ifrågasättas om verksamheten stod i överensstämmelse med 1969 års beslut om en gränsdragning mellan försvarsstaben och säkerhetspolisen. Det är tydligt att Gullnäs

<sup>22</sup> Ibid., s 47.

<sup>23</sup> Med 01 avses i Ljungs utredning Birger Elmér. Uppgiften hämtad från Ljungs samtal med Elmér den 1 december 1978. ÖXIII, volym1. MUST.

<sup>24</sup> JK:s utredning om den s.k. sjukhusspionen i Göteborg den 17 maj 1979, bakgrundsmaterialet (JK:s samtal med Stig Synnergren den 23 april 1979). Dnr 2520-77-20. Justitiekanslern. RA.

misstänkte att Krigs-IB egentligen var en täckmantel för fortsatt inrikesverksamhet.

Först 1991 avslöjades i TV-programmet Kalla Fakta, identiteten på de övriga två kursdeltagarna. Det var Göran Johansson, som 1975 var ordförande i SKF:s verkstadsklubb samt Sören Mannheimer, som var chefsjurist vid Metall. Ledare för kursen angavs vara Birger Elmér och Ingvar Paues.

#### 16.4 Kursdeltagarnas berättelser

Leif Andersson hade redan 1972 krigsplacerats i underrättelse-tjänstens personalreserv vilket säkerligen hade ett samband med hans IB-kontakter. År 1975 blev Leif Andersson inkallad till en kurs inför vilken Paues eller Elmér frågat om han kunde plocka ut "två stabila sossar" som också kunde delta. Andersson valde Sören Mannheimer och Göran Johansson. Uppgiften för dessa, såsom den beskrevs på kursen, var att ingå i små grupper i händelse av ockupation – "vi skulle göra så stort motstånd som möjligt". Elmér berättade att man oroade sig för "små, vilande celler" som in-vandrat till Sverige från Finland. Elmér beskrev vidare hur lätt det skulle vara för en sabotör att "tömma Vänern" genom att öppna några slussportar i Trollhättan. Kursen varade i två veckor. Den första veckan höll man till i en lägenhet på Guldheden i Göteborg, den andra i Anderssons sommarstuga. Lärare vid kursen var Elmér, Paues, Engman samt en affärsman från Kungälv-Ytterby som berättade om "hur man tog död på socialdemokrater i Rumänien". Engman berättade om en försvarsutredning som han då satt i. Andersson höll själv ett föredrag om Kfml(r) och hur de bedrev sin verksamhet.<sup>25</sup>

Birger Elmér har uppgivit att anledningen till att man värvade just dessa tre ombudsmän var att "de hade sådan fantastisk person-känedom" och att namnen på personerna i detta avseende var oer-hört känsliga eftersom "de skulle vara de första som en ockupant skulle döda". Han menar dessutom att Leif Andersson själv inte kände till att han var krigsplacerad i personalreserven. Elmér menar att Mannheimer, Andersson och Johansson inte var knutna till IB utan enbart placerade i "personalreserven Fst". Men till JK säger Elmér 1978 att Andersson i samband med kursen "blev vår man".<sup>26</sup> Elmér hade fått ett uppdrag från överbefälhavaren att föra in

<sup>25</sup> Förhör med Leif Andersson den 19 januari 2000. SÄKO.

<sup>26</sup> Birger Elmérs brev till författaren den 6 maj 1997.

underrättelsetjänsten i krigsmaktens motståndsvksamhet och genom kursverksamhet och annat informerades personerna om grunder för motstånd m.m. Detta berättade han för kursdeltagarna i augusti 1975.<sup>27</sup>

Göran Johansson berättar att han kallades till kursen genom en sedvanlig militär inkallelseorder. Hans gamle vän Leif Andersson hade dessförinnan nämnt något om detta. Som lärare tjänstgjorde Birger Elmér och Ingvar Paues, vilka Johansson träffat tidigare. Vidare kom några inbjudna lärare, bl.a. Ingemar Engman. Elmérs sekreterare var med och lagade mat. Kursen var inte speciellt märkvärdig och Johansson uppfattade inte att den skulle leda någon vart. Han har inget minne av att man talade om att kursdeltagarna skulle vara verksamma i ett läge då riket var ockuperat. Man talade om hur säkerhetstjänsten var uppbyggd. Elmér och Paues ville inte svara på frågor rörande sin egen organisation. Vidare diskuterades den politiska situationen i Göteborg med inriktning på vänstergrupperna och jugoslaviska högergrupper. Det rädde vid denna tid ett väldigt tumult i Göteborgspolitiken och socialdemokraterna blev utsatta för både det ena och det andra, vilket gjorde dem ganska skräddade. Vilda strejker förekom. Han tror att det var detta som föranledde kursen, något som han inte fann konstigt. Elmér ville ha kontakt med personer i Göteborg. Det var dock inte fråga om några värvningsförsök och såväl Elmér som Paues betonade att man ville ha en klar rägång mot angiveri. Han uppfattade att Elmér och Paues ansåg att säkerhetspolisen inte gjorde vad som borde göras. I samband med kursen träffade kursdeltagarna och lärarna Bengt Tengroth och partisekreteraren Sten Andersson vid en middag. Efter kursen hävdades Johanssons krigsplacering vid Lv 6 och han fick en ny krigsplaceringsorder, vars innebörd han inte minns. Kursdeltagarna träffade därefter någon gång emellanåt Elmér och Paues.<sup>28</sup>

Sören Mannheimer fullgjorde enligt vad som framgår av hans tjänstgöringskort den 25 augusti – den 5 september 1975 en krigsförbandsövning i form av en kurs i Göteborg. Han hade tidigare varit reservofficer vid Lv 6. Han vet inte hur han rekryterades till kursen men Leif Andersson var inblandad i detta. Dessförinnan hade Sven Andersson eller Eric Holmqvist talat med Mannheimer om saken. I kursen, som huvudsakligen hölls i en lägenhet på Guldheden i Göteborg men även på Leif Anderssons sommarställe på Hermansö, deltog som elever även Leif Andersson och Göran

<sup>27</sup> Förfs samtal med Leif Andersson den 6 maj 1997.

<sup>28</sup> Förhör med Göran Johansson den 19 januari 2000. SÄKO.



Johansson. Skälet till att samtliga kursdeltagare var socialdemokrater var säkert att Leif Andersson var kontaktman. Denne är "görsosse" och skulle inte ha kommit på tanken att rekrytera andra än socialdemokrater. Huvudlärare var Birger Elmér och Ingvar Paues, vilka Mannheimer inte träffat tidigare. Också Ingemar Engman höll någon föreläsning. Det fanns ett kursprogram indelat i arbetspass. Man talade om mobilisering och om civil och militär säkerhetstjänst. Det framgick att det förelåg ett bristande förtroende mellan dessa. Det lämnades inte mycket information om IB. Mannheimer fick intrycket att denna organisation var politiskt initierad, eftersom regeringen kände att man inte i varje läge kunde lita på säkerhetspolisen. Kursdeltagarna informerades om att vpk-are och (r):are utbildats i Sovjetunionen och DDR. Kanske nämndes namnen på några ledande personer som deltagit i sådan utbildning. Det var fråga om farliga, välutbildade antidemokrater. Naturligtvis förekom en hel del social samvaro då man talade mycket om politik, särskilt den politiska situationen i Göteborg. Det var hårdför politisk och facklig kamp. KFML(r):s medlemmar uppträdde beväpnade och sades ha upprättat dödslistor. Socialdemokraterna var deras huvudfiender. Elmér och Paues frågade inte efter uppgifter om enskilda "r:are" men visst talade man om de ledande revolutionärerna. Mannheimer, som tillhör vänsterflygeln inom SAP, berättade om att han i näringslivet träffat på personer som han uppfattade som opålitliga från demokratisk synpunkt med hänsyn till deras hätskhet mot socialdemokratin, Vietnamrörelsen, fackföreningarna och inte minst Olof Palme. Elmér berättade troligen att IB hade kontakter med näringslivet, t.ex. Lennart Johansson vid SKF. I ett fiskearrangemang deltog nog även Sten Andersson. Efter kursen avfördes Mannheimer från sitt krigsförband och krigsplacerades för uppgifter som vette mot vad han uppfattade som en motståndsrörelse. Tanken var att han skulle ha uppgifter i Göteborg vid kris eller i krig. Kursdeltagarna skulle med sin personkännedom bygga upp en säkerhetstjänst i ett krisläge. Såvitt Mannheimer minns var det inte tal om att de i ett krisläge skulle bege sig till riksledningens krigsuppehållsplats. Före eller troligen efter kursen träffade han och Leif Andersson och möjligen även Göran Johansson Elmér och Paues i en lokal i Stockholm.<sup>29</sup>

---

<sup>29</sup> Förhör med Sören Mannheimer den 20 januari 2000. SÄKO.

## 16.5 Kände andra militära befattningshavare till kursen?

Gösta Lundström – som efterträdde Elmér 1974 – har hävdade att "hans" IB, d.v.s. GBU – inte hade med kursen 1975 att göra. Lundström fick reda på att Elmér hållit kursen i samband med JK:s utredning om sjukhusaffären (alltså troligen 1978 eller 1979). Då, hävdar Lundström, fick han information från personer på IB:s beredskapsenhet att en kurs av detta slag hållits. Han fick också namnen på deltagarna. Anledningen till att han själv inte fick reda på något om kursen vid den aktuella tidpunkten, antar han berodde på att det egentligen inte var nödvändigt. En verksamhet som har med krigsorganisationen att göra är extremt känslig och kännedom om sådant måste hållas inom en strikt begränsad grupp, menar han. Leif Andersson har uppgivit att Elmér vid kursen sade att han hade överbefälhavarens uppdrag att hålla i sådan utbildning. Det var således Elmér som ansvarade för repövningarna inom underrättelse-tjänstens krigsorganisation. Elmér var vid denna tidpunkt dock inte anställd av försvarsstaben utan arbetade på konsultbasis. Lundström säger vidare att han över huvud taget aldrig träffat Ingvar Paues och att den enda kontakt han hade med Birger Elmér var att denne var en "kunskapare" åt Lundström och hade vissa special-uppgifter som endast involverade utrikesfrågor.<sup>30</sup>

Bengt Wallroth, som under 1970-talet början var verksam inom Fst/Säk hävdar i samtal med SÄKO att Elmér ofta nämnde sin staybehind-verksamhet, men Wallroth frågade aldrig vad han avsåg med detta eftersom han inte ville visa sig okunnig. Wallroth nämner att Gunnar Ehrenfeldt vid Fst/Säk hade kontakt med värnpliktsverket och gjorde krigsplaceringar för IB:s räkning men Wallroth vet inte om Elmér var beroende av Ehrenfeldt i detta avseende. Elmér undantog enligt Wallroth en del socialdemokrater i framskjutna befattningar, t.ex. chefredaktörer för socialdemokratiska tidningar, från vanlig militärtjänst genom att placera dem i IB:s krigsorganisation.<sup>31</sup> Ehrenfeldt hördes av den juristkommission som 1979–1980 utredde vissa frågor rörande IB. Någon samtalsuppteckning finns inte bevarad men sekreteraren Rolf Holmqvist har uppgivit i samtal med SÄKO att Ehrenfeldt berättade att ett relativt stort antal personer, främst politiker med socialdemokratisk bakgrund, krigsplacerades vid IB. Ofta var det fråga om yngre ombudsmän vilka därigenom undgick att inkallas

<sup>30</sup> Förfs samtal med Gösta Lundström den 8 augusti 1997.

<sup>31</sup> Samtal med Bengt Wallroth den 27 september 2001. SÄKO.

till repetitionsövningar i valtider. Ehrenfeldt förklarade för juristkommissionen att om denna avsåg att citera honom på detta, skulle han dementera uppgifterna.<sup>32</sup>

Gösta Lundström kände naturligtvis kände till att GBU hade en krigsanpassning och det har han ju inte själv heller förnekat. Av något skäl hölls dock Lundström ovetande om att Birger Elmér i augusti 1975 plockade ut tre personer, som var krigsplacerade inom IB, för repövning i form av en kurs i Göteborg i augusti 1975. Lundström tycks mena att detta var en sak enbart mellan Elmér och GBU:s beredskapsenhet. Detta förnekas dock på ett trovärdigt sätt av de två som vid den aktuella tiden ansvarade för denna.

Våren 1974 rekryterade Birger Elmér till IB en person som här kallas [Winberg]. Han blev chef för B-avdelningen (d.v.s. beredskapsavdelningen) vars uppgift bl.a. var att skapa grunden för en motståndsrörelse. Det var en fortsättning av det arbete som tidigare letts av Bertil Wenblad och därefter Tor Backlund. För stay behind-verksamheten rekryterade [Winberg] på olika håll i landet pålitliga och ståndaktiga personer, helst med ledaregenskaper. Det var allt från mycket höga statstjänstemän, kommunalråd och företagsledare till "vanligt folk". De skulle kunna agera som chefer på olika nivåer. För att inte avslöja verksamheten personalkontrollerades de i regel inte. Några politiska överväganden förekom inte vid rekryteringen. Då han värvade någon person på högre nivå måste han alltid först tala med överbefälhavaren Stig Synnergren. Det fanns nämligen en annan organisation med liknande uppgift och det gällde att undvika "krockar". [Winberg] avser här Lindencronas organisation. Krigsorganisationen var en byråkratisk "grej" som innebar att de däri engagerade inte skulle kallas in i andra sammanhang. Man talade inte om något Krigs-IB och [Winberg] har inte hört talas om underrättelsetjänstens personalreserv. Det fanns ingen förbandsorganisation utan det var endast fråga om att friställa enskilda personer för denna uppgift. [Winberg] gav dem viss utbildning på olika platser. Vid ett tillfälle bad Elmér att [Winberg] skulle rekrytera en tidigare ledare för SSU<sup>33</sup> för att denne på så sätt skulle undgå militär grundutbildning. Trots att

<sup>32</sup> Samtal med Rolf Holmqvist den 12 januari 2000. SÄKO.

<sup>33</sup> [Winberg] vill inte namnge personen. Det är dock känt genom artiklar i massmedia (se exempelvis Sydsvenska Dagbladet den 15 september 1991 "IB hjälpte Engqvist slippa från lumpen" av Claus Granath) att dåvarande SSU-ordföranden Lars Engqvist, då han år 1972 utsågs till SSU-ordförande, bad försvarsdepartementet om att få bli befriad från nio månaders värnplikt som tidigare erhållit uppskov för. Enligt SDS ordnades detta genom att Engqvist "skrevs in i IB:s matrikel". I artikeln uppges Engqvist att han inte var på det klara med hur detta gått till men antog att han ringt försvarsdepartementet och att man där sedan använt "kanaler via gamla IB".

[Winberg] reagerade starkt på särbehandling av socialdemokrater gick han med på att söka få loss personen i fråga från dennes förband. Denne hade dock redan avskilts från utbildningen av andra skäl. Elmér återkom aldrig med sådana propäer. Vid ett tillfälle framkastade Elmér dock tanken att Sten Andersson skulle krigsplaceras inom organisationen, men det blev inte av. [Winberg] har inte en aning om kursen i Göteborg hösten 1975 och han känner inte till att Göran Johansson, Leif Andersson och Sören Mannheimer deltagit i denna. [Winberg] hade själv rekryterat vissa personer på "mellan- och enkel nivå" på västkusten. Han anade inte att Elmér hade en egen "motståndsrörelse", men det skulle inte förvåna honom.<sup>34</sup>

SÄKO har också talat med [Winbergs] närmaste medarbetare, som från 1974 hade hand om personaluppgifter både rörande den fast anställda delen och den del med vilken organisationen skulle svälla i händelse av skärpt läge. Den kurs som Elmér och Paues höll för några personer i Göteborg 1975 var inte en del av den planering som B-avdelningen sysslade med. Detta vet hon eftersom man från B-avdelningens sida tidigt gjorde klart att för Elmér att man inte ville vara med om "något politiskt". Anledningen till att detta togs upp var att, precis som [Winberg] nämnde, Elmér bett [Winberg] rekrytera "en tidigare ledare för en socialdemokratisk organisation" till krigsorganisationen. Hon vill minnas att Elmér, "eventuellt inför någon kurs", ville få ett "gäng" krigsplacerat och hon möjligen ingick Göran Johansson bland dessa. Man sade dock nej till detta. Namnen Leif Andersson, Sören Mannheimer och Bengt Tengroth säger henne heller ingenting och hon utesluter att de skulle funnits med på hennes "lista". Hon drar uttryckligen en klar rågång mellan Elmérs kursverksamhet 1975 och B-avdelningens planering. Hon säger att om man ville att en viss person skulle frigöras från sitt ordinarie förband för krigsplacering vid B-avdelningen, sköttes kontakterna av bl.a. Gunnar Ehrenfeldt vid Fst/Säk. Denne begärde då att få dispositionsrätt av personen och skötte därefter kontakterna med värnpliktsverket.<sup>35</sup>

## 16.6 Diverse uppgifter om kursen

Trots dessa uppgifter var kursen i Göteborg 1975 inte en ren förfälskning. Detta framgår av att Andersson, Johansson och

---

<sup>34</sup> Samtal nr 364. SÄKO

<sup>35</sup> Samtal nr 390. SÄKO.

Mannheimer fick regelrätta inkallelser (Mannheimer har presenterat sin inför SÄKO). Mannheimer fick efteråt också en ny krigsplacering av vilken han förstod att det hade med någon form av motståndsverksamhet att göra.<sup>36</sup> Enligt Engman bör sådan krigsplacering framgå av stamkortet. Så på något sätt gick det hela riktigt till och Elmér hade alltså möjlighet att den formella vägen ordna saken.

Det finns säkerligen en missuppfattning från Leif Anderssons sida i detta sammanhang. Hans uppgifter om kursen skiljer sig på en del väsentliga punkter från dem som lämnats av Johansson och Mannheimer. Ändå tyder det mesta på att Anderssons uppgifter är riktiga. Uppgifterna om krigsplacering i anslutning till statsorganens krigsuppehållsplats liksom om det svenska försvarets uppbyggnad, om svensk flygspaning och om att fienden kunde ha "sovande celler", vilka i ett skymningsläge kunde ställa till stor oreda, kan Elmér ha gett Andersson i ett annat sammanhang än vid denna kurs.<sup>37</sup> Det kan då handla om senast 1972, året då Leif Andersson krigsplacerades vid underrättelsetjänstens personalreserv.

TV-programmet *Kalla Fakta* uppgav 1991 att socialdemokraternas dåvarande partisekreterare Sten Andersson anlände till Göteborg fredagen den 29 augusti 1975 och därvid anslöt sig till kursällskapet. Vidare uppges att Andersson därefter återvände till Stockholm för att komma tillbaka igen den 4 september för en ny träff med sällskapet. Vid något av dessa tillfällen deltog också Sven Hulterström, som då bara hade några veckor kvar innan han skulle bli arbetarkommunens nye ordförande.<sup>38</sup> Dessa möten bekräftades också dagarna efter TV-programmet i flera tidningar.<sup>39</sup> Sten Andersson förklarade då sin närvaro i anslutning till kursen med följande ord:

Mötet i Göteborg var en båtresa i själva verket arrangerad av arbetarkommunen. Där diskuterades hur revolutionära grupper på Arendalsvarvet skulle bekämpas med lagliga metoder.<sup>40</sup>

Han sade också:

---

<sup>36</sup> Förhör med Sören Mannheimer den 19 januari 2000. SÄKO.

<sup>37</sup> Samtal med Leif Andersson den 10 oktober 2000. SÄKO.

<sup>38</sup> *Kalla Fakta* TV 4 den 5 september 1991. Programmet gjordes av Jonas Gummesson och Thomas Kanger och presenterades av Jan Guillou.

<sup>39</sup> Se bl.a. Göteborgs-Posten den 6 september 1991, Nils Hanson & Matti Lilja samt Dagens Nyheter den 7 september 1991, Peter Sandberg.

<sup>40</sup> Svenska Dagbladet den 7 september 1991.

Det var fullt legal verksamhet för en partisekreterare. De (vänsterextremisterna, LOL) var revolutionärer, använde våldsamma metoder. De skulle bekämpas med lagliga metoder. Det gjorde vi och de är borta. Vi kommer alltid att slå hårt mot dem som hotar demokratin i det här landet ... Jag har inte haft något med IB att göra. Ni får diskutera detta med IB eller de som har utrett IB. Man gör gällande att IB skulle vara något slags socialdemokratisk spionorganisation. Det är rena fantasifoster.<sup>41</sup>

Sven Hulterström har i förhör inför SÄKO sagt att Leif Andersson berättade att han (Andersson, LOL) och Sören Mannheimer m.fl. skulle på kurs och att kursen skulle avslutas med en middag dit partisekreteraren Sten Andersson var bjuden. Eftersom Hulterström var nyvald eller precis skulle väljas till ordförande i arbetarkommunen, ville han gärna träffa Sten Andersson. Middagen hölls på kvällen vid SKF:s verkstadslokaler. Båtturen måste ha varit efter middagen eller på dagen, eftersom middagen inte intogs på någon båt. Vad Hulterström kan minnas så var Ingvar Paues, Birger Elmér, Sören Mannheimer, Göran Johansson, Leif Andersson och Sten Andersson med på middagen. Man diskuterade fackligt-politiska frågor. Hulterström tyckte inte att man behövde arbeta ihop med säkerhetstjänsten utan att man borde kunna klara r:arna med sedvanlig agitation och debatt. Han fick klart för sig att deltagarna i kursen skulle göra någon typ av utbildning i stället för vanlig militärutbildning och att det hade att göra med säkerhetstjänsten. Hulterström kände till att Ingvar Paues tidigare hade varit ombudsman i Bohuslän, men hade inte träffat honom i andra sammanhang än vid centrala möten med ombudsmännen. Han hade inte tidigare träffat Elmér.<sup>42</sup> Anledningen till att Sten Andersson var där förklarade denne för Hulterström med att "detta var en del av hans arbetsuppgifter som partisekreterare". Hulterström visste att gruppen hade diskuterat fackliga problem och sådant. Hulterström reagerade inte vid mötet nämnvärt över Elmérs och Paues närvaro, trots att dessa blivit riksbekanta två år tidigare som IB-agenter. Han förstår att detta, nu efteråt, kan tyckas vara märkligt, men säger att det faktiskt var så det förhöll sig.<sup>43</sup>

Sten Andersson hävdar i en intervju av äldre datum att han, när han kom till mötet där Elmér och Paues var närvarande, "blev in-  
dragen i ett resonemang om deras verksamhet".<sup>44</sup> Andersson vill

<sup>41</sup> Göteborgs-Posten den 7 september 1991, Jan Höglund.

<sup>42</sup> Förhör med Sven Hulterström den 9 februari 2000. SÄKO.

<sup>43</sup> Förfs samtal med Sven Hulterström den 11 april 1997.

<sup>44</sup> Göteborgs-Posten den 7 september 1991.

med det troligen säga att han hade en mycket passiv roll i sammanhanget, vilket dock med all säkerhet inte är riktigt. Elmér och Paues kan ju inte direkt ha varit några främlingar för Sten Andersson och denne hade ju redan då han blev partisekreterare i början av 1960-talet haft kontakter med B-byrån/IB, även om han då troligen inte kände till verksamhetens rätta namn.

Leif Andersson säger att under de två veckor som Elmér och Paues var i Göteborg, så arrangerades ett flertal möten med de två samt representanter för socialdemokraterna och fackföreningsrörelsen i Göteborg. Diskussionerna rörde då främst situationen i facken och i de fackliga valen. Han menar också att flera av dessa möten var av rent fritidsmässig art.<sup>45</sup>

## 16.7 Sjukhusaffären 1975 – kopplingen till Elmér och Paues

Som tidigare nämnts finns i arkiven inte några handlingar eller rapporter som med säkerhet går att knyta till den verksamhet som Elmér, Paues, Ulf Karlsson m.fl. bedrev efter 1970. Däremot finns säkra uppgifter om att en namnlista som figurerade i samband med KFML(r)-aktivitet inom sjukvårdsförvaltningen i Göteborg, kom i händerna på IB-folket. Det är inte helt klart vilken lista det här kan röra sig om. I samband med att den s.k. "sjukhuspionen" Jan Lindqvist avslöjades i oktober 1975 framkom att denne från säkerhetspolisen fått några listor innehållande namn på KFML(r):are. Leif Andersson har hävdat att listan härrörde från ett besök som säkerhetspolisen Axel Eriksson på hösten 1974 avlade hos Andersson på sjukvårdsförvaltningens kansli. Listan innehöll namn på 10–12 personer och Eriksson ville veta var inom sjukvårdsförvaltningen dessa arbetade. Andersson visste dock inte riktigt hur han skulle gå till väga för att få reda på något om personerna och han fick "napp" endast i något enstaka fall. Det var uteslutet att gå till personalchefen med en sådan lista och Andersson hade inga andra kontakter inom förvaltningen som skulle kunna vara behjälpliga. Andersson meddelade Eriksson detta.<sup>46</sup> I samband med IB-kursen ett knappt år senare ska Andersson ha lämnat listan till Paues och Elmér samtidigt som han redogjorde för KFML(r):s verksamhet vid sjukhusen.<sup>47</sup> Paues har bekräftat att han "omkring

<sup>45</sup> Förfs samtal med Leif Andersson den 22 september 1997.

<sup>46</sup> Förhör med Leif Andersson den 19 januari 2000. SÄKO.

<sup>47</sup> Samtal med Leif Andersson den 10 oktober 2000. SÄKO.

1974" fick en lista av Andersson med namn på 8–10 personer. Listan lämnade han vidare till Elmér. Enligt dennes sekreterare Inger-Lottie Friberg hade dock listan återsänts till säkerhetspolisen eftersom Elmér fann den "för farlig". Där upphör också spåren efter denna lista. Rörande de två listor som Jan Lindqvist fick från säkerhetspolisen har både Andersson och Lindqvist förnekat att Andersson fick kopior av dessa före Lindqvist avslöjades i massmedia. Då så skedde hade Andersson begärt att få ta del av en lista, vilket han också fick. Enligt Andersson gav han sedan denna lista till Hans Holmér då denne i slutet av oktober 1975 var i Göteborg för att utreda affären.<sup>48</sup> Vad detta ändå visar är att Lindqvist behöll en kopia av listan efter att han återställt originalet till säkerhetspolisen vilket skedde senast någon månad innan Andersson fick den.<sup>49</sup>

## 16.8 Slutsatser

En slutsats som torde kunna dras är att i samband med (och troligen också inom ramen för) kursen – som alltså åtminstone formellt hölls i försvarets regi – passade man på att utnyttja tillfället att diskutera socialdemokraternas problem med vänsterextremister. Både Paues och Elmér var erkända socialdemokrater och hade därtill under många år arbetat inom militären med frågor av den karaktär som man nu diskuterade. Detta gör naturligtvis gränsen mellan militären och det socialdemokratiska partiet i det här sammanhanget närmast ourskiljbar. Göran Johansson, som deltog vid samtalen säger idag att "det är klart att Birger och Ingvar var där för att hjälpa oss, att påstå något annat är löjligt".<sup>50</sup> Också Sten Andersson säger inför SÄKO att "då man började infiltrera och välja ut arbetsplatser som Malmberget och Kiruna, då man tog anställning som lastbilschaufförer och försökte få arbetskamraternas

---

<sup>48</sup> Förhör med Leif Andersson den 19 januari 2000. SÄKO.

<sup>49</sup> De två listor som säkerhetspolisen lämnade ut till Jan Lindqvist har följande rubriker. Den första är daterad den 10 mars 1975 och lyder (uppgifterna hämtade ur det arkiv som säkerhetspolisens göteborgssektion överlämnat till Stockholm (15:4/6b):

*Förteckning över personer som misstänkes tillhöra KFML(r)-cell vid Sjukvårdsförvaltningen. Listan uppställd av personal vid OG.*

Den andra noteringen, daterad 15 september 1975, lyder:

*Förteckning över KFML(r)-medlemmar som är anst vid sjukvårdsförvaltningen i Göteborg och som kan misstänkas vara medlemmar i arb pl celler. (Gäller de namn som på förteckningen är maskinskrivna. Övriga namn är antecknade av Jan Lindqvist, kontaktman vid Sjukvårdsförvaltningen).*

<sup>50</sup> Förfs samtal med Göran Johansson den 28 maj 1997.



förtroende och när man sedan satt igång med Arendalsvarvet, då är det högst troligt att vi fick informationer och vi hade behov av informationer för att klara oss". Och informationen kom, enligt Andersson, från IB.<sup>51</sup>

Det går en röd tråd mellan Ulf Karlssons, Bertil Levins, Ingvar Paues, Leif Anderssons, Göran Johanssons samt Sven Hulterströms uppgifter i det här sammanhanget. Även Sten Anderssons uppgifter om "båtresan" går att infoga i detta. Slutligen förstärks bilden av vad som tidigare återgivits ur verksamhetsberättelserna från Göteborgs arbetarekommun. Allt detta sammantaget pekar entydigt mot att socialdemokraterna hade en medveten, central strategi gentemot de s.k. extremistgrupperna – och kanske kommunister i allmänhet – och att Birger Elmér och Ingvar Paues åtminstone var en del av detta.

En rimlig förklaring till de motstridiga uppgifterna om vad det egentligen var för krigsorganisatorisk verksamhet Elmér bedrev på 1970-talet torde vara att Elmér fortsatte med sitt arbete att parallellt med Lindencronas organisation rekrytera och utbilda personer ur främst arbetarrörelsen – men också den politiska sfären i övrigt – för verksamhet i händelse av krig eller ockupation. Från hösten 1969 finns dokument som visar att socialdemokraternas facklige sekreterare Nils Gösta Damberg tillsammans med en högerriksdagsman, en f.d. IB-anställd socialdemokrat och ännu en person deltog i utbildningsverksamhet. Fram tills Gösta Lundström tog över IB 1974 sysslade Elmér sannolikt med detta inom ramen för IB:s verksamhet men skilt från den krigsplanering man ägnade sig åt inom IB:s beredskapsenhet under Tor Backlunds ledning. Troligen låg Elmérs verksamhet i denna del placerad inom ramen för den kryptiska sektion D som finns nämnd i *BIB – Bestämmelser för IB* från år 1972. Av BIB:s försättsblad framgår att en bilaga rörande sektion D endast skulle innehåsa av ÖB och Elmér. Bilagan var kvalificerat hemlig. Då försvarsutskottet utredde IB 1973 fick dess sekreterare ta del av bilagan. Det tycks alltså som att planeringen inom D-sektionen tog vid där B-sektionen upphörde. Enligt detta antagande är det således fullt möjligt att Birger Elmér efter IB-affären 1973 "tog med sig" D-sektionen och inom ramen för denna fortsatte rekrytera uppgiftslämnare som i händelse av ockupation skulle kunna informera om läget. Här kan infogas vad Sven Andersson sa i en intervju med Hans Villius och Olle

---

<sup>51</sup> Förhör med Sten Andersson den 6 december 2000. SÄKO.

Häger strax efter IB-avslöjandet. Andersson fick frågan om han kunde beskriva IB efter boskillnaden 1969. Han svarade:

Ja, i detalj kan jag inte ange organisationen, men det som föll bort ifrån verksamheten var inrikesdelen. Sen när man talar om IB så ska man komma ihåg att vi talar om IB:s fredsorganisation, den som verkar nu, men lika viktigt är IB:s krigsorganisation, där man under fredstid förbereder, där man utbildar folka att tjänstgöra i händelse av krig. Dvs det är en utbildning som pågår, det är en materielanskaffning som pågår och där har det skett en upprustning, dvs denna beredskapsdel av IB, eller särskilda verksamheten, där har det skett en upprustning under senare år. Och om, jag har en känsla av att man kastade sig över och effektiviserade denna sida utav verksamheten som man inte talar så mycket om men som kanske är lika viktig som den informationsverksamhet som man å regeringens och å ÖB:s vägnar håller på med under fredstid.

Varför satte Sven Andersson effektiviseringen av krigsorganisationen i samband med nedläggandet av inrikesdelen? Svaret kanske man får om man går till samma journalisters samtal med Birger Elmér. Denne sade:

Sen blev det en naturlig följd av Rikspolisstyrelsens ökade resurser att IB inrikes las på is 1969-70. Men jag har en känsla av att polisen inte skulle klara de arbetsuppgifterna om det kärvade till igen. Och det finns möjligheter att blåsa liv i organisationen. Det finns vilande människor.

En möjlig slutsats av detta är att inrikesdelen – vars kontaktpersoner sannolikt till stor del bestod av samma personer som ingick i krigsorganisationen – "låg på is" inom ramen för D-sektionen där man vid behov kunde "blåsa liv i organisationen" igen.

Man ska i sammanhanget komma ihåg att IB hade mycket stora resurser avsatta för krigsorganisatorisk verksamhet, utbildning m.m.

## 17 Andra frågor

### 17.1 Täckbolaget Collector

Collector hade inregistrerats som företag redan i mars 1958. Då inköptes ett bolag i vilket Birger Elmérs nya enhet skulle döljas. Bolaget fick namnet Collector Ltd AB och skulle, enligt bolagsordningen "bedriva upplysnings- och inkassorörelse även som utöva i samband med därmed stående verksamhet". Aktiekapitalet var 50 000 kr och postadressen Nybrogatan 15. Styrelsen utgjordes till en början av en direktör vid namn Tom Donald Smith. I januari 1960 skedde en förändring i och med att Smith utgick ur styrelsen och ersattes av jur.kand Lars Erik Lundén i Göteborg. I februari samma år ändrades namnet så tillvida att "Ltd" föll bort och bolaget skulle "biträda sina kunder beträffande bildande av bolag samt vid inkasso- och andra angelägenheter av kommersiell natur ävensom bedriva därmed förenlig rörelse". I 1962 och 1963 års telefonkataloger finns för övrigt Collector upptagen som en av abonnenterna:

<b>Collector</b> Astreav. P Pa Lidingö 1 Växel.....	65 27 45
- Dir B. Elmér bost.....	65 82 96
- Organis.ch K-E Pettersson bost.....	48 79 29

Den adress på Lidingö som anges ovan, Astreavägen, utgjorde från omkring årsskiftet 1961/1962 bas för verksamheten. I januari 1962 var chefen för Fst/Sekt II, Bo Westin, på besök hos försvarsstabschefen Carl Eric Almgren vilken i sina anteckningar noterat att ett köp av en villa "syns möjligt på ön". Finansieringen skulle lösas "(p)rivat + bank". Sannolikt blev något köp aldrig av. Istället hyrde man en del av villan på Astreavägen 9 av ett klädföretag vid namn Knut A.K. Wennerström AB.<sup>1</sup> Redan i juli 1962 tycks en flyttning

<sup>1</sup> Klädföretaget Knut A.K. Wennerström AB hade kopplingar till den spiondömde Stig Wennerström. Bl.a. hade hans far varit verkställande direktör där under de sista åren av sitt liv (han avled 1933) se Anders Sundelin: *Fallet Wennerström* (1999) s 29. Om detta hade någon betydelse för Grupp B:s flytt till Solna kan man endast spekulera i - flytten torde ha

ha blivit aktuell. I en skrivelse av Filip Grudemark anges att "Grp B behöver plats i Stockholm" och att flyttning kan ske den 1 april 1963 till "Lv 3 bastu".<sup>2</sup> I augusti 1963 köptes fastigheten av en privatperson som var bekant med Elmers hustru. Collector hade då lämnat villan. Sannolikt flyttade man verksamheten direkt till Hagavägen 85 i Bromma.

Det kan inte råda något större tvivel om att Collector bildades för att fungera som täckmantel för verksamheten vid Grupp B – redan namnet pekar ju på detta. Elmers första sekreterare, [Eva Lind], kan dock inte minnas att beteckningen "Collector" användes förrän man 1961 flyttade ut till Lidingö. Collector bedrev knappast någon affärsverksamhet under den här perioden. Elmer har i tidigare samtal uppgivit att "(v)i dolde oss under bolagsnamn redan före Collector 1958".<sup>3</sup> Det ursprungliga bolaget hade bildats 1953 som ett "5 000-kronorsbolag" av advokatfirman Wennerholm & Pedersen och kallades då Gewe 35 (efter Gösta Wennerholms initialer) med postadress Kungsgatan 7. I samma veva hade firman bildat ytterligare ett stort antal bolag, alla med namnet Gewe + siffra. Gewe 35 inköptes 1955 och ombildades då till Alf Lidvall Skrädderi AB med makarna Lidvall i styrelsen. Ett år senare träder Wennerholm in i styrelsen med Pedersen som suppleant. Då Elmer 1958 köpte bolaget fortsatte de båda advokaterna i styrelsen. Det är dock oklart om de hade någon insyn i den egentliga verksamheten. Oklart är också om skrädderifirman utgjorde en första täckmantel för Elmers verksamhet. Det finns dock inget som pekar i den riktningen.

## 17.2 Olof Palmes relation till Birger Elmer och Grupp B/IB

Olof Palme har i denna skildring skymtat förbi lite då och då men sällan i helfigur. Ämnet är svårbehandlat och Palme har i detta avseende nästan inte satt några spår alls efter sig varken i arkiv eller olika aktörers medvetande. Om de skärvor av information som ändå existerar sammanställs framträder i allt väsentligt följande bild.

---

genomförts under hösten 1963, några månader efter Wennerströms gripande. Bertil Wenblad, som i juli 1962 hade kommit till Grupp B, informerades om misstankarna mot Wennerström omkring 1960.

<sup>2</sup> *Lokaler i Artillerigården m.m.* Skrivelse från Filip Grudemark till Curt Göransson den 25 juli 1962. Serie Ö IV vol nr 22 1962. MUST.

<sup>3</sup> Häger/Villius samtal med Birger Elmer 1974. Olle Hägers privata arkiv.

Olof Palme och Birger Elmér träffades första gången på en tillställning hemma hos en gemensam bekant sommaren 1947.<sup>4</sup> Birger Elmér har i samtal med journalisten Jonas Gummesson beskrivit mötet:

Han (Palme) var en ung, välputsad kadett i full kavalleriutrustning. Han var inte socialdemokrat på den tiden. Palme rörde sig på en vid yta innan han hamnade hos socialdemokratin. När vi sågs första gången var han en bortskämd, mycket begåvad sökare med fingret i luften efter vinden.<sup>5</sup>

År 1951 gjorde Palme en repövning under 48 dagar på försvarsstaben där han sammanställde en trebetygsuppsats i statskunskap om kommunismen i västeuropa. Uppsatsen var inte offentlig eftersom den delvis byggde på hemligt material.<sup>6</sup> Lennart Hagman, som 1949 inledde tjänstgöring vid Fst/U anges ha varit den som förmedlade kontakten mellan Palme och försvarsstaben. Det ska också ha varit Hagman som såg till att Birger Elmér rekryterades till Fst/U.<sup>7</sup> I alla händelser framgår av ett handbrev som chefen för Fst/U Gunnar Smedmark i juni 1953 sände till försvarsstabschefen Rickard Åkerman. Smedmark skriver där att "Hagman för mig rekommenderat både Elmér och Palme...".<sup>8</sup> Elmér har själv i en intervju uppgivit att han under sina första år vid Fst/U 1951–1953 fick rapporter från Palme efter dennes resor i öststaterna.<sup>9</sup> Den 24 juli 1953 förordnades Palme som 1:e byråsekreterare vid Fst/U:s militärpolitiska detalj. Han tillträdde den 18 september 1953. Vid denna tidpunkt anmälde sig Palme som medlem i det socialdemokratiska partiet. Hösten 1953 ombads Palme att komma och arbeta för Tage Erlander trots att Erlander på våren 1953 redan rekryterat en sekreterare, Bo Särilvik.<sup>10</sup> Bara två dagar efter att han påbörjat sitt arbete vid försvarsstaben sammanträffade Palme med Tage Erlander ute på Harpsund. Redan några dagar tidigare hade Erlander gjort några noteringar om Palme i sin dagbok:

<sup>4</sup> Björn Elmbrandt, intervju med Lennart Hagman den 2 februari 1974 inför TV-programmet "Folkhemmets hemligfolk". Björn Elmbrands arkiv.

<sup>5</sup> Gummesson, Jonas: *Olof Palmes ungdomsår* (2001) s 87.

<sup>6</sup> Elmbrant (1989) s 16.

<sup>7</sup> Östergren (1984) s 48.

<sup>8</sup> Skrivelse från Gunnar Smedmark till Rickard Åkerman den 30 juni 1953. Handbrev volym 1. Rickard Åkermans handlingar. KrA.

<sup>9</sup> Gummesson (2001) s 113.

<sup>10</sup> Elmbrant (1989) anger, s 18, att Erlander sent på våren 1953 var på jakt efter en sekreterare och då blev rekommenderad att anställa bl.a. Olof Palme.

- 1) Palme. Bra. Kanske ännu bättre än Bo. Men tyvärr är han redan engagerad hos försvaret.<sup>11</sup>

Engagemanget hos försvaret tycks dock inte ha utgjort något problem eftersom Palme nu parallellt med jobbet på försvarsstaben började arbeta åt Erlander på kvällar och helger. Då Erlander den 20 september träffade Palme var det enligt dagboken tillsammans med beskickningsrådet Vilgot Hammarling men mötet tycks inte haft något med Palmes arbete vid försvarsstaben att göra. Däremot framgår av noteringarna att Palme umgicks med Alvar Lindencrona, direktören för försäkringsbolaget Thule.<sup>12</sup> Lindencrona var också den som på Erlanders uppdrag i största hemlighet organiserade den svenska stay behind-rörelsen. Det går utifrån Erlanders anteckningar inte att utläsa vilken relation Lindencrona och Palme hade. Jonas Gummesson uppger i boken *Olof Palmes ungdomsår* att Palme, vid sidan om sitt arbete vid försvarsstaben hade uppdrag att vara med och bygga upp stay behind-rörelsen. Det anges i också i boken att försäkringsbolaget Thule var Palmesläktens klenod vilket naturligtvis också kan förklara varför den unge Palme umgicks med Lindencrona.<sup>13</sup> En f.d. medarbetare på T-kontoret, Curt Andreasson, har för SÄKO uppgivit att Palme hade en uppgift i stay behind-rörelsen. Andreasson träffade Olof Palme vid ett par tillfällen då denne arbetade vid Fst/U. Enligt Andreasson uppgavs att Palme var där "för att spionera" medan han ägnade tiden åt att skriva tal åt Tage Erlander. Det uppgavs också att han sysslade med en underrättelseutredning. Palme torde, enligt Andreasson, senare ha haft intresse i stay behind-verksamheten.<sup>14</sup>

Då Palme fick anställningen vid Fst/U kunde han, trots bristande skolning i underrättelsefrågor, som "underrättelseutbildning" tillgodoräkna sig de "undersökningar rörande internationella studentförhållanden" som han sammanställt under framför allt sina öststatsresor. Till Palmes fördel hörde också hans "verksamhet i

<sup>11</sup> Tage Erlanders dagbok den 18 september 1953. ARAB.

<sup>12</sup> Tage Erlandes dagbok den 20 september 1953. ARAB. Ang. relationen mellan Lindencrona och Palme framgår av dokboksanteckningarna att Hammarling lät meddela Erlander lite skvaller bl.a. om dåvarande riksbankschefen Mats Lemne. Denne skulle enligt skvallret av finansminister Per Edvin Sköld tvingats föra en annan räntepolitik än den han själv ansåg vara riktig. Erlander noterar att "Palme hade hört Lindencrona säga detsamma".

<sup>13</sup> Gummesson (2001) s 140–141.

<sup>14</sup> Samtal med Curt Andreasson den 19 september 2000. Det var detta intresse som Andreasson åsyftade då han i ett TV-program (*Spionerna i folkhemmet*, TV 4 den 15 april 1999) uttalade att Palme höll på med något mycket hemligt. Andreasson berättade i programmet att Palme under sin tid vid Fst/U hade deltagit i en större utredning om den svenska delen av det internationella motståndsnät som vid den här tiden började byggas upp. Andreasson hävdade att T-kontoret "bidrog med lite material till honom".

svenskt och internationellt studentarbete och utredningsarbete vid utrikesavdelningen”, dock ej närmare preciserat.<sup>15</sup> Palme arbetade i ett eget rum inom den militärpolitiska detaljen i det s.k. Grå Huset vid Östermalmsgatan i Stockholm. En fingervisning om vad arbetet gick ut på får man i ett dokument från april 1953 som rör föreslagna krigsplacering av vissa “studenter och likställda” vid militärpolitiska detaljen. Dessas uppgift var “att biträda med uppföljandet av det militärpolitiska läget och av utländsk propaganda, med viss bearbetning av underrättelser av militärpolitisk och teknisk art samt beträffande anda och moral inom utländska krigsmakter, folkpsykologiska förhållanden mm samt med utformandet av militärpolitiska orienteringar osv”.<sup>16</sup> Palme själv har uppgivit att han i sitt arbete “bearbetade utländskt material, bl.a. uppgifter kring Dien Bien Phu”.<sup>17</sup> Palmes närmaste chefer under det dryga år han arbetade på försvarsstaben var först Carl Areskoug och därefter Åke Hultin. Den senare är avliden men SÄKO har talat med Areskoug som minns att Olof Palme tjänstgjorde vid avdelningen. Areskoug är dock av uppfattningen att Palme mest sysslade med annat, inklusive politiska uppdrag.<sup>18</sup> Den 12 maj 1954 skrev Palme till försvarsstabschefen Åkerman och anhöll om tjänstledighet “för egna angelägenheter” för tiden 15 maj till 30 september 1954. Ansökan beviljades.

Birger Elmér har inte offentligt sagt särskilt mycket om sitt och Palmes gemensamma halvår vid Fst/U eller om relationen över huvud taget. I en intervju har han uppgivit att de båda “var de enda socialisterna däruppe”. Med Palme kunde han “blanda det glada skämtet med det politiska engagemanget”. Palme har enligt journalisten Robert Aschberg uppgivit att han slutade umgås med Elmér efter att han lämnat Fst/U. Motiveringen var att “det skulle kunna väcka diskussioner om jag umgicks med Birger när jag hade den ställning jag hade. Man kan säga att jag offrade en personlig bekantskap för den sakens skull.”<sup>19</sup> Möjligen upphörde man att

<sup>15</sup> Fst/Adj den 8 februari 1954 nr 40:7. Fst/Adjutant med personaldetalj 1954. Serie F I volym 10. KrA. Om Palmes öststatsresor se Östergren (1984) s 37-43, Haste (1986) Elmbrant (1989) s 15-16 samt Gummesson (2001) s 98-197.

<sup>16</sup> Fst/U den 24 april 1953 nr H 61 U. Fst/Adjutant med personaldetalj 1953. Serie FI volym 7. KrA.

<sup>17</sup> Häger/Villius´ samtal med Olof Palme i början av 1974. Olle Hägers arkiv.

<sup>18</sup> Samtal med Carl Areskoug den 13 september 2000. SÄKO. Areskoug berättade i TV 4-programmet *Spionerna i folkhemmet* på våren 1999 att även om Palme arbetade på Areskougs detalj, så hade denne “ingen kontroll över vad han sysslade med egentligen, alltså. Jag vet inte vad han sysslade med, mer än att han för forms skull, vad jag insett, användes av mig att läsa utländska tidningar.”

<sup>19</sup> Tidskriften Z nr 4/1988. *Hemlige Birger: Så värvade jag agenter inom vänstern* av Robert Aschberg.

umgås i mer sociala former men det finns flera uppgifter som pekar på en fortsatt kontakt dem emellan. Som nämnts tidigare hade de med all säkerhet kontakt då Birger Elmér tillsammans med företrädare för SSU under 1957 arrangerade en försvarskonferens om atomvapenfrågan.<sup>20</sup> Dessutom ska de någon tid senare haft kontakt i ett ärende rörande några finländska politiker som kommit till Sverige och uttryckt oro för situationen i Finland.<sup>21</sup> Utöver detta har Bo Anstrin, som i slutet av 1950-talet var anställd vid T-kontoret, berättat att regeringen – och särskilt Tage Erlander – i början av 1950-talet oroade sig för att kommunister under "falskt flagg" skulle infiltrera fackföreningsrörelsen genom att påstå sig vara socialdemokrater. Samtidigt ställde USA enligt Anstrin krav på att de svenska fabriker som på amerikansk licens tillverkade försvarsmaterial, skulle hållas fria från kommunister. För att skaffa tillförlitlig information härom bedömde regeringen att fackföreningsfolk borde anlitas. Bland arbetarna fanns nämligen en skepsis mot säkerhetspoliserna. Enligt Anstrin blev det en uppgift för Elmér och sannolikt även Olof Palme att planera för detta. Elmér har dock aldrig sagt något till Anstrin om Palmes eventuella roll i sammanhanget; detta är helt Anstrins eget antagande.<sup>22</sup> Märkligt är att Anstrin, i ett senare förhör berättade i stort sett samma sak men nu med den skillnaden att Birger Elmér själv uppgett för Anstrin att det täckbolag, "Collector", bakom vilket Grupp B:s verksamhet doldes, bildades av Elmér tillsammans med Palme och några fackföreningsmän. Syftet var att "Collector" skulle utnyttja den socialdemokratiska arbetsplatsorganisationen för att inhämta uppgifter om säkerhetsrisker. Anledningen var de amerikanska kraven i kombination med att säkerhetspolisen saknade erforderliga kontakter på arbetsplatserna. Anstrin menar att Palme informerade Tage Erlander i den mån Erlander inte själv deltagit i beslutsfattandet. Anstrin påpekar att det är en fullständigt orimlig tanke att Palme och Elmér skulle ha förbigått Erlander i en så viktig sak. Högermannen Gunnar Svärd liksom företrädare för de andra borgerliga partierna hade förståelse för behovet av en sådan organisation.<sup>23</sup> Eftersom det som enligt Anstrin endast var ett antagande i det första förhöret, ett år senare blivit en uppgift lämnad av Elmér, är

<sup>20</sup> Se denna studie, kap *Birger Elmér och hans nätverk; Elmérs kontakter med SSU i atomvapenfrågan 1957*.

<sup>21</sup> Se denna studie, kap *Birger Elmér och hans nätverk; Några papper i Torsten Nilssons byrååda*.

<sup>22</sup> Förhör med Bo Anstrin den 27 september 2000. SÄKO.

<sup>23</sup> Förhör med Bo Anstrin den 20 september 2001. SÄKO. Anstrin använder i förhöret beteckningarna Collector och IB, dock ej Grupp B.



det svårt att göra någon korrekt bedömning av det sagda. Sten Andersson har i förhör inför SÄKO erinrat om att Olof Palme vid tiden för Grupp B:s bildande 1957–1958 var sekreterare hos Tage Erlander. Eftersom Palme och Elmér lärde känna varandra då de båda arbetade vid försvarsstaben, utgår Andersson från att Palme också var involverad i bildandet av Grupp B. Han anser vidare att "det är uteslutet att försvarsministern, tillsammans med en underordnad tjänsteman som Palme, skulle ha bildat en hemlig organisation utan att statsministern hade fått säga sitt".<sup>24</sup> Ingvar Carlsson, som kom till statsrådsberedningen år 1958 och arbetade då nära Tage Erlander och Olof Palme. Han kan inte minnas några samtal med dem om bildandet av Grupp B och han tror inte att vare sig Palme eller Erlander var så inblandade i dess verksamhet. Enligt Carlssons uppfattning var det försvarsminister Sven Andersson som tog initiativ till kartläggningen av kommunister på ur säkerhetssynpunkt känsliga arbetsplatser.<sup>25</sup> Rolf Lundqvist som i slutet av 1950-talet bl.a. var chef för Fst/In:s centraldetalj, berättar att han är "ganska säker" på att Elmérs organisation tillkom på Olof Palmes initiativ i syfte att "kontrollera att kommunisterna inte fick kontroll över fackföreningsrörelsen". Palme, som Lundqvist beskriver som Tage Erlanders "Jöran Persson", "snackade" med Elmér som fick avdelningschefen Grudemark "med på noterna". Några säkra belägg härför har Lundqvist dock inte. Enligt Lundqvist sade Grudemark ofta att nu skulle han och Elmér besöka Palme" och att ibland även försvarsminister Sven Andersson skulle delta. Sådana besök förekom enligt Lundqvist var och varannan vecka. Han hävdar vidare att Grudemark förutsatte att också Erlander var informerad. Lundqvist utgår helt ifrån att arbetet var försvarsinriktat.<sup>26</sup>

Tage Erlanders dagböcker, som i sin helhet gått igenom av SÄKO, innehåller inte en enda referens till Grupp B:s bildande eller Birger Elmér. Det är av sådana skäl svårt att utifrån ovan refererade uppgifter skapa en klarare bild av Palmes eventuella roll i samband med Grupp B:s bildande. Det förefaller dock sannolikt att Palme, i egenskap av bekant med Elmér och samtidigt Erlanders närmaste man, åtminstone var införstådd i omständigheterna. Dessutom har

<sup>24</sup> Förhör med Sten Andersson den 6 december 2000. SÄKO. Sten Andersson använder konsekvent beteckningen IB då han talar om Grupp B.

<sup>25</sup> Förhör med Ingvar Carlsson den 11 januari 2001. Carlsson använder konsekvent beteckningen IB då han talar om Grupp B. Carlsson studerade omkring år 1957 då IB bildades och säger sig därför inte veta någonting säkert om den egentliga bakgrunden till varför organisationen bildades.

<sup>26</sup> Samtal med Rolf Lundqvist den 29 november 2000. SÄKO.

ju konstaterats att han i andra sammanhang hade en eller två kontakter med Elmér vid ungefär samma tid. Tilläggas kan också att han hade en del kontakter gemensamma med Elmér. I en bok om SSU berättade Palme att han inför valet 1954 träffade Arne Pettersson och Stig Lundgren. Det rör sig här om helt naturliga, partimässiga kontakter – de tre satt nämligen ute på Bommersvik och gjorde broschyrer och foldrar åt Tage Erlander. Det är dock att märka att både Pettersson och Lundgren tillhörde de personer som Elmér på senare år pekat ut som hans viktigaste kontaktmän på partikansliet i mitten av 1950-talet.

Inte mycket har kommit fram om kontakter mellan Elmér och Palme under 1960-talet. Elmér har i samtal med Neutralitetspolitikkommisionen sagt att han sammanträffade med Stig Synnergren och Palme vid något tillfälle, sannolikt 1967–1968. Man ska då ha fört diskussioner med anknytning till utlandet.<sup>27</sup> Vid ungefär samma tidpunkt ska Elmér ha kontaktat Sigvard Lindqvist, en tolk och skribent som han sedan tidigare kände från perioden vid Fst/U. Lindqvist talade bl.a. slaviska språk. I augusti 1968 kom Elmér med ett uppdrag till Lindqvist. Elmér berättade att Palme och regeringen i övrigt efter den ryska inmarschen i Tjeckoslovakien i augusti 1968 var oerhört chockade över det inträffade. Palme hade därför uppdragit åt Elmér att sondera folkstämningarna i Warszawapaktsländerna liksom stämningarna i där stationerade sovjetiska förband. Lindqvist förklarade sig villig att åta sig uppdraget. Sedan Elmér inhämtat Palmes samtycke, besökte Lindqvist sedan vid upprepade tillfällen några av länderna bakom järnridån under täckmantel av att samla material till en bok om Östeuropa.<sup>28</sup> En f.d. IB-anställd har under sanningsförsäkran uppgivit att Elmér, inför vissa operationer inom riket - dock ej mot svenska mål – berättade att han försäkrat sig om Olof Palmes stöd. Personen som berättat detta har själv deltagit i åtskilliga sådana operationer.<sup>29</sup> Birger Elmér berättade för Neutralitetspolitikkommisionen att han och Palme träffades ”en och annan gång”. På följdfrågan ”hur ofta?” svarade Elmér:

---

<sup>27</sup> Neutralitetspolitikkommisionens utfrågning av Birger Elmér den 25 februari 1993. Neutralitetspolitikkommisionens arkiv. Regeringskansliets Centralarkiv.

<sup>28</sup> Samtal med Sigvard Lindqvist den 1 februari 2000. SÄKO.

<sup>29</sup> Förhör med [Björklind] den [---]. SÄKO. En av IB:s kontaktmän i Göteborg, Svante Winqvist, har i förhör inför SÄKO berättat att han deltog i ett möte där bl.a. operationsavdelningens chef Bo Anstrin och ytterligare några personer deltog. Man diskuterade då en specifik operation. Anstrin nämnde då att Olof Palme skulle ha godkänt operationen. Winqvist kan inte minnas vad operationen handlade om. (Förhör med Svante Winqvist den 19 januari 2000.)

Mycket sällan. Vi gjorde upp när vi [var] på försvarsstaben att han skötte politiken och jag skötte underrättelse- och säkerhetstjänsten, så vi blandade inte det. Där har vi den moraliteten vi talade om tidigare, det skall man vara försiktig med. Men vi har ju personlig vänskap från början och per telefon och annat så fortsatte vi.<sup>30</sup>

Olof Palmes möteskalender innehåller för åren 1965–1986 endast två noteringar om Elmér. Den första är från den 26 november 1970 och tillfogat är ett telefonnummer. Den andra är från den period då IB-affären rasade som värst, den 25 oktober 1973. Man kan naturligtvis ha en rad hypoteser om vad som då avhandlades men det är mindre meningsfullt eftersom någon klarhet inte kommer att nås.<sup>31</sup> Det framstår också som ganska självklart att Palme och Elmér hade kontakt då Olle Häger och Hans Villius i början av 1974 intervjuade de båda inför en dokumentär om IB. Efter sitt samtal med journalisterna gjorde Elmér nämligen en egen samtalsuppteckning vilken i dag återfinns bland Olof Palmes handlingar i Arbetarrörelsens arkiv. Palmes eget samtal med journalisterna skvallrar inte om vilken kännedom han ägde rörande IB:s bakgrund och verksamhet. Rörande 1950-talet sa han att "Sven Andersson och Birger Elmér värvade pålitliga ombudsmän som anställdes av Fst för att ta hand om den säkerhetstjänst, kuppförsvaret i industrin som polisen och T-kontoret inte klarade av". Han nämnde inget om en egen roll i sammanhanget.<sup>32</sup> Inte heller då han hördes av Försvarsutskottet 1973 nämnde Palme något substantiellt om sin relation till Birger Elmér och dennes verksamhet. Han förnekade påståenden framförda i debatten om att han träffade Birger Elmér regelbundet varje tisdag och hävdade att det i stället rört sig om "kanske 5–6 gånger de senaste 15 åren". Palme uttryckte förtroende för Elmér "som ämbetsman och person, viktigt!".<sup>33</sup> I Peter Bratts bok *IB och hotet mot vår säkerhet* sägs att Palme och Elmér regelbundet träffades i utbildningsdepartementets lokaler även sedan Palme blivit statsminister. Denna uppgift framstår enligt dåvarande expeditionschefen Jan Stiernstedt som osannolik. Stiernstedt arbetade nära Palme men trots att deras rum låg vägg i vägg uppger Stiernstedt att han aldrig såg Elmér där. Alla besök

<sup>30</sup> Neutralitetspolitikkommisionens utfrågning av Birger Elmér den 25 februari 1993. Neutralitetspolitikkommisionens arkiv. Regeringskansliets Centralarkiv.

<sup>31</sup> I samtal med Häger/Villius i början av 1974 påpekade Palme att han träffat Elmér endast två gånger sedan han blev statsminister på hösten 1969. Endast en av de tillfällena hade IB diskuterats. Olle Hägers Arkiv.

<sup>32</sup> Häger/Villius samtal med Olof Palme den 10 januari 1974. Olle Hägers arkiv.

<sup>33</sup> Försvarsutskottets utfrågning av Olof Palme den 29 november 1973. Arkivmaterialet till försvarsutskottets utredning om IB (SOU 1973:25). Riksdagens bibliotek.

bokfördes och Stiernstedt gick igenom besöksloggaren. Han var departementets säkerhetschef. Inget tydde emellertid på några besök av Elmér och Palme talade inte någonsin om denne. Stiernstedt skulle ha känt igen Elmér om han såg honom; under åren 1953–1957 arbetade nämligen Stiernstedt på Fst/U och var då direkt underställd Elmér. Stiernstedt är av uppfattningen att Elmér ville överdriva betydelsen av bekantskapen med Palme och anser inte att de någonsin var särskilt intima.<sup>34</sup>

Det är också känt att Palme hördes av en utredning om IB som 1979–1980 gjordes i svallvägorna efter sjukhusaffären. Av någon anledning är dock samtliga samtalsuppteckningar som hör till utredningen förstörda. Utredningens sekreterare Rolf Holmqvist, som ombesörjde gallringen, har i samtal med SÄKO hävdade att Palme uppgav sig inte minnas att han tjänstgjort vid Fst samtidigt som Birger Elmér och gav uttryck för att han inte var så väl bekant med denne. Han sade att han "alltid varit angelägen om att hålla ett passande avstånd till Elmér". Holmqvist kan inte minnas att Birger Elmér sade något om bekantskapen med Olof Palme. Enligt Holmqvist var Elmér en expansiv natur som strödde namn omkring sig.<sup>35</sup> Som nämndes ovan är Jan Stiernstedt av samma uppfattning. Just ett skrytsamt drag hos Elmér rörande dennes kontakter med framstående personer skymtar i ett flertal sammanhang. Mest bekant i dessa sammanhang är kanske Hans Holmérs berättelse om hur han uppfattade Elmér första gången de träffades. Elmér uppger i förhör inför SÄKO att han vid en middag kring årsskiftet 1970/71 träffade Elmér i sällskap av Bo Anstrin samt byråcheferna vid säkerhetspolisen Olof Fränstedt och Hans Wermdalen. Enligt Holmér skröt då Elmér om sina kontakter med statsråden och särskilt med Palme. I syfte att få slut på skrytet sade Holmér ironiskt: "Du som har så djävla bra kontakter med regeringen kanske kan skaffa mig sådana också?" Fränstedt och Wermdalen förstod enligt Holmér inte ironin och rapporterade till Persson, vilket ytterligare vidgade klyftan mellan dem.<sup>36</sup> Enligt Anders Thunborg förekom efter IB-avslöjandet våren 1973 flera krismöten i vilka Sven Andersson, Palme, Thage G Peterson och Thunborg deltog. Palme kände enligt Thunborg till IB och var mycket kunnig om utrikesverksamheten. Däremot skulle Thunborg bli förvånad om Palme visste så mycket om inrikesverksamheten. Palme ställde nämligen frågor till Sven Andersson om vad

<sup>34</sup> Samtal med Jan Stiernstedt den 1 februari 2000. SÄKO.

<sup>35</sup> Samtal med Rolf Holmqvist den 12 januari 2000. SÄKO.

<sup>36</sup> Förhör med Hans Holmér den 9 februari 2000. SÄKO.

som förevarit och sade bl.a.: "Vad fan håller de på med?" Enligt Thunborg talade Elmér mycket om Palme och ville framhålla sin nära kontakt med denne. Det var tvärtom med Palme, som inte ville synas med Elmér.<sup>37</sup>

En annan person som arbetade som kontorist vid Grupp B åren 1958–1964 tror att Elmér rapporterade till Olof Palme och säger att de två hade kontakt oerhört ofta, även om Palme aldrig var på besök. Elmér talade enligt kvinnan "så alldagligt" om Palme och "han skulle inte snobba med sina kontakter", varför hon utgår från att de verkligen träffades. Elmér var enligt kvinnan mån om att stödja sig på höga socialdemokrater.<sup>38</sup>

Inte heller har samtal med Elmérs respektive Palmes efterlevande kunnat kasta ljus över deras kontakter.<sup>39</sup> Lisbeth Palme har berättat att familjerna umgicks i någon utsträckning fram till 1957 då Elmér fick "uppdraget". Vad detta närmare gick ut på vet inte Lisbeth Palme och hon känner inte till om maken skulle ha varit delaktig i uppbyggandet av Elmérs verksamhet. Hon poängterar att hennes kunskaper endast begränsar sig till de rent sociala kontakterna. I vilken utsträckning Olof Palme och Birger Elmér fortsatte ha yrkesmässiga kontakter känner hon inte till.<sup>40</sup>

Här kan också nämnas att det också är svårt att precisera Tage Erlanders förhållande till Grupp/IB. Det finns inga uppgifter om att han aktivt medverkade till Grupp B:s bildande. Själv har han i olika sammanhang varit ytterst sparsam med kommentarer om verksamheten. Det lilla som finns har redovisats på olika håll i denna studie. Erlander var statsminister under perioden 1946–1969. Således hade Erlander ett övergripande ansvar också för Grupp B/IB:s verksamhet men det är tveksamt om han var närmare informerad om hur arbetet bedrevs. Det förefaller emellertid otänkbart att han inte åtminstone kände till att försvarsstaben genom en särskild byrå ledd av Birger Elmér bedrev övervakning av kommunister och andra misstänkta säkerhetsrisker bl.a. i samarbete med socialdemokratiska fackföreningsmän. Det är lika svårt att tro att alla de personer inom socialdemokratien både på central och regional nivå som hade kunskaper om verksamheten skulle på

<sup>37</sup> Förhör med Anders Thunborg den 5 juni 2000. SÄKO.

<sup>38</sup> Samtal nr 333. SÄKO.

<sup>39</sup> En av Elmérs söner, Anders Elmér, kan varken bekräfta eller dementera några påståenden om faderns kontakter med ledande socialdemokratiska politiker, eftersom Birger Elmér höll sitt professionella liv skilt från familjen. Han har aldrig sett Olof Palme eller andra framstående socialdemokratiska politiker i hemmet och han känner inte till om fadern spelade tennis med Palme. "Ärligt talat" tror han inte att han kan tillföra utredningen något av betydelse. Samtal med Anders Elmér den 10 oktober 2001. SÄKO.

<sup>40</sup> Samtal med Lisbeth Palme den 11 november 2002.

något sätt varit införstådda med att Erlander inte fick informeras. Erlander var ofta ute på resor i landet och kunde då när som helst träffa personer som ingick i Elmérs nätverk. Sådana personer skulle också kunna nämna något om verksamheten för Erlander. Som nämnts tidigare ingick Erlander i resonemangen som ledde till Thede Palms avgång som chef för T-kontoret. I det sammanhanget bör naturligtvis också Palms efterträdare diskuterats. Då Elmér sedan tillsattes var detta ett, låt vara möjligen rutinmässigt, regeringsärende. Anders Thunborg har i samtal med Enn Kokk nämnt att Erlander, tillsammans med bl.a. Arne Geijer och Olof Palme var "införstådda med IB:s inrikesverksamhet".<sup>41</sup>

### 17.3 Ekonomi

Under undersökningens gång har ett antal frågetecken uppstått beträffande vissa ekonomiska frågor i anslutning till Grupp B/IB:s verksamhet. Marianne Berggren som tidvis hade hand om kassan inom IB har till SÄKO överlämnat en liten dagbok som hon fick överta från sin företrädare som slutade vid IB i april 1967. Bl.a. finns följande noteringar i dagboken:

Juni 1966. BE dubbelfört kvitto å 5 600 maj-juni. Han skrev endast ut ett nytt kvitto på 5 600 som bokades in för juni.

Juli 1966 Fått uppgift och sett kassaboken att ADB-avlönad personal på särskilda byrån betalats av den senares medel och också efter räkning betalats av Fst ADB-medel på BE postgiro. Var dessa medel finns vet ingen. Räkningen sändes i januari och trots upprepade förfrågningar från mig har BE nekat till att ha fått några pengar på kontot. Att räkningarna betalats från ADB har jag uppgift på av [IB-anställd] till vilken Lindgren meddelat det. Den 23/10 collat med Fst att avlöningspengar å tillhoppa 102 000 kronor utbetalts till BE för budgetåret 66/67.

Budgetårsskiftet 66/67. Resterande medel å beredskapsanslag – över 200 000 på omkostnader och över 300 000 på avlöningar bokats in som sista ver för året på vanligt kvitto. Pengarna sedan aldrig redovisade.

Januari 1967. Enl order av BE utbetalt och inbokat 1 årslön jml A 21. Ingen uppgift på vem pengarna utbetalades till.

Det är naturligtvis inte lätt att utläsa exakt vad det handlar om i de nämnda fallen men här framträder i alla fall en möjlighet för Elmér att utan några större problem hantera pengarna som han vill. Detta ställde i sin tur stora krav på den som utövade kontrollen över

---

<sup>41</sup> Kokk (2002) s 122.

verksamheten och ekonomin. Den som årligen granskade Grupp B/IB:s ekonomi var Sture Gyllö. Denne hördes av försvarsutskottet 1973. Gyllös intryck var att han nog hade god kontroll över verksamheten. Rörande den sista uppgiften i kassadagboken ovan kan dock Marianne Berggren berätta att "årslönen" översändes till "de finländska socialdemokraterna". Skälet till detta känner inte Berggren till men hon poängterar Elmers goda relation med bl.a. Väinö Läskinen och Kaarlo Pitsinki. Berggren berättar också att Elmér, i samband med IB-avslöjandet 1973, förfogade över pengar som undanhölls Gyllö. Pengarna hade börjat samlas på hög i ett bankfack omkring 1970 och utgjordes av exempelvis återbetalningar av försäkringspremier, pengar från utlandet och ersättningar från polisen, bl.a. för de rapporter som säkerhetspolisen fick från Gunnar Ekberg i Göteborg vilket uppgick till mellan 300–400 kronor i månaden. Strax efter det att IB avslöjats bad Elmér Marianne Berggren att plocka ut alla pengarna ur bankfacket. Hon gjorde detta och räknade dem; totalt ca 260 000 kronor. Hon lämnade allt till Elmér och såg därefter inte till pengarna mer.<sup>42</sup> Berggrens uppgifter vinner i någon utsträckning stöd av att Gyllö, då han utfrågades av försvarsutskottet 1973, sade bl.a. följande:

Inga pengar från SÄPO till IB som inflytande medel.<sup>43</sup>

Därmed konstaterade Gyllö att pengarna som IB fick från säkerhetspolisen rörande Gunnar Ekberg inte redovisades. Gyllö berättade att det operativa ändamålet inte framgick av de räkenskaper han fick se och granskade. Rörande utbetalningar till källor fick han endast se ett kvitto med täcknamn på mottagaren av pengarna. Ändå hade han ett "gott intryck av Elmér" och att det var en "öppen redovisning". Gyllö kunde i och för sig "ej svara för pengar från sidan". Han hade dock inte sett "minsta spår" trots att han ansåg sig ha varit observant i detta avseende. Men han hade inte sett något fel beträffande Håkan Isacsons kvitton heller. Ändå kom det fram i samband med IB-affären att Isacson, då han arbetade vid IB, skrivit ut mindre belopp som ersättning för externa översättningsarbeten, pengar som han stoppade i egen ficka. En person uppgav inför utskottet att IB varje år mottog 17 000 kronor från den s.k. Östekonomiska byrån. Gyllö sade sig inte ha sett några sådana pengar.<sup>44</sup>

<sup>42</sup> Samtal med Marianne Berggren den 15 oktober 2002. SÄKO.

<sup>43</sup> Försvarsutskottets utfrågning av Sture Gyllö. Samtalsuppteckningen förvaras i arkivmaterialet (FöU 1973:25). Riksdagens bibliotek.

<sup>44</sup> Ibid.

## 18 Avslutning – sammanfattning

Grupp B/IB bildades formellt i juli 1958 som en detalj inom dåvarande försvarsstabens inrikesavdelning. Dess rätta namn var från början bearbetningsdetaljen och avsikten var sannolikt att Birger Elmér skulle vara Fst/In:s personalkontrolldetalj behjälplig med att bearbeta och sammanställa uppgifter om säkerhetsrisker inom försvaret. Elmér hade dessförinnan under nästan ett års tid sysslat med de uppgifter som den nya detaljen var avsedd för. Och avsikten var att främst kartlägga vissa utlänningars verksamhet i Sverige för att utröna om de ägnade sig åt någon subversiv verksamhet. I detta arbete använde sig Elmér av uppgifter från Statens Utlänningskommission samt Fst/In:s kontrapionagedetalj. Därutöver hade Elmér också en kontaktyta mot den socialdemokratiska delen av fackföreningsrörelsen men han värdade också kontakter med socialdemokrater centralt placerade på partikansliet och i regeringen. Dessa kontakter gick tillbaka till 1953 då Elmér var chef för den militärpsykologiska detaljen inom försvarsstabens utrikesavdelning. Elmér hade skapat denna kanal genom kontakter med dåvarande försvarsministern Torsten Nilsson samt partifunktionärerna Paul Björk och Arne Pettersson. Vid något tillfälle under dessa år berättade Elmér för sin sektionschef Erik af Klint om den socialdemokratiska arbetsplatsorganisationen och vilken resurs den skulle kunna utgöra för försvarsstaben. Man ordnade så att Arne Pettersson höll en föredragning om arbetsplatsorganisationen för af Klint. Detta föll ut så att man beslöt att på respektive sidor söka förankring för ett samarbete. af Klint gick till försvarsstabschefen Rickard Åkerman medan Arne Pettersson talade med främst Torsten Nilsson och Sven Andersson. Därvid kom man överens om att försvarsstaben genom Elmér skulle få "ställa frågor till de personer inom partiet och fackföreningsrörelsen, som man hade kontakter med, om olika saker som väckte frågor från säkerhetssynpunkt". Till sitt förfogande fick Elmér Arne Pettersson,



Paul Björk och Stig Lundgren vilka ombesörjde så att Elmér kunde komma i kontakt med personer där han önskade. Under åren fram till 1958 kan detta endast ha varit en mindre bisyssla för Elmér eftersom han från juli 1953 ansvarade för arkivet vid Fst/U och samtidigt arbetade med en avhandling med anknytning till arbetet. Därför bör de första åren karaktäriseras som en successiv uppbyggnad av kontaktnätet. I den utsträckning som Elmér ändå ägnade sig åt detta nät, torde det främst ha varit för personalkontrolldetaljens räkning.

På våren 1958 tog den då nytilträdde chefen för Fst/In Filip Grudemark ut en ny riktning för avdelningen. Han menade – med all säkerhet påverkad av de samtidigt pågående diskussionerna om förbättrat industriskydd och amerikanska krav på en försvarsindustri där säkerheten var väl ombesörjd – att Fst/in skulle utveckla övervakningen av försvarsfientliga strömningar och personer genom att bygga upp kontakter med ”dem som vet mest”, d.v.s. folk ute på arbetsplatserna. Grudemark kom här att utmana statspolisen om hegemonin på området. I diskussioner med företrädare för statspolisen deltog vid några tillfällen Elmér och det är uppenbart att dennes kontaktyta mot socialdemokratin passade väl in i Grudemarks planer. Statspolisen ville dock inte utan vidare tillerkänna Fst/In möjligheten att självständigt ägna sig åt övervakning och relationen mellan de båda var under några år förhållandevis kylig. Omkring årsskiftet 1959/1960 nåddes emellertid en lösning som gick ut på att Fst/In för sin egen räkning skulle få odla kontakter med källor utanför försvarsmakten. I den mån man kunde finna misstänkta säkerhetsrisker skulle statspolisen förses med uppgifterna för vidare utredning. På så vis kom Birger Elmér att bli en förtrolig meddelare till säkerhetspolisen av stora mängder uppgifter om framför allt svenska kommunister och kommunist sympatisörer på arbetsplatser och industrier med anknytning till försvaret, försvarskänsliga industrier och områden.

Elmér hade i oktober 1958 anställt en socialdemokratisk ombudsman, Karl-Erik Pettersson för att underlätta arbetet och knappt ett år senare anställdes ytterligare en, Ingvar Paues. Man höll till i en barack på K1:s område i Stockholm. Inte alla var dock påskyndare av Elmérs verksamhet. Försvarsstabschefen Curt Göransson menade att detta egentligen var något som inte hörde hemma i försvarsstaben och tillsammans med chefen för sektion II torde han aktivt ha bidragit till att Grupp B bröts ut ur försvarsstaben sommaren 1961 och lades direkt in under chefen för sektion II. Samtidigt flyttades avdelningen ut från K1 och installerades i en

villa på Lidingö under täckmantel av ett företag för opinionsundersökningar med namnet Collector.

Verksamheten hade hela tiden stöd inom regeringen och hos ledande funktionärer inom SAP. Uppgifter gör också gällande att några personer inom andra politiska partier var införstådda med och gillande till avdelningens arbete.

Under perioden från 1961 hade Elmér främst stöd hos försvarsminister Sven Andersson och försvarstabschefen Carl Eric Almgren. Elmérs närmaste chef, Bo Westin, blev därmed sannolikt "omkringsprungen" även om han med all säkerhet var väl informerad om verksamhetens inriktning. Under 1961 och 1962 förstärktes personalen med ytterligare två socialdemokratiska ombudsmän och därutöver plockade man över dåvarande chefen för Fst/In:s kontrapionagedetalj, Bertil Wenblad, som souschef, troligen för att få lite bättre struktur över verksamheten. Ytterligare en person från Fst/In rekryterades 1962 till IB – en person utan koppling till SAP. Denne utförde för Grupp B:s räkning två buggningar mot kommunistiska möten i Malmö där han vid båda tillfällena fick hjälp av en framträdande socialdemokratisk politiker från orten.

Fram till 1963 hade Grupp B genomfört en länsvis kartläggning av kommunister i landet och kunnat rapportera in uppgifter om minst 7 500 kommunister och kommunist sympatisörer. Samma år slutade Karl-Erik Pettersson, enligt Elmér till följd av att han inte kunde skilja mellan det militära och det politiska. Elmér själv försåg dock under åtminstone 1962/1963 personer inom SAP:s partikansli med handlingar rörande såväl svensk som internationell kommunism. Vid Grupp B gjorde under större delen av 1960-talet ett antal yngre socialdemokrater sin värnplikt varvid de huvudsakligen ägnade sig åt att göra sammanställningar rörande kommunistisk verksamhet i Sverige och utomlands.

Någon gång under sensommaren 1963 flyttade man verksamheten till nya och större lokaler i Solna.

Under 1963 tycks inriktningen förändras något, bort från det systematiska inhämtandet av namn på kommunister och kommunist sympatisörer. Sannolikt hänger detta samman med Karl-Erik Petterssons avveckling från Grupp B. Verksamheten tycks också alltmer få en nordisk prägel med kontakter med socialdemokrater i Norge, Danmark och Finland. Samtidigt upprättades en särskild kanal för samarbete mellan Grupp B och säkerhetspolisen genom att Ingvar Paues och Rolf Nyström regelbundet sammanträffade med den kommissarie inom säkerhetspolisen som sysslade med

inhämtning av uppgifter om svenska kommunister, Nils Hammerby. Senast 1965 kom man överens att säkerhetspolisen genom Grupp B skulle sköta kontakterna med arbetarrörelsen. Samma år genomförde Grupp B med all säkerhet en buggning av ett internt kommunistiska partistyrelsemöte i ABF-huset i Stockholm.

År 1965 slogs Grupp B samman med den hemliga underrättelse-tjänsten T-kontoret. Elmér blev chef för den gemensamma byrån som fick namnet IB. Fram till dess hade Elmér haft omkring 10 fast anställda personer varav omkring hälften var ute på fältet och ägnade sig åt inhämtning, resten var kontorspersonal. Efter samman-slagning närmast femdubblades styrkan efter T-kontoret bidrog med bl.a. en operativ och en marin avdelning. De socialdemo-kratiska ombudsmännen i Grupp B placerades nu i en särskild avdelning med beteckningen IB/03. En rad omflyttningar skedde också. Huvudkontoret förlades till Valhallavägen medan IB/03 flyttade till Bromma. Efter några år flyttade operationsavdelningen ut från huvudkontoret och placerades i ett hus på Grevgatan i Stockholm.

Arbetet inom IB/03 ägnades under andra halvan av 1960-talet allt mindre åt rapportering om svenska kommunister. I stället utökades kontakterna med arbetarrörelsen i Finland och Norge. Därutöver ägnade man sig åt övervakning och rapportering om exilbalter som uppehöll sig i landet. Det finns också starka skäl att anta att framför allt Ingvar Paues men i någon utsträckning också Rolf Nyström drogs in allt mer i vanligt partiarbete. Paues samarbetade nämligen vid ett flertal tillfällen med bl.a. SAP:s facklige sekreterare Nils Gösta Damberg i projekt där gränsen mellan säkerhetstjänst och partipolitiskt arbete i stort sett sattes ur spel.

Det var i stället inom IB:s operationsavdelning som man utvecklade kontaktytor inom vad som uppfattades vara säkerhetshotande kretsar. Det rörde sig främst om FNL-rörelsen, Clarté, olika vänskapsföreningar och KFML. Rapportörerna var inte många till antalet men desto mer intensiva i sin rapportering. Här kan särskilt nämnas den s.k. "Kandidaten" i Lund och Gunnar Ekbergs verksamhet i Göteborg. Den senare utförde ensam och tillsammans med personal från IB:s operationsavdelning ett flertal operationer mot lokaler i Göteborg där man kopierade och fotograferade interna handlingar. Ett sätt att ta sig in var genom kopior av nyckar som Ekberg tillfälligt fick låna. Ekbergs infiltrationsverksamhet kom med tiden alltmer att inriktas mot den palestinska rörelsen i främst Göteborg men ända tills han slutade vid IB omkring 1972 rapporterade han i stor utsträckning också om svenskar inom olika

vänstergrupperingar. Redan någon månad efter att han på våren 1968 gick in i FNL-rörelsen i Göteborg kom säkerhetspolisen överens med IB om att man skulle få alla rapporter av intresse för säkerhetspolisen. På hösten 1971 avvecklades detta samarbete.

Mot slutet av 1960-talet kom krav från rikspolischefen Carl Persson – detta var i samband med inrättandet av personkontrollkungörelsen då det s.k. åsiktsregistreringsförbudet skapades – att försvaret skulle lägga ned sin inrikes verksamhet och upphöra med registren. Regeringen gick med på detta och både inom IB och Fst/Säk fick man avveckla den svenska delen av personövervakningen och registren. Därmed upphörde också kontakten mellan Paues/Nyström och Hammerby – dock ej samarbetet rörande Ekberg. Inom Fst/Säk tycks man dock närmast omgäende ha fortsatt med att föra register över svenskar medan man inom ramen för IB:s verksamhet återupptog verksamheten på hösten 1971. Frågan är om man egentligen ska tala om inrikesverksamhet i militär regi då det gäller IB – det mesta pekar på att det var kretsar inom den socialdemokratiska regeringen och SAP som ville att ha till stånd en fortsättning. Den säkerhetsmässiga hotbilden hade nämligen under åren kring 1969/1970 i allt högre grad också kommit att drabba SAP som politiskt parti. Som exempel på detta kan nämnas gruvstrejken i Malmfälten och den framväxande revolutionära vänstern med sina skarpa attacker på socialdemokratin och fackföreningsrörelsen. Under bl.a. andra halvan av 1972 samarbetade Elmér och Paues med företrädare för SAP i dessa avseenden. En person anställdes sommaren 1972 för att studera extremvänstern och för att rekrytera och upplysa unga socialdemokrater så att dessa skulle kunna ta upp kampen med de revolutionära grupperna. I Göteborg, där KFMLr var särskilt aktivt, utvecklades ett nätverk där framträdande lokala socialdemokrater ingick tillsammans med Ingvar Paues och Birger Elmér.

Vid tiden för IB/03:s nedläggning inrättades en rapportkanal mellan en person, sannolikt i hög ställning, vid SAP:s partikansli och chefen för säkerhetspolisens sektion i Umeå. Rapporteringen, som pågick under ca två år ger en god inblick i en sorts politiskt inriktad säkerhetstjänst inom SAP. En sådan är i sig tämligen oproblematiske. Då Elmér och Paues återupptog inrikesverksamheten på hösten 1971 upphörde kontakten.

Paues och hans medarbetare tycks dock ha bedrivit en ganska begränsad verksamhet på inrikesplanet. Fram till att IB avslöjades i FiB/Kulturfront våren 1973 hade man registrerat ett par hundra personer. Efter IB-affären, då bl.a. Elmér och Paues avslöjades med

namn och bild, lades verksamheten åter på is. Någon gång under våren 1974 togs den upp nytt, dock på en mycket sparlågebetonad nivå. Någon personregistrering tycks det över huvud taget inte ha handlat om. Paues rapporterade till Elmér vid en del tillfällen om läget inom den extrema vänstern och han hade bl.a. en kontaktman i Göteborg som kunde förse honom med uppgifter.

Trots att affären med den s.k. sjukhusspionen i Göteborg inte hade något direkt koppling till Paues och Elmér medförde den att Paues avvecklade kontaktmannen i Göteborg. Därefter fortsatte han i någon utsträckning att lämna Elmér översiktliga informationer, bl.a. om APK:s bildande i februari 1977.

IB rekonstruerades efter IB-affären. Större delen av personalen byttes ut men Elmér fortsatte som någon sorts konsult till den nye chefen. Under det nya namnet GBU renodlades inriktningen till strikt underrättelsetjänst även om det förekom att rapportörer försåg byrån med upp uppgifter om svenska förhållanden och personer.

Elmér hade redan under 1960-talet börjat rekrytera personer till underrättelsetjänstens personalreserv, en verksamhet som skulle träda i kraft i händelse av krig och ockupation. Personerna krigsplacerades inte vid IB men utbildningen skedde inom ramen för byrån. Elmér rekryterade till en början personer inom arbetarrörelsen men åtminstone mot slutet av 1960-talet fanns där också personer från andra partier och områden. Då IB år 1970 inrättade en särskild beredskapssektion tycks Elmér ha fortsatt med ovan nämnda rekrytering inom ramen för en ytterst hemlig sektion inom IB, D-sektionen. Denna del överlevde IB-avslöjandet 1973 och det är troligt att Elmér i någon utsträckning fortsatte att rekrytera personer till underrättelsetjänstens personalreserv ännu några år. Bl.a. hölls i augusti 1975 en kurs i Göteborg för några där ledande socialdemokrater. Även om kursens syfte var just förberedelse för någon form av motståndsverksamhet i krig så gavs tillfällen att gemensamt diskutera de problem SAP hade med främst KFMLr i Göteborg. Vid några sådana tillfällen sammanträffade bl.a. parti-sekreteraren Sten Andersson med kurssällskapet. Det är oklart hur länge Elmér sysslade med denna verksamhet. Elmérs verksamhet har i detta avseende blivit känd som "Krigs-IB" och allt pekar på att det här inte fanns någon koppling till GBU. Däremot fanns en formell koppling till Fst/Säk eftersom det var genom befattningshavare där som olika personer krigsplacerades inom underrättelsetjänstens personalreserv.

Den faktum att partipolitiskt aktiva socialdemokrater anställdes vid Grupp B/IB eller under kortare och längre perioder arbetade under Elmér torde ha medfört vissa problem med rågängen mellan partipolitiskt arbete och säkerhetsarbete. Det är tydligt att personer inom SAP och regeringen haft viss nytta av verksamheten och de unika kontakter som traditionellt säkerhets- och underrättelsearbete erbjuder. Socialdemokraterna inom Grupp B bidrog naturligtvis med sina kontakter i betydligt högre grad till att fylla den funktion som byrån hade inom militären. Sedan kan naturligtvis ifrågasättas om värdet egentligen var så stort ur säkerhets-synpunkt. Det mesta tyder på att det i det avseendet rörde sig om en högst blandad kompost. Verksamheterna inom säkerhetspolisen, Fst/Säk, Fst/Und och FRA stod naturligtvis för nästan allt arbete av värde inom området. Det förtjänar att nämnas att säkerhetspolisen, under samma period som Grupp B hade fyra-fem heltidsanställda för att följa kommunismen och extremvänstern, hade sammanlagt omkring 40 personer i bara Stockholm sysselsatta inom samma område. Dessutom ägnades huvuddelen av säkerhetspolisens lokala resurser åt samma sak. Utöver de personliga källor säkerhetspolisen förfogande över kan också tilläggas den kapacitet man hade beträffande inhämtning via öppna källor, för att inte tala om den mest överlägsna inhämtningsmetoden – telefonkontrollen. Genom överskottsinformation som tillvaratogs från denna kunde säkerhetspolisen inhämta uppgifter om ca 5 000 svenska kommunister ärligen i början av 1960-talet. Det kan således inte råda någon som helst tvivel om vem som var ledande på området.

Birger Elmér var en person som åtnjöt stort förtroende inom socialdemokratin, såväl i regeringkretsar som inom partiet. Han utvecklades under åren från de första kontakterna med Torsten Nilsson 1953 – vid sidan om sitt mer traditionella militära arbete inom försvarsstaben – till en internationell kurir i socialdemokratisk tjänst och i det avseendet finns det skäl att betrakta honom som en partipolitisk underrättelseman. Han upprätthöll kontakter med socialdemokrater i Österrike, Västtyskland, Danmark, Norge och Finland. År 1970 vidarebefordrade han exempelvis handlingar som Ingvar Paues fått av kontakter i Finland.

Alltsedan IB-affären 1973 har IB stått i centrum för åsiktsregistreringsdebatten i Sverige. Även om säkerhetspolisen med jämna mellanrum utsatts för både starkare och mer initierad kritik har ändå IB-frågan varit mest långlivad. Rörande Fst/Säk försvann avdelningen från debatten efter händelserna i samband med värnpliktskonferensen i Örebro 1972. Anledningen till styrkan i IB-

frågan beror naturligtvis på den omtvistade kopplingen mellan byrån och det socialdemokratiska partiet. Därigenom har frågan också blivit politiskt användbar vilket blir tydligt då man kan konstatera att den figurerat i valdebatterna 1973, 1988, 1991 och 1998. Väl medvetna om kopplingen har denna ihärdigt förtigits av ledande socialdemokrater, i stort sett ända till augusti 1998. En till synes allmänt utbredd övertygelse om att det ändå "funnits något där" bakom dementierna har gjort dessa verkningslösa. Ska man tala om det i termer av "politisk krishantering" får man nog leta länge för att finna sämre exempel.

# Källor och litteratur

## **Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek**

SAP:s arkiv  
SSU:s arkiv  
Sven Anderssons arkiv  
Olof Palmes arkiv

## **Krigsarkivet**

Carl Eric Almgrens arkiv  
Curt Göranssons arkiv  
Helge Jungs arkiv  
Thede Palms arkiv  
Nils Swedlunds arkiv  
Rickard Åkermans arkiv  
Centralförbundet Folk och Försvars arkiv  
Försvarsstabens adjutanturavdelning  
Försvarsstabens chefsexpedition  
Försvarsstabens sektion 2 (Fst/U)

## **Riksarkivet**

Försvarsministrarnas almanackor och kalendrar 1951–1965  
Inrikesdepartementets arkiv  
Försvarsdepartementets arkiv  
1974 års underrättelseutrednings arkiv  
Justitiekanslerns arkiv; JK:s utredning om den s.k. sjukhusspionen i  
Göteborg den 17 maj 1979, bakgrundsmaterial, dnr 2520-77-20,



**Säkerhetspolisen, SÄPO**JWK

3:7402, löpnr 4B

5:203

15:025, löpnr 18

15:61,

15:110, vol 3

15:255

130:127

250:08/0, löpnr 5A

Säkerhetspolisen Göteborg, 15:4/6a, löpnr 9

Säkerhetspolisen Göteborg, 15:4/6 b Spec 2-15:4/7 d, vol 15

5:73/110

5:73/113

5:73/117

5:73/118

5:73/124

5:73/125

5:73/130

5:73/133

5:73/135

5:73/136

5:73/160

5:73/163

5:73/164

5:73/167

5:73/175

5:73/187

5:73/260

5:73/261

5:73/264 "Erik", löpnr 1-11, 15-20, 39, 41, 42

5:73/288 "Mac", löpnr 1-3

5:73/307 "Ada", löpnr 2-8

5:73/311 "AC"

**Personakter**

P 397, löpnr 11

P 801 löpnr A 4

P 5495, löpnr 2

P 5549, löpnr 2

P 7454

*Övriga ärenden*

HA 115/44

HA 241/47

HS 1216/60

HK 18/60

HK 99/64

HK 125/67

HK 9/68

HK 37/68

HSC 186/61

HSC 349/65

HSC 403/65

HSC 11/66

HSC 447/65

SK 7/85

SK 14/70

Statspolisens tredje rotels arkiv

**MUST**

Serie F I

Serie F VIII a

Serie F VIII e

Serie F X b

Serie F X f

Serie Ö III

Serie Ö IV

**Offentligt tryck**SOU 1968:4 Utlåtande av Parlamentariska nämnden i  
Wennerströmaffären

SOU 1976:19 Den militära underrättelsetjänsten

SOU 1994:11 Om kriget kommit... Förberedelser för mottagande  
av militärt bistånd 1949–1969. Betänkande av Neutralitets-  
politikkommissionen

SOU 1999:37 Underrättelsetjänsten – en översyn

Ds Ju 1984:2 Viss fråga om telefonavlyssning; rapport avlämnad av  
en särskild utredningsman (Ulf K. Nordenson)

FöU 1973:25 Försvarsutskottets betänkande om IB

## Riksdagens protokoll

*Redovisning av vissa uppgifter om den militära underrättelse- och säkerhetstjänsten.* Försvarets Underrättelsenämnds rapport till regeringen den 26 november 1998. Dnr FO 98/2531/EC/RC.  
Fö

**Litteratur**

- Aspling, Sven och Lagercrantz, Arvid: *Med Erlander och Palme. Sven Aspling berättar för Arvid Lagercrantz*, Stockholm 1999
- Bergh, Trond och Eriksen, Knut Einar: *Den hemmelige krigen. Overvåking i Norge 1914-1997*, Oslo 1998
- Björk, Paul: *De fjärrstyrda*, Stockholm 1950
- Bratt, Peter: *IB och hotet mot vår säkerhet*, Stockholm 1973
- Ekman, Stig: *Den militära underrättelsetjänsten. Fem kriser under det kalla kriget*, Stockholm 2000
- Elmbrant, Björn: *Palme*, Stockholm 1989
- Elmér, Birger: *Propagandaanalys*, Stockholm 1956
- Erlander, Tage: *Tage Erlander 1940-1949*, Stockholm 1973
- Erlander, Tage: *Tage Erlander. Dagböcker 1945-1949*, Hedemora 2001
- Erlander, Tage: *Tage Erlander. Dagböcker 1950-1951*, Hedemora 2001
- Gummesson, Jonas: *Olof Palmes ungdomsår*, Stockholm 2001
- Haste, Hans m.fl. (red.): *Boken om Olof Palme; hans liv, hans gärning, hans död*, Stockholm 1986
- Kadhammar, Peter: *De sammansvurna*, Stockholm 1999
- Kanger, Thomas och Gummesson, Jonas: *Kommunistjägarna*, Stockholm 1990
- Kihlberg, Leif: *Den ryska agenturen*, Stockholm 1950
- Kokk, Enn: *Vitbok*, Stockholm 2001
- Lampers, Lars Olof: *Granskningsmakten och sjukhusaffären i Göteborg 1975*, otryckt C-uppsats, Stockholms Universitet, 1997
- Molin, Karl: *Hemmakriget. Om den svenska krigsmaktens åtgärder mot kommunister under andra världskriget*, Stockholm 1982
- Oredsson, Sverker: *Svensk Rädsla. Offentlig fruktan i Sverige under 1900-talets första hälft*, Lund 2002

- Ottosson, Jan och Magnusson, Lars: *Hemliga makter*, Stockholm 1991
- Palm, Thede: *Några studier till T-kontorets historia*, utgivna genom Evabritta Wallberg, Stockholm 1999
- Persson, Carl och Sundelin, Anders: *Utan omsvep*, Stockholm 1990
- Rainer, Ove: *Makterna*, Stockholm 1984
- Sjöström, Hans O: *Klassens ljus*, Stockholm 1987
- Svensson, Torsten: *Socialdemokratins dominans. En studie av den svenska socialdemokratins partistrategi*, Uppsala 1994
- Wenblad, Bertil: *Bilder ur ett liv*, otryckt manuskript
- Wiederholm, Thomas: *Att bemöta kommunismen. Antikommunism inom SAP 1947–1960. Politik och retorik*, C-uppsats i historia, Stockholms universitet, Historiska institutionen, Stockholm 1997
- Vinge, Per Gunnar i samarbete med Månsson, Erik: *Säpo-chef 1962–1970*, Stockholm 1988
- Östergren, Bertil: *Vem är Olof Palme?* Stockholm 1984

### **Säkerhetstjänstkommissionen**

Diverse förhör och samtal, arkivmaterialet

Ulf Eliasson: *Politisk övervakning och personalkontroll 1945–1969* (SOU 2002:88)

Ulf Eliasson: *Politisk övervakning och personalkontroll 1969–2002* (SOU 2002:89)

Magnus Hjort: *Den farliga freds rörelsen* (SOU 2002:90).

Magnus Hjort: *Hotet från vänster* (SOU 2002:91)

Hjort, Johansson, Lampers & Molin: *Övervakningen av "SKP-komplexet"* (SOU 2002:93)

*Forskarrapporter till Säkerhetstjänstkommissionen* (SOU 2002:95):

- Thomas Jonter: Det amerikanska spåret
- Lars Olof Lampers: Överskotts information från telefonkontroll
- Lars Olof Lampers: Värnpliktskonferensen i Örebro 1972

I föreliggande studie har till övervägande del endast hänvisningar kunnat göras till arbetsversioner av ovanstående rapporter.

**Privata arkiv**

Peter Bratts arkiv  
Björn Elmbrants arkiv  
Olle Hägers arkiv  
Jonas Gummesson, diverse handlingar  
Thomas Kanger, diverse handlingar  
Carl Perssons arkiv (en pärm)  
Arvid Lagercrantz arkiv

**Övrigt**

Försvarsdepartementet (kvalificerat hemliga handlingar)  
Högkvarteret (kvalificerat hemliga handlingar)  
Moderata Samlingspartiets arkiv  
Regeringskansliets Centralarkiv; Neutralitetspolitikkommissionens arkiv  
Riksdagens bibliotek; Arkivmaterialet till Försvarsutskottets utredning om IB, FöU 1973:25  
Stockholms åklagarmyndighet  
Konstitutionsutskottet  
National Archives (diverse handlingar framtagna för SÄKO:s räkning av Thomas Jonter)